

TARTALOM Mécses a te igéd

BÁCSKAI KÁROLY: <i>Tudjátok-e, mi az a szeretet?</i>	361
--	-----

Tanulmányok

VARGA GYÖNGYI: <i>Mesebeszéd és kinyilatkoztatás? Mesemotívumok az Ószövetség narratíváiban</i>	362
VOLKER MENKE: <i>Gyermekbibliák a keresztény–zsidó párbeszéd fényében</i>	373

Figyelő

VÁRADY ENDRE: <i>A konfliktuskezelés néhány alapelve bibliai esettanulmányok fényében</i>	380
MÉZES ZSOLT: <i>Miben áll a művészetek gyógyító érintése? A művészetek prófétasága jelen korunkban</i>	382

Az igehirdető műhelye

PONGRÁCZ MÁTÉ: <i>Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap (1Móz 1,26–28,31)</i>	385
ADÁMI MÁRIA: <i>Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap (Ézs 5,1–7)</i>	388
KALIT ESZTER: <i>Szentháromság ünnepe után 21. (Biblia-) vasárnap (2Tim 3,14–17)</i>	391
WELTLER GÁBOR: <i>Reformáció ünnepe (Róm 3,20–27)</i>	394
TÓTH KÁROLY ISTVÁN: <i>Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap (1Móz 50,15–21)</i>	398

Tudjátok-e, mi az a szeretet?

■ BÁCSKAI KÁROLY

„Tudjátok-e, mi az a szeretet? Nincs az a mélységes okosság és nincs az a szorgalmas tudás, mely meg tudná mérni, ami ebben a néhány – Isten tudja, hogyan összeállott – betűben rejtőzik. Nincs, mert a szeretet végtelen, mint a világűr; örökkévaló, mint maga az idő – és annyiféle, hogy csillagászati számok szegényesek változatainak és megnyilvánulásainak meghatározására. Magam is úgy vagyok vele, hogy néha azt hiszem, mégis kitaláltam, mi is az a szeretet. A szeretet a meleg, kék ég, mely fölém sátorozódik makulátlanul. A szeretet az a violás valami, amit ilyenkor magam körül látok, hogy kitekintek a két kis ablakon, melyeket a jó Isten nyitott az én lelkem házából. Tudom, hogy az a violás valami csendes erdő, dalos mező, komoly őszi szántás – a nagy földanya örömkönnéből születő tiszta tó, meg ennek partján a fehér házak, a boldogságot kérő otthonok összebújása. Ez mind a szeretet.”

Így kérdezett és így válaszolt egykor az író, id. Jankovics Marcell *Félszáz névtelen magyar* című kötetében. A nappalok rövidülésével, az idő hűvösebbre fordulásával, elégedetten behajtván a kamraajtót és hálát adva az anyaföld ajándékaiért, a munka jutalmáért, bibliavasárra és reformáció ünnepére készülve érdemes újra megkérdezni: tudjuk-e, mi az a szeretet? Akár a lassan közeledő adventre, a leendő ünnepekre, akár a hétköznapi, csendes csodákra, a szeretet észrevétlenül természetes megnyilvánulásaira vonatkoztatjuk is azt. 2012 őszén, kitekintve lelkünk ablakán, vajon mit látunk? Tanúi vagyunk-e az írói fantázia nyelvén az átlagostól és a megszokottól kedves-talányosan megkülönböztetett, a téli eget is meleg-kéknek láttató, a nagyváros zajából csendes erdőbe hívogató, a terített asztalok mellett a komoly őszi szántásra emlékeztető, a családi otthonok boldogságát ígérő „violás valaminek”? Végtelen, mint a világűr, örökkévaló, mint az idő... Lehet-e, tudunk-e, érdemes-e szeretni egy véges és ideig való világban? Létezik-e olyan hajtómű, amely a földi számok és számlák, az elvégzendő teendők, a megírandók, a kimutatandók, a le- és a beadandók, a bizonyítandók gödréből egyszerre csillagászati magasságba emel minket? Nem képzelgő művészek, humanista széplelkek, szorgalmas tudósok, mélységesen okos, tudományuk elefántcsont-tornyából prédikáló papok

vesszőparipája-e csupán a szeretet? Tündöklük, majd eltűnik és kimerül egy-egy alkotásban, gyorsan kihajt, de el is fonnyad a virágos szavakban, fellobog, majd füstté válik a gyertyafényes áhítatban. Csalóka ábránd, ködfalú menedék, muzeális értékű fogalom, amely sohasem találkozik, mert nem is találkozatható az élet farkastörvényeivel. Tudjuk-e, amit Jankovics Marcell tudott, hogy a szeretet minden mérhetetlensége és „életszerűtlensége” ellenére benne rejtőzik néhány betűben? Tudjuk-e, amit megtudott Mária és József, tudtak a pásztorok és a napkeleti bölcsek, hogy a végtelen és örökkévaló szeretet elfér a betlehemi jászolbölcsőben? Vállalja a tér és az idő korlátait, a rövidülő nappalokat, a munka verejtékét, az ígéhirdetés hangját, az ostya törékenységet, az emberi gondolatok és meggondolatlanságok, a tettek és a tehetetlenség esendőségét, csödjét, vállalja a legmélyebb gödröket, még a halál árnyékának völgyét is.

Finitum capax infiniti, a véges befogadja a végtelent. Így vallottak egykor a szeretetről Luther és nyomában teológus eleink, kiemelve az úrvacsorai *consubstantiatio*, azaz Krisztus velünk-létének és a mi vele való találkozásunknak a jelentőségét. A szeretet – legyen akár emberi, akár isteni természetű – tűnhet bár nehezen gyakorolhatónak, feloldhatatlanul érthetetlennek, indokolhatatlannak és elérhetetlennek, valójában mindig vonzó, közeli, kedves és egyszerű. Dalos mező, tiszta tó, fehér házak. Végtelen és örökkévaló is, leginkább azért, mert „*soha el nem múlik*” (1Kor 13,8). Emiatt lehet, szabad képviselni és gyakorolni mindenütt, minden időben. Ha 2012 őszén, a szüret idejéhez érve kérdés a számunkra, vajon mi is a szeretet, ezt a választ érdemes újra meghallanunk és a friss mustot kóstolgatva a költővel együtt elmondanunk:

„Add nekem azt a holt hitet,
Istenem,
Hogy nem kell ám fenéig inni
S kelyhed szent borából elég
Egy korty: hinni.

Add nekem azt a szent hitet,
Istenem
Hogy holnapig, óh nem tovább,
nem,
Bírom még bátor életem,
Ámen, ámen.”

Ady Endre: *Imádság úrvacsora előtt*

Mesebeszéd és kinyilatkoztatás?

Mesemotívumok az Ószövetség narratíváiban

■ VARGA GYÖNGYI

Az Ószövetség és a mese: a kérdésfelvetés

Az Ószövetség elbeszélő hagyományaiban számos mesemotívumra figyelhetünk föl. Vajon miért kaptak az ótestamentumi narratívákban ekkora teret a mesék világából ismerős témák: a kisebbik/legkisebbik fiú boldogulása, a megpróbáltatásokon át végül célba érő főhős, az útjuk során csodálatos átalakulást, belső változást megélő emberek tapasztalatai? Mit keres a héber Bibliában egy beszélő számár, egy prófétát etető holló vagy éppen a királyságot elvállaló tövisbokr? Vajon a meseelemek stíluseszközök csupán, vagy tartalmi tekintetben sokkal fontosabb szerepük lehet? Miért ragaszkodnak a szentírók ahhoz, hogy a teológiai üzenetet olykor a mesék nyelvi kifejezőeszközeit segítségül hívva mondják el?

Hermann Gunkel az Ószövetség és a mese kapcsolatáról írt kis könyvében (GUNKEL 1921, 12. o.) azt állapítja meg, hogy az Ótestamentumban nem találunk ugyan egyetlen valódi, önálló mesét sem, ugyanakkor azonban számos meseelemet, mesemotívumot érhetünk tetten, amelyeket elsősorban az elbeszélő hagyományok sajátos alkotóelemeinek tekinthetünk. A Biblia világában a történetek (példázatok, tanmesék, adomák, legendák stb.) elbeszélése a kommunikáció, az üzenetátadás lényeges eleme. Évezredekken keresztül a történetmondás volt az ismeretközlés és a létmegértés legfontosabb módja az ókori Kelet világában. Nem csoda, hogy a bibliai narratívák ebből a bővizű forrásból merítettek. A történetek az életről szólnak; a nagy kérdésekről: istenképről, istenkeresésről, életcélokról, küldetésről tanúszkodnak. Célzott, „frontális” kijelentések helyett belevonják az embert egy sajátos „tér-idő-cselekmény világba”, és inkább arra vezetik rá az olvasót, hallgatót, hogy maga találja meg, ismerje föl a lényegi üzenetet.

A szentírók világosan körülhatárolják a mese helyét, szerepét: az Istenről szóló tanúságtétel nem mese – de akár

a mese nyelvén is megszólalhat. Engem lenyűgöz az a természetesség, amellyel a Biblia szerzői ezt a nagyon sajátos irodalmi műfajt, a „mesebeszédet” felhasználják és alkalmazzák a kinyilatkoztatás, az „istenbeszéd” átadásában, tolmácsolásában. Az Ószövetség konzekvensen képviseli azt a teológiai látásmódot, hogy a történetekben megjelenő szimbólumok, képek, nyelvi kifejezőeszközök segítenek közel hozni Isten valóságát az ember világához, az ígét a gyakorlati élethez, a hit tárgyát a tapasztalathoz.

Éppen ezért tartom fontosnak az Ószövetség sokrétű teológiájának összefüggésében a narratív teológia megközelítést, amely ezekre az elbeszélésekre fókuszálva azt igyekszik vizsgálni, hogy miként beszélhető, illetve mesélhető el a hit, az istentapasztalat, a teológiai üzenet, sőt maga Isten valósága.

A narratív teológia: Isten szeretné, hogy elmeséljük

A múlt század '70-es éveiben Németországban indult útjára a narratív teológiai megközelítés Harald Weinrich nyelvész, irodalomtudós és Johann Baptist Metz katolikus teológus munkássága nyomán.¹ Évtizedekkel korábban azonban már Karl Barth is fölfedezte a teológia narratív aspektusát, amikor arról beszélt, hogy a kérügma, az üzenet az elbeszélt történetből bomlik ki, így ragadható meg számunkra leginkább.² Gerhard von Rad szerint pedig – hogy a tanul-

¹ WEINRICH 1973; METZ 1973. Az utóbbi szerzőnek *Szenvedéstörténet és megváltástörténet* címmel megjelent kötete (METZ 2005) továbblépés ezen az úton, amelyben a Krisztus-eseményt a maga narratív valóságában vizsgálja. További irodalom a narratív teológia és az Ószövetség tárgyában: GOLDBERG 1982; GUNN–FEWELL 1993.

² E helyen most csak BARTH *Dogmatikájának* 4. és 5. kötetére utalok (1993), amelyekben a kinyilatkoztatás és a Szentírás témáját tárgyalja.

mány címében meghatározott keretek között maradjunk – az Ószövetség teológiai gondolkodására mindenekelőtt az jellemző, hogy a történelemből él (RAD 2000, 1: 93–96. o.). Isten tetteinek történetként való megjelenése, illetve megjelenítése tehát az Ószövetség hagyományában gyökerezik. A JHVH-ról és az ő Izraellel való kapcsolatáról szóló kijelentések alapvetően kétféle karaktert hordoznak az Ótestamentumban: *előíró* (legisztratív) és *elbeszélő* (narratív) jellegű tradíciókat. A kettő kölcsönhatására jellemző, hogy a törvény a történetben gyökerezik. Vegyük például a Tízparancsolat bázismondatát: „Én vagyok JHVH, aki kihoztalak téged Egyiptom földjéről, a szolgaság házából.” (Ex 20,2) Úgy is fogalmazhatunk: mielőtt Isten még bármit is kérne tőlünk, először ad: szabadító tettei megelőzik az ember elköteleződését. Az elbeszélők a történet súlyát ugyanakkor gyakran a törvény-, illetve előírászsövegek közbeiktatásával növelik. Erre jó példa a kovásztalan kenyérrel és a páskabarány leölésével kapcsolatos előírások beszúrása a kivonulás narratívájába (Ex 12).

A teológia és a narratológia közös útja abból a megállapításból indul ki, hogy Izrael és az egyház *elbeszélő közösségek*: az Ószövetség és az Újszövetség hagyományai elsősorban történetekből állnak össze, amelyekben emberek beszélnek el Istennel kapcsolatos tapasztalataikat, felismeréseiket. Ugyanakkor maga *Isten is belép a történetbe*, és ezzel elbeszélhetővé válik. A zsidóság volt az első az ókori Kelet sokszínű kultúrájában és vallási tradíciói között, amely felfedezte és következetesen meg is vallotta JHVH történetiségét. Az Ószövetség istenképét az a teológiai látásmód határozza meg, hogy Isten, ahogyan Izrael megismerte őt, nem egy távoli, statikus transzcendens hatalom, hanem ő maga a történelemben cselekszik, úton van népével minden viszontagságban és a sikerek között is. Az Újszövetség teológiai koncepciója erre az alapra épít, amikor Isten történetiségét az inkarnáció teológiájával fűzi össze.

Isten szeretné, hogy elbeszéljék, elmeséljék: nem gördít akadályt történetivé válása elé. Paul Ricoeur így fogalmaz: „Isten engedi elmesélni magát: ami egy módja annak, hogy jelezze, megmutatkozzon, nyitott, és nem teljesen ismeretlen, hanem igenis ismerős a történetekből, amelyekbe maga is belebonyolódik.”³ Mindazok pedig, akik hallják vagy olvassák ezeket a történeteket, e történeti hagyományok nyomán szintén belekerülnek az elbeszélés folyamába. Elhagyják saját jelenüket, hétköznapi világukat, és szemtanúvá, befogadóvá válnak, akik most ideiglenesen más életet élnek és tapasztalnak meg. Ebben a folyamatban a befogadó személyes reflexiói, így maga a hit is elbeszélhető lesz.

A narratív elemzés két lépcsőfokát szokás megkülönböztetni. Az első az analitikus vizsgálat, amely a történet sajátosságaira, a feszültség ívére, valamint az egyes jelenet-elemekre, a szereplők karaktereire és a nyelvi kifejezésformákra figyel. Azt vizsgálja, hogy miként vonódik be az olvasó, hallgató az elbeszélésbe és annak értékrendjébe a szöveg (történet) mint felénk fordított tükör révén. Ez az első fázis elsősorban *informatív* jellegű. A második lépcsőfok a teológiai reflexió: itt arra a kérdésre keresünk választ, hogy miként ad lehetőséget a Szentírás elbeszélésmódja az üzenet befogadására, a hit születésére vagy megerősödésére. Arra kerül a hangsúly, hogy eljussunk a konkrét, egzisztenciális értelmezésig. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ez a második lépés a történet *performatív* (megmutató, megvalósító), illetve *transzformatív* (megváltoztató) erejére mutat rá.

Narráció: a múlt a jelenben

A fent már említett J. B. Metz három alapfogalmat hoz be, amikor a narráció/narratíva teológiai jelentőségéről ír: *emlékezés, elbeszélés és szolidaritás* (METZ 1973). E három fogalom szoros egységet alkot egymással. Az emlékezés lényegében Isten nagy tetteire, a szabadulásra, szabadságunkra való emlékezés, amely Metz számára egyben „*memoria passionis*” is, vagyis a Krisztus-esemény felidézése. Ezzel összekapcsolódik az együttérzés a mindenkori szenvedőkkel is: azokkal, akik kudarcot vallottak, lemaradtak, akikre senki sem gondol. Ezt az attitűdöt nevezi Metz felszabadításteológiának, és ezzel a narratív teológiát kitágítja a politikai teológiák irányába.

Klaus Seybold Ószövetség-kutató egészen hasonlóan közelít e témához: „Az elbeszélések az eseményeket őrző szövegekként tartják életben a múltat. Ilyen funkciójukban szolgálják a teológiát, amelynek szüksége van emlékezetre.” (SEYBOLD 2010, 151–152. o.) Ő az Ószövetség elbeszélő hagyományának narratív teológiáját négy fogalommal jellemzi: Egyrészt *naív* teológiának nevezi, mivel a kinyilatkoztatás eseményeit az Ótestamentum mint összefüggő történetet láttatja, és elemeit időbeli sorrendbe helyezi. Azt is mondhatjuk, hogy rögzíti a múlt eseményeit. Másrészt *ikonikus* vagy *figurális* teológiaként jellemzi, amely a szemléltetés eszközével él, a hallgató, olvasó pedig szemtanúként tekint az isteni és emberi történésekre, amelyek így a mindenkori befogadók jelenébe kerülnek. Harmadrészt *dialogikus* teológiának nevezi, mivel a történet szereplői által kimondott szavakat az olvasó, hallgató fogadja be, aki maga is részt vesz gondolataival a beszélgetésekben. Seybold végül a narratív teológiát az *implicit* jelzővel jellemzi, amely meglátásait nem közvetlenül jelenti ki, hanem azokat egy dialogikus folyamat részévé téve, képekben, párbeszédekben, metaforákban és szimbólumokban beszéli el.

³ RICOEUR 2010, 55. o. A narratív teológiával kapcsolatban magyar nyelven ez a kötet közli a témába vágó legfontosabb irodalmat. A tematikus számok sorában a teológia és a narratívák kapcsolatával, közös metszéspontjával foglalkozik.

Az elbeszélés teológiája tehát azt a realitást ragadja meg, hogy a történet – Umberto Eco szavával élve – „nyitott mű”: az elbeszélői kör a folyamatos újramesélés útján mindig változik, de a történet él, hagyományozódik, és mi is vele történünk... Ez pedig egyaránt érvényes az Ószövetség narratív hagyományára és a názáreti Jézussal mint „elbeszélt elbeszélővel” összekapcsolódó keresztény tradícióra.

Végül jöjjön még egy utolsó narratív teológiai impulzus: VÁLYI-NAGY Ágnes *Narratív teológia, narratív igehirdetés* című tanulmányában (1999) arról ír, hogy a '70-es, '80-as évek narratív „divathullámának” lecsengése után a narratív teológiának mára valójában csak elmélete van, gyakorlata alig. Az utóbbi két évtizedben jobbra teoretikus, elemző, nagyon tudományos művek születtek, csaldást okozva azoknak, akik kézzelfogható, gyakorlati impulzusokat vártak ettől a teológiai megközelítéstől. Éppen ezért fontos ma újra felfedeznünk a Szentírás történeteinek elbeszélésében és újramesélésében rejlő egzisztenciális üzeneteket és a kreatív, teremtő erőt. A történetmesélés a múltat jelen idejűvé teszi, és a jelent megőrzi az emlékezet világában. A narratív teológia egyszerre *narratio* és *argumentatio* – írja Vályi-Nagy Ágnes. Ez azt jelenti, hogy a bibliai történetek reflektált történetek. A jó elbeszélésnél soha nem lóg ki a lóláb: mindig meglepetéssel szolgál, elgondolkodtat, olykor gyökeresen felforgatja az addigi álláspontunkat, elvárásainkat, koncepcióinkat. Éppen ezért a Szentírás narrációi nem kizárólag egy eszmei mondani-való illusztrációi akarnak lenni, hanem sokkal többet kínálnak föl nekünk. Egy posztnarratív korban, amikor a média hírei fedik le jobbra a narrativitás iránti valós igényeinket, meg kellene becsülnünk mindazokat a történeteket, amelyek bizony „nekünk és értünk írtak meg”. Ezek után forduljunk most a narratívák teológiai reflexiójának összefüggésében a mesék világa felé!

Meseelmélet dióhéjban

V. J. PROPP (1975) hívta létre a mesének azt a fajta tudományos megközelítést, amellyel napjainkban a mese-szakirodalomban találkozhatunk.⁴ A mesekutatásnak ma már számtalan útja-módja létezik. Vizsgálhatjuk a mesék földrajzi, történelmi, kulturális, néprajzi vonatkozásait, megkö-

⁴ A szerző a strukturalista irányzat egyik jelentős képviselője. Mesekutatási módszerével az orosz varázsmeséket veszi nagytól alá, vizsgálata kiterjed a szereplők funkcióinak, attribútumainak, a meseelemek különféle variációinak meghatározására és csoportosítására. Bár művében nem vállalkozott az európai, eurázsiai mesekincs általános karakterjegyeinek elemzésére, mégis sok impulzust adott a későbbi mesekutatók munkamódszereihez azáltal, hogy az orosz mesevilág egy sajátos területének pontos elemzését végezte el. Egy másik könyve is megjelent magyarul: PROPP 2006.

zelíthetjük mélylélektani-pszichoanalitikus módszerekkel, tekinthetjük őket egy spirituális beavatási folyamatnak, megragadhatjuk strukturális sajátosságaikat, metaforákat, képeiket és műfaji jellegzetességeiket, vagy ötvözhethetjük is egyik megközelítést a másikkal. Manapság itthon is egyre népszerűbb a mesekutatás, a meseanalízis, amely a gyermeklélektan, a fejlődéslelektan, az irodalomtudomány, a mítosz kutatás vagy a vallástudomány területeivel érintkezve akár egy terápiás módszer és gyakorlat felé is elvezethet – hogy csak néhányat emeljek ki a különböző, egymással összekapcsolódó tudományágak közül.⁵

Amikor meséről beszélünk, valójában nem is tudjuk pontosan meghatározni, hogy mit is értünk alatta. Biczó Gábor *A mese hermeneutikája* című tanulmányában így fogalmaz: „A mesekutatásban uralkodó zűrzavar sem könnyíti a témában való eligazodást. Ugyanakkor utalni kell arra a mesekutatás által rögzített tényre, mely szerint a mese »formája« a különböző, egymástól földrajzilag, nyelvileg elszigetelt kultúrákban nagyon hasonló egymásra. Talán az emberiség kultúrtörténetében kijelölhetők gondolkodásunk alakulását tagoló epochák (korszakok), amelyeket műveltségünkben mélyen gyökerező fogalmakkal jellemezhetünk. Ilyen lehet például a »mesélés« is, ami kronológiai értelemben nyilvánvalóan megelőzi a filozófiai gondolkodást.” (Biczó 2006, 13. o.)

„Hermeneutikai szempontból a mese a *megértés útjának parafrázisa*.” (Uo. 16. o.) Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy csak részben lehet gondolati síkon megragadni a mese lényegét: mindig marad egy, az elméleti megközelítés és analízis elől elzárt terület, amelyet a mese titkos magjának nevezhetünk, amely azt a varázslatos „másvilágot” őriz és tárja föl, amely a mese sajátos szellemiségét és lelkiségét alkotja.

A mesék eredetük szerint két alapvető csoportot alkotnak: a *népmesék* és *műmesék* (irodalmi mesék) csoportját (lásd pl. TIMÁRNÉ HUNYA 2006). Napjainkban azonban a mesekutatók egyre inkább arra hívják fel a figyelmet, hogy a két terület között korántsem olyan éles a határ, hiszen egymásra hatnak, egymást átjárják. Az irodalmi mesék szerzői sokat merítenek a népmesék világából, és persze az is tény, hogy a népmesék mindenkor prototípusainak, első verzióinak voltak konkrét szerzői – csak éppen a hagyományozódás során ők már feledésbe merültek. A két alapkategóriát szokás tovább differenciálni: így például megemlíthetjük a népmese-feldolgozásokat vagy a kortárs meséket (például fantasy-mesék). Műfajuk szerint többféle csoportosítás létezik; egy lehetséges felosztás szerint a mesék lehetnek varázsvagy tündérmesék, állatmesék, tanmesék,

⁵ BOLDIZSÁR 2010; KORBÁI 2010; ORTNER 1996; KÁDÁR 2012. A mesével való gyógyítás Magyarországon a néhány éve létrehozott, világviszonylatban is egyedülálló Meseterápia Központhoz kötődik, amelynek honlapja: <http://www.mesekozpont.hu/>.

eredetmesék, hiedelemmesék, tréfás mesék, formulamesék (például láncmese, csalimese), illetve novellamesék.⁶ A mesék tárgyköre, témái szerinti kategorizálás Antti Amatus Aarne finn folklorista nevéhez fűződik, aki a múlt század '10-es éveiben a Folklore Fellows nevű egyesület égisze alatt összeállította az európai mesetípusok jegyzékét, és kidolgozta a mesekutatás módszertanát is.⁷

Magyarországon Berze Nagy János⁸ vette elsőként „tudományos nagyító” alá a magyar népmesekincset: mintegy ötszáz mese karakterjegyeinek rendszerezését végezte el. Európai viszonylatban is jelentős lépés volt ez a mesekutatás kibontakozása felé. A tudományos mesekutatás Honti Jánossal indult meg, aki *A mese világa* címmel egy kis könyvében foglalkozott e téma három aspektusával: a mese sajátosságaival, mese és legenda kapcsolatával, illetve az „ismeretlen népmesével”, belevonva ezzel a mesevilág vizsgálatába az etnológusokat és a laikus olvasókat egyaránt. A könyv első kiadása 1937-ben látott napvilágot. Álljon itt, e fejezet végén egy jellemző részlet a könyvből: „Láttuk azt, hogy a mese az elmondott és meghallgatott variáns alakjában jelenik meg a világban, és hogy a variánsok sokfélesége mögött a típus létezését kell feltételeznünk mint a variánsok sokféleségét összetartó elképzelt, egységes létezőt. Ez az egységes létező azonban csak a tudomány elgondolásában szerepel, a valóságban nincs más, mint a mese egymástól független és véletlen körülmények folytán bekövetkező megjelenítései: az egyes elmesélések. Ami ezek között van, az a hagyományhordozók: a mesemondók és mesehallgatók lelkében végbemenő, hozzáférhetetlen és ellenőrizhetetlen folyamata a befogadásnak, az emlékezésnek és a közlésre való készségnek.” (HONTI 1962, 95. o.)

A mesék néhány fontos jellemzője

„A meséket valószínűleg az ember metafizika iránti igénye, létmagánya és társkeresése hozta létre.” (TÍMÁRNÉ HUNYA 2006, 126. o.) A mese a valóság leképezése, „kódolása”: mindezt a kódolásra azért van szükségünk, hogy mélyebb dimenziójában foghassuk föl azt, ami van, ami körülvesz bennünket. A mese egyfajta létmegértési út, és ezzel együtt egy sajátos kommunikációs folyamat. Ennek a műfajnak is megvannak a maga íratlan és írott szabályai. Közhely, de igaz: a mese nagyon komoly dolog. A

mese érzéseket közvetít, gyönyörködtet, játszik velünk, eközben azonban fontos felismerésekhez segít el. A mese a fantázia szárnyaira vesz bennünket, és magasba emel, hogy egy másik perspektívából nézhessünk rá a világunkra, az életre, az igazán lényeges dolgokra. Tágas térre állítja a lábunkat. A mese szabadságot hagy nekünk, hogy mi döntsünk: változunk-e most, vagy inkább úgy maradunk, ahogy éppen vagyunk. A mese ugyanakkor mindig eléri, hogy belépjünk a mesetérbe és meseidőbe; belevon minket a főhős dilemmáiba, döntéseibe, harcaiba, alkotókedvvel tölt el, inspirál, résztvevővé tesz. Előcsalogatja belőlünk a kreativitást, a bátorságot, a tudatosságot. A csodák világába olyan magától értetődő természetességgel von bele minket, hogy nem is csodálkozunk már, amikor hirtelen ott találjuk magunkat. A mese a Jó felé terel, célja, hogy győzzön ez a jó mind a „mesebeszédben” – legkésebb a történet végkifejletében –, mind bennünk magunkban. „A mese azzal segíti át hallgatóit a világ nehézségein és nyomorúságán, hogy végletesen optimista hangulatot fest elé, olyan illúziók világába viszi, ahol minden nehézséget elsimít az a hit, hogy mindig bekövetkezik a megmentő véletlen.” (HONTI 1962, 144. o.) A mesére úgy is tekinthetünk, mint egy spirituális felfedezőútra, amely segít, hogy megtaláljuk helyünket a világban.

A mese főbb tartozékai, alapanyagai a következők: főhős(ök), mellékszereplők, segítők, rosszakarók, ellenségek, bonyodalom, illetve konfliktus, próbatételek, furfang, csodák, varázslat, elbizonytalanítás és megerősítés, transzformáció (jellemfejlődés), ciklikusság (ismétlődés) és célirányosság, a „majdnem elveszés” és a „még egy lehetőség”.

Ezekből az elemekből a narráció útján igazi műalkotás születhet, amely komoly irodalmi értékkel bír. A mesélők, hagyományozók művészi igényességére, tudatos elbeszélői technikáikra elsősorban az írott formában fennmaradt meséknél figyelhetünk föl, de a szóbeli mesélésre is jellemző a cselekményvezetés nagyon összefogott íve és a választékos nyelvi megfogalmazás. Mivel a mese kulturális információkat hordoz, fontos betekintést nyújthat egy társadalmi csoport, emberi közösség világlátásába, életfel fogásába, értékrendjébe és hagyományaiba.

Bruno Bettelheim *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek* című könyvében⁹ a mesét a személyiségfejlődés, az önismeretben való növekedés elengedhetetlen eszközének tekinti; főleg, amikor a mese arra tanít bennünket: nem szabad megfutamodnunk a nehézségek elől. Könyvében Bettelheim a mese és a mítosz sajátosságait is összehasonlítja. Az alábbiakban összefoglalom legfontosabb megállapításait, kiegészítve őket saját gondolataimmal.

⁶ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Mese>; <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/05/7.html>.

⁷ http://hu.wikipedia.org/wiki/Antti_Amatus_Aarne; <http://de.wikipedia.org/wiki/Aarne-Thompson-Index>; <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2144.html>.

⁸ ORTUTAY 1977, 1: 262., 265. o.; http://hu.wikipedia.org/wiki/Berze_Nagy_János.

⁹ BETTELHEIM 2008, 38–43. o. A szerző a pszichoanalízis módszerét alkalmazza a mesék vizsgálatában, és főként arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként befolyásolják a mesék a gyermek személyiségfejlődését.

Bár a mese és a mítosz gyakran nem válik el élesen egymástól, egyik a másikba át is alakulhat a hagyományozás útján, azért jellegzetességeik jól megkülönböztethetők egymástól. Sokat vitatkoztak már arról, hogy a mese volt-e előbb vagy a mítosz – ezt a kérdést azonban, úgy tűnik, soha nem fogjuk végérvényesen eldönteni.

A mesékben – a mítoszokkal ellentétben – a hősök, a történet szereplői gyakran névtelenek, hiszen bizonyos típusokat, karaktereket képviselnek. Ha nevük van, akkor az meglehetősen általános (például János), illetve az is előfordul, hogy gyűjtőneveken nevezik őket (például Mo-ha és Páfrány).

A mítoszok hőseivel ellentétben a meseszemélyiségek nem ambivalensek: a jó és rossz kettőssége nem a személyen belül, hanem az egyes szereplők között elosztva jelenik meg. A mese nem támaszt elvárásokat a hallgatókkal, olvasókkal szemben, nem követel semmit, nem állít fel erkölcsi mércéket, amelyek követését előírná. A mítoszok hősei viszont követendő példát testesítenek meg, magas elvárásokat támasztanak a hallgatók felé, mivel ők valójában emberfeletti, isteni lények. A mese ránk bízva a szereplők megítélését: végső soron az dönt, hogy rokonszenvezünk-e velük vagy sem. A mítosz jobban szereti, ha elfogadjuk konkrét iránymutatását. A mese nem adja tudtul, hogy mit kell tennünk, de rávezet a megoldásra. A mítosz egyértelmű megoldásokat ajánl, követendő utat mutat be.

A mese előadásmódja közvetlen, egyszerű, a lényegre szorítkozik. Nincsenek sallangok, felesleges információk. A mítosz ezzel szemben méltóságteljes, ünnepélyes, kis-dagályos is; spirituális erőt és valamiféle felsőbbrendűséget sugároz. A régmúlt idők isteni cselekedeteit, a rítus történeteit rögzíti, és igyekszik azt megőrizni minden feledéstől. A mesében Isten közvetlenül csak nagyon ritkán lép elő, de jelenléte természetesnek tekinthető a varázsvilág kulisszái mögött. A mese drámaisága ellenére is biztosságot ad, remény nyújt: abban erősít meg minket, hogy végül minden jóra fordul. A mítosz tragikus, komor, olykor egyenesen pesszimista hangvételű.

A mesecselekmény hétköznapi, általános, gyakori, és azt sugallja számunkra, hogy mindez velünk is megtörténhet. A mítosz ellenben egyszeri történetet beszél el, amelyet csak a hős maga élhet át, erre rendeli őt különleges személyisége. A mese helyszíne közelebbről nem meghatározott. Lehet egy kerek erdő közepe, egy királyság az Óperencián túl vagy egy halász házikója. A mítosz még őrzi az eredeti hely „szellemét”, olykor még a név is fennmarad. A mesében nem az a lényeg, hogy szavahihető-e, hogy valóban úgy történtek-e az események, ahogyan elmesélték, sokkal inkább a benne foglalt igazság a fontos. A mítosz az igaznak elfogadott tartalmakat közvetíti. A mese kívül helyezkedik a konkrét időn és téren, egy varázsvilágot mutat meg, ahol minden megtör-

ténhet. A mítosz a régmúltban játszódik, történeti gyökerei vannak, illetve lehetnek, bár ezek az információk a hagyományozódás folyamán a történet szempontjából el is veszítik jelentőségüket.

A mesemotívumok egyik történetből a másikba szabadon vándorolnak, mindig újabb és újabb meseszöveget alkotva a mesealapanyagokból. A mítosz jobban ragaszkodik az „eredeti” alkotóelemekhez, és próbálja ezeket megőrizni.

A mítosz és a mese között félúton helyezkedik el a *fabula*, a tanmese. Ez a sajátos meseforma elsősorban didaktikus célt szolgál, etikai mondanivalót hordoz, néha egyenesen moralizál, kioktat, követel és olykor fenyeget. Szereplői főként állatok, növények, varázslények, amelyek az allegorizálás révén sajátos emberi karaktereket jelölhetnek.¹⁰

Mesemotívumok az Ószövetségben

Az Ószövetség hagyományában az alábbi fontos elbeszélő műfajokat különböztethetjük meg: *monda*, *legenda*, *fabula* és *mítosz*. Az egyes kategóriák között persze nincs merev határ; főleg a monda és a legenda esetében nehéz világos különbséget tenni.¹¹ A bevezetőben már utaltam arra, hogy a szentírók Istenről és az ember világáról, illetve JHVH és Izrael kapcsolatáról szóló kijelentéseik, üzeneteik, tanúságtételük megformálásában a mesék kifejezőeszközeit is rendre felhasználják. Az Ószövetségben a teológiai üzenet szempontjából a legfontosabb mesemotívumok a következők:

- Az igaz ember számíthat a Felső Hatalom/a Segítők támogatására.
- A hős elkötelezettsége, áldozatvállalása, lélekjelenléte révén jóra fordul egy közösség sorsa.
- A kisebb, gyengébb, fiatalabb gyermek (csoport, közösség) előnyben van, és jobban boldogul, mint a „hivatalos” első.
- A történet hőse nem ismeri föl mindjárt az emberi alakban a földön járó mennyei követet/Istent, csak lassan derül fény az ismeretlen kilétére.

¹⁰ A klasszikus fabula műfaja Aesopushoz kötődik (AESOPUS 2000). E tanmesék újabb és újabb írókat ihlettek továbbgondolásukra. Magyar adaptációjuk Heltai Gáspár nevéhez fűződik (HELTAI 1987). Bír 9-ben olvassuk az Ószövetség egyetlen fabuláját, a fák királyválasztásának meséjét, amely kritikai állásfoglalásnak tekinthető a királyság intézményének Abimelek általi „korai” bevezetése kapcsán.

¹¹ Hagyományosan a monda egy népcsoport, közösség, szociológiai csoport identitás-szervező eredethagyományának részét képezi, az ősök, hősök történeteit beszéli el (lásd például a magyarság mondakincsét). A legenda a fogalom középkori meggyökerezése nyomán elsősorban egyes szentek életével vagy legalábbis egy tekintélyes személy jámbor cselekedeteivel foglalkozik, gyakran etikai, morális útmutatást ad az olvasó, hallgató számára. Itt mindenesetre a vallási színezet sokkal erőteljesebb, mint a mondánál. Lásd ehhez a témához: KARASSZON 2002.

- Csodás találkozások révén hirtelen jön a segítség, az ajándék, az ígéret.
- Külső (isteni) beavatkozás, illetve belső képességek (adottságok, karizmák) révén megoldódik a konfliktus vagy egy nehéz helyzet (végül minden jóra fordul...).
- A rossz elnyeri méltó büntetését.
- A történet hőse, hősei számolhatnak a „jó tett helyébe jót várj” jutalomelv teljesülésével.
- A cselekmény ívét meghatározza az úton járás és változás (személyiségfejlődés) motívuma.

Az Ószövetség elbeszélő hagyományában két terület kapcsolódik szorosan a „klasszikus történetmesélő” textusokhoz. Az egyik a tanulságos példázatok, illetve *tanmesék* műfaja, amelyek alapvetően rövid, velős, csattanóval végződő történetek. A másik pedig az *etiológiák* sajátos csoportja, amelyek egy hely vagy személy különlegességét, illetve valamilyen rítus, szokásrend gyakorlatát megalapozó eredetelbeszélések, eredetmondák. Az elsőre példa a már említett Jótám meséje Bír 9-ben. Az utóbbi elbeszélő műfaj is szoros kapcsolatban van a mesékkel – de talán pontosabb itt a *saga* kategóriát használni, amely eredetileg az izlandi történetelbeszélés műfaját jelölte, mára azonban már tudományos irodalmi kategóriává vált.¹² Az Ószövetség írói nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a hétköznapi életvitelben meggyökerezett szokások, tradíciók a nép, illetve az adott csoport identitásának szerves részét képezik, és visszavezethetők egy-egy isteni teofániára, kijelentésre vagy egy tekintélyszemély cselekedetére. E hagyományok fontosságát az is bizonyítja, hogy az egymást követő generációk apáról fiúra adták tovább az ősi tudást, mesélték újra az alapítólegendákat.

Megfigyelhetjük, hogy a narratív tradíciók későbbi, fogás utáni szövegeinél a bölcsességteológia hatása is erősen érződik. Jób könyve, Jónás története, a József-novella a legjobb példák erre. Ezek az elbeszélések a helyes ismeretre vezető, az életben való eligazodást segítő, a nevelés céljával íródott *másálok*, vagyis példázatok, tanító elbeszélések. A deuterokanonikus könyvek közül Tóbit (Tóbiás), valamint Judit könyve folytatja ezt a hagyományt.

Egyes meseszerű történetek az Ószövetségben úgynevezett „vándorló szövegek”, amelyeknek megvan az ókori Kelet elbeszéléshagyományában a párhuzamuk. A szentírók valószínűleg nyersanyagként használták fel, illetve saját mondanivalójuk megfogalmazásához adaptálták ezeket. Ilyen például a csecsemő Mózes megmenekülésének története, akire a Nílusban, egy gyékénykosárban talál rá a fáraó leánya, így menekülhet meg a pusztulástól. Ez a csodatörténet sok hasonlóságot mutat a Sargon akkád

uralkodóval kapcsolatos legendával.¹³ A Jabbók-gázlónál a titokzatos „valakivel” küzdő Jákób története mögött is sok írásmagyarázó egy ősi legendát vél fölfedezni, amely a folyó démonának éjjeli támadását beszélhette el (lásd WESTERMANN 1989, 627. o.).

Nézzük meg most közelebbről az Ószövetség mesealapanyagát! A nagyobb elbeszélésegekben szinte mindig találkozunk ismerős meseelemekkel; a Genézis könyve igazi tárházát kínálja a mesemotívumoknak. Az őstörténet (Gen 1–11) mitikus elbeszéléseibe, képi világába is beleszővődnek meseszálak, itt-ott egészen váratlanul tűnnek elő: hadd utaljak itt például az óriások születésére (Gen 6) vagy az özönvíz drámájára a csodálatos szabadulással és a madárhírnökökkel. Az összülők narratívája (Ábrahám-Izsák-Jákób elbeszélésciklusa), valamint a József-novella számtalan igazi „mesemotívum-csemeget” kínál nekünk: látomások, különös találkozások, álmofejtések, csodálatos megszabadulás és a jó győzelmének motívumai követik egymást. Ha tovább lapozgatjuk az Ószövetséget, rögtön Mózes gyermekségi történetével találkozunk, majd a tíz csapás és a kivonulás hagyománya következik, sok-sok adalékkal a témánkhoz. A teljesség igénye nélkül hadd soroljak föl még néhány elbeszélést, ahol a mesék kifejezőeszközeivel és üzenetközlő erejével élnek a szentírók: az asszony teremtése a férfi oldalbordájából (Gen 2), Bálám története Num 22–24-ben, Nátán példázata Dávidnak (2Sám 12), Jerikó ostroma (Józ 6), a fák királyválasztásának fabulája (Bír 9), Gedeon és Sámson történetei (Bír 5–13), Illés és Elizeus elbeszélésköre (1Kir 17–2Kir 6), Dániel és barátainak története, Jób könyvének prológa és epilógusa, Jónás története és Eszter könyvének narratívája.

Ezekben az elbeszélésekben arra lesünk figyelmesek, hogy a mesealapanyagok megmaradnak ugyan, de minden a teológiai üzenetnek rendelődik alá. Azzal, hogy Isten belép a történetbe, a mesevilág teológiai átalakuláson megy keresztül: jobban magára veszi a tér-idő struktúrát, és erősebben kötődik az emberek reális életéhez. Ugyanakkor a transzcendens valósággal való találkozás tapasztalata ezután is képekkel, metaforákkal írható csak le, hiszen megmarad annak csodakaraktere. Isten az álmaink, az elképzeléseink előtt jár: felfoghatatlan, befogadhatatlan tetteit és dolgait legtöbb esetben tehát csodaként tapasztalja meg az ember. A csoda pedig a mesék alapvető tartozéka is; így hát nem véletlen, hogy éppen ezeknek a csodatapasztalatoknak a leírása során nyúlnak a szentírók a mese műfajának eszköztárához. Az alábbi táblázatban megpróbáltam összefoglalni az Ószövetség legfontosabb mesekarakterű történeteit. Az öt kategória az elbeszélések csodás elemeinek megnyilvánulási területeit fogja át:

¹² Lásd BERNÁTH 1970; http://en.wikipedia.org/wiki/Sagas_of_Icelanders.

¹³ PRITCHARD 1969, 119. o. Lásd még: <http://www.tektonics.org/copycat/sargon.html>.

Csodás lények	Csodás tárgyak	Csodás természeti jelenségek	Csodás események	Csodás megmenekülések A szabadulás képei
Beszélő kígyó az Édenben (Gen 3)	Nóé bárkája (Gen 6–8)	Isten parancsára özönvíz lesz az egész földön (Gen 6–8)	Isten az asszonyt a férfi oldalbordából formálja meg (Gen 2)	József megmenekül a kútból, a börtönből (Gen 37; 41)
Beszélő számár (Num 22)	Égig érő bábeli torony (Gen 11)	Kénköves tüzes eső hull Sodomára és Gomorára (Gen 19)	Énókot Isten magához veszi (Gen 5)	A Nílusra kitett Mózes a gyékénykosárban (Ex 2)
Beszélő fák – a királyválasztás fabulája (Bír 9)	Isten jelet tesz Káinra (Gen 4)	Lót felesége sóbálvánnyá válik (Gen 19)	Füstölgő kemence és tüzes fáklya megy át az áldozati húsdarabok között (Gen 15)	Izrael seregei átmennek a Nádas-tengeren (Ex 14)
Illést etető hollók (1Kir 17)	Mózes botja (Ex 4kk)	Manna és fűrj hull az égből (Ex 16)	Három idegen Mamré tölgyesében (Gen 18)	Áron és Húr tartják Mózes karjait: győzelem Amálék fölött (Ex 17)
A víziló és a krokodil (Jób 40)	A rézkígyó gyógyít (Num 21)	Mózes vizet fakaszt a sziklából (Ex 17)	Isten angyalai föl-le járnak az égig érő létrán (Gen 28)	Izrael seregei átkelnek a Jordánon (Józs 3)
Óriások élnek a földön (Gen 6)	A frigyláda ereje (1Sám 6)	Isten felhőben és tűoszlopban jelenik meg (Ex 19; 40; Num 9)	A titokzatos ismeretlen tusakodik Jákóbbal (Gen 32)	A zsidók megmenekülnek Hámán pogromjától (Esz 8)
Tengeri szörny: Ráháb/Levi-átán (Ézs 27; 51; Zsolt 74)	Egy kerek árpakenyér legurul a dombról (Bír 7)	Óriási szőlőfürt Kánaánból (Num 13)	Kórah, Dátán, Abirám alatt megnyílt a föld (Num 16)	Sadrak, Mésak és Abédnegó a tüzes kemencében (Dán 3)
Jónást kiköpő cet (Jón 3)	Sámson ereje a hajában van (Bír 16)	Áron vesszeje kivirágzik (Num 17)	Jerikó falai ledőlnek a kürtzengésre (Józs 6)	Dániel az oroszlánok barlangjában (Dán 6)
Három szeráf Ézsaiás látomásában (Ézs 6)	Az olajoskorsó nem fogy ki, a lisztesfazék nem ürül ki (1Kir 17; 2Kir 4)	Az égi csoda: egy napig nem nyugodott le a nap (Józs 10)	Dávid legyőzi Góliátot (1Sám 17)	Jeruzsálemet megmenti az Úr angyala az asszír seregek támadásától (2Kir 19)
Négycsútrónszékér Ezékiel látomásában (Ez 1)	Csodálatos kenyérszaporítás (2Kir 5)	Visszatért az árnyék 10 fokkal (Ezékiel gyógyulása) (Ézs 38)	Illés feltámasztja a sareptai özvegy fiát (1Kir 17); Elizeus (2Kir 4)	A csontok újjáélednek (Ez 37)
Egy titokzatos kéz ír a falra (Dán 5)	A fejsze úszik a vízen (2Kir 6)	A lélek kitöltése csodás jelekkel (Jóel 3)	Illés oltárán elég az áldozat (1Kir 18)	A messiás békét hoz a földre – a farkas a bárányal együtt legel (Ézs 11)
Négy vadállat emelkedik ki a tengerből (Dán 7)	Repülő irattekercs, repülő véka (Zak 5)	Az emberfiához hasonló lény jön az ég felől (Dán 7)	Isten tüzes szekéren elragadja Illést (2Kir 2)	Az olajfák hegye kettéhasad, az ország síkság lesz; minden nép a Sionra zárandokol (Zak 8; 14)

Ezeknek a csodás elemeknek, jelenségeknek, történeteknek, amelyeket az ószövetségi elbeszélők felhasználnak mondanivalójuk, üzenetük megformálásához, több funkciójuk is lehet. Egyrészt taníthatnak valami fontosat a történet szereplőjének (szereplőinek) és így a mindenkori olvasónak, hallgatónak is. Másrészt nyomatékosítják az események súlyát vagy éppen a hős(ök) szerepét. Ugyanakkor világos határvonalat is húzhatnak Isten világa és az ember valósága között, amely bizonyos esetekben még át is járható: a menny összeér a földdel. Színes, élénk képekben megfogalmazhatják a jövő reményét, az ember álmait és vágyait: így motiválhatják a szereplőket és a történet befogadóit, újramesélőit arra, hogy elinduljanak, tevékenyen

részt vállaljanak személyes, lelkükben érlelődő jövőjük építésében. A csodavilág megtapasztalása kitágíthatja az ember látókörét, és felfedezheti, hogy sokkal gazdagabb, fantáziadúsabb saját személyes valósága annál, ahogyan valaha is elképzelte. És végső soron mindezek a felismerések arra vezethetnek bennünket, hogy komolyan vegyük: minden ámulatunk és lelkesedésünk, okulásunk és növekedésünk forrása maga Isten, aki teremt, munkálkodik, megnyilatkozik a régi történetekben és a mi személyes élettörténetünkben is.

Mindezek után végül szeretném összefoglalni a mese-motívumok teológiai üzenetét. Az egyes mondatok talán egy olyan hitvallássá állhatnak össze számunkra, amelyet

a mesék nyelvén megszólaló őszövségi történetek inspirálnak bennünk:

- Isten határtalan fantáziával, kreativitással és utolérhetetlen humorérzékkel rendelkezik: ezeket a tulajdonságait a szentírók is tanúsítják, sőt maguk is kapnak ajándékba belőlük.
- Isten minden teremtményt, tárgyat és eszközt fel tud használni akarata közvetítésében és szándékai megvalósításában.
- Isten valóságos jelenlétét nem mindenki ismeri föl, csak az, akinek ki akarja magát jelenteni – akár csodás jelenségek formájában is.
- Isten a gyengéket, a kicsiket pártfogolja, ők lesznek majd áldássá (vagy éppen intellemmé) a nagyok számára is.
- Isten a történet hőse mellé szegődik, vele van minden útján, és megvédi őt a rá leselkedő veszélyektől.
- Isten úgy mutatja meg hatalmát az ember előtt, hogy olykor titokzatos, csodákkal teli világát is feltárja előtte. Ez a tapasztalat elősegítheti a hit születését, illetve erősítheti az ember Istenbe vetett bizalmát.
- Isten reményt kelt az emberben azzal, hogy megmutatja neki: az ő erejével képes lesz nagyszerű dolgokat véghezvinni.
- Isten megmutatja az embernek, hogy a jó kibontakozásáért önként vállalt áldozat soha nem hiábavaló.
- Isten közvetlensége, találékony-sága, amellyel a történet hőseit vezeti a cselekmény menetében, csodálatos módon átragad a szereplőkre is – és reménység szerint a mindenkori befogadókra.
- Isten nem akarja, hogy a gonosz diadalmaskodjon, de akár fel is használhatja „ellenlábását” a jóra vezetés, a végső cél érdekében.
- Isten az elmesélt történetek révén rávezet bennünket a jóra, az igaz, emberséges életre, a helyes döntésekre, de soha nem akarja mindezt a törvény nyomtatékával, szigorú parancsaival előírni számunkra.
- Isten útjai titokzatosak, és tele vannak meglepetésekkel – éppen ezért jó, ha éberen, nyitott szemmel járunk a világban.

Egy konkrét példa: Gen 18,1–19,29

Nagyon bőséges az őszövségi narratívák kínálata, amelyből az eddig elmondottak illusztrálásaképpen meríthetünk. Azért választottam az Ábrahám-ciklus 18–19. fejezetét, mert az „elbeszéléskoszorú” a mesemotívumok szempontjából különösen gazdagnak mondható. A két fejezet négy történetet fűz egybe: Gen 18,1–15 a három idegen látogatását beszéli el Ábrahámnál; a 18,16–33. versekben arról olvashatunk, miként jár közben Ábrahám Sodomáért. 19,1–29 a sodomaiak bűnére és Lót családjának megmenekülését

re irányítja a figyelmünket, míg az utolsó egység: 19,30–36 azt beszéli el, miként lettek gyermekei Lót leányainak. Ez utóbbi történetre most nem fogok kitérni.

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy sorra vegyem és megvizsgáljam az Ábrahám-narratíva egyes mesemotívumait, lehetőség szerint a párhuzamok bemutatásával. Az exegetikai megfontolásokat is e megközelítéshez kapcsolom majd.

Az első történet a három titokzatos idegen látogatásáról szól, amely azt a jól ismert motívumot hozza, ahogyan a mesék világában a varázslatos és a köznap: Isten és az ember világa összeér. Isten vagy az ő követjeinek megjelenése megoldást nyújt az ember kiszolgáltatott helyzetére, gyógyulást hoz a kilátástalanságban, elesettségben. Reménységből reménység születik: ígéret – gyermek – jövő.

Az „istenek a földön” motívum széles körben elterjedt az ókori Keleten, főként a sumér mitológiában, de a görög-római mitológia is e régi hagyományokból merít. A téma megjelenik aztán a germán mitológiában is, meggyökerezik az európai kultúrkörben – gondoljunk csak a magyar néphagyományban Jézus és Szent Péter kalandzásaira a földön (lásd LAMMEL–NAGY 2005). E motívum fő alkotóelemei a következők: az istenek/égi lények emberi alakban a földön járva bebocsátást nyernek olyan házakba, ahol az ott élők mit sem tudnak valódi kilétükről. Bőséges megvendégelésük nyomán – a „jótett helyébe jót várj” elv alapján – teljesítik az emberek kívánságait, illetve áldást mondanak rájuk.

Hermann GUNKEL Genézis-kommentárjában felsorolja a motívum legfőbb párhuzamait (1964, 193–195. o.). Megemlíti a Hyrieus-mítoszt, miszerint három istenség: Zeusz, Poszeidon és Hermész tesz látogatást Hyrieusnál, az öregembernél.¹⁴ A barátságos fogadtatás és a bőséges vendéglátás után az istenek megkérdezik, hogy mit kíván magának. Mivel az aggastyán gyermektelen volt, egy fiút kívánt magának. Csodálatos módon meg is fogan a fiú: ő lesz Orion. Gunkel e történetpárhuzam nyomán azt képviseli, hogy a Gen 18,1–15 „nyersanyagát” képező hagyomány eredetileg három istenség látogatásáról szólt, később a teológiai szempontok döntöttek az angyalok megjelenése mellett.¹⁵

Az elbeszélés motívumai szempontjából közeli párhuzam még Philemon és Baucis története, amelyet Ovidius örökített meg *Metamorphoses* című művének nyolcadik részében (OVIDIUS 1982). Irodalmi értékén túl, amelyet az érzéketlen történetmesélés alapoz meg, néhány izgalmas áthallást találhatunk az Ábrahám-narratívával. Éppen ezért szeretném kicsit bővebben elmesélni.

¹⁴ Lásd <http://en.wikipedia.org/wiki/Hyrieus>.

¹⁵ Westermann kétségbe vonja Gunkel állításának igazát; szerinte a görög hagyomány időben későbbi, mint az őszövségi, és más kulturális közegben is keletkezett, így nem alapozhatjuk meg vele ezt a megfontolást. WESTERMANN 1989, 334. o.

A történet szerint Zeusz (Jupiter) és hírnöke, Hermész (Mercurius) emberi alakban járt-kelt Phrygia dombjai között. A közelben most mocsár terül el, de egykor lakott föld volt ez a vidék. Egy hársfa és egy tölgyfa áll ott egymás mellett, alacsony fal veszi körül őket. Ezen a vidéken vándoroltak egykor az istenek, és sok házba bekopogtak mint fáradt vándorok, de sehol sem fogadták őket jó szívvel. Csak egy kunyhó volt, amelynek kapuját nem zárták be előttük: Philemon apó és Baucis anyó lakott benne. Itt öregedett meg együtt a házaspár, szegények voltak, szolgájuk sem volt, egymásnak parancsoltak és egymásnak fogadtak szót. Amint a két idegen belépett, a két öreg sürgőlni kezdett körülöttük, székre ültették őket, felszították a paraszt a tűzhegyen. Főzelék és füstölt oldalas volt a menü, ünnepre terítették az asztalt, került gyümölcs is, meg lépes méz, és várakozón nézték, meg vannak-e elégedve vendégeik. Bort töltöttek nekik, és csodálkozva vették észre, hogy a korsó soha nem ürült ki, ahányszor csak töltöttek, mindig több lett benne a finom nedű. Mikor felismerték, hogy a vendégek valójában istenek, egyetlen, féltett libájukat is le akarták nekik vágni a szerény lakoma miatti lelkiismeret-furdalásukban. Ám a liba fölrepült, és Zeusz (Jupiter) lábánál keresett oltalmat. Így aztán elkerülte a pusztulást, ellentétben az egész környékkel, amelyet megátkoztak az istenek. A két látogató arra utasította Philemont és Baucist, hogy kövessék őket, és kapaszkodjanak föl a domboldalon. Szót fogadtak, és botjukra támaszkodva nekiindultak a hosszú útnak. Amikor már csak egy nyíllövésnyire voltak a csúcstól, visszatekintettek. Az egész környéket mocsár árasztotta el, csak az ő házuk emelkedett ki a vízből. Akkor egy szempillantás alatt templommá változott a viskójuk, aranytetős, márványoszlopos építménnyé. Ekkor megkérdezték tőlük az istenek, hogy mi a kívánságuk. Az öreg Philemon ezt felelte: „Engedjétek meg, hogy papjaitok legyünk, őrizhessük a szentélyt, és mivel szép egyetértésben éltük le egész életünket, egyazon órában érjen mindkettőnket a halál, hogy ne kelljen látnom soha hitvesem sírját, és neki sem az enyémet.” Kívánságuk teljesült, életük végéig ők gondozták a templomot. Amikor pedig elteltek a számukra kiszabott esztendő, utolsó vágyuk is beteljesedett. Éppen a templomlépcsőn álltak, amikor azt vették észre egymáson, hogy levelek sarjadnak rajtuk. Nem sokkal később már sűrű lombkorona nőtt a fejük felett, teljesen elborítva alakjukat. Szinte alig volt idejük, hogy elbúcsúzzanak egymástól. Baucis hársfává változott, Philemon tölgyfává. Egymás mellett álltak, árnyékot adva a vándoroknak, akik ezt mondták róluk: Gondjuk van az isteneknek a jámborokra. Akik az isteneket tisztelik, maguk is tiszteletre találhatnak.

Visszatérve Ábrahám és a három idegen találkozására, érdekes megfigyelnünk azt, hogy az elbeszélő homályban hagyja a három férfi kilétét. Az első versben, amely magyarázó feliratként szolgál az elbeszéléshez, azt olvassuk, hogy JHVH jelent meg Ábrahámnak Mamré tölgyesében.

Így tehát csak az olvasó, hallgató „beavatott” abban a tekintetben, hogy tudhatja: Ábrahám Istennel fog találkozni. Ezután árulja el azt az elbeszélő, hogy három férfi érkezett az ösatyához, de a 3. versben őket váratlanul egyes számban szólítja meg a pátriárka: „*Uram, ha elnyertem jóindulatodat, kérlek, ne kerüld el szolgádat.*” A 4–5. és 9. versben már többes számban fogalmaz Ábrahám. Az persze érthető, hogy a 10. versben egyikük mondja ki az ígéretet: „*Egy év múlva fiút fog szülni a feleséged*”, meglepő viszont, hogy a 13. versben már Isten kérdezi az ösatyát arról, hogy Sára vajon miért nevetett, majd az asszonyhoz is ő fordul.

Mindebből az exegéták arra következtetnek, hogy a három személy közül az egyik JHVH, a két másik férfi pedig angyal, akik a cselekmény további menetében különválnak egymástól. Isten ott marad Ábrahámnál, és meghallgatja közbenjárását, alkudozását, a két férfi pedig továbbmegy Sodoma felé (WESTERMANN 1989, 336–338. o.).

Érdekes szemügyre vennünk az ösatya és ösanya karakterét: a történet kiindulópontján két idős, csendes elvonultságban élő emberrel találkozunk, akiknek életében a három férfi váratlan feltűnése valódi eseményszámba megy és nagy felbolydulást okoz. A szentíró először élenken ecseteli a körülményeket: a nagy forróságot, a vándorok megérkezését, majd a sürgölődés folyamatát. Először a házaspár szolgáltat-készségére teszi a hangsúlyt, majd jön a kíváncsiság motívuma Sára részéről, aki ezután magában kommentálja a gyermek születésére vonatkozó kijelentést; végül a hitetlenség, a kételkedés attitűdjét láthatjuk magunk előtt. Természetesen – ahogy az a patiarhális társadalmakban lenni szokott – a férfi van az előtérben itt is, a feleség a háttérben marad. Ugyanakkor viszont az ígéretes jövő szempontjából Sára kulcshelyzetben van; éppen ezért fontos a történet szempontjából az, hogy elneveti magát a hihetetlen hír hallatán. Az elbeszélésnek etiologikus karaktert ad a szerző, aki majd 21,3 értelmében Izsák nevét összekapcsolja Sára hitetlenkedő nevetésével. Rózsa Huba írja kommentárjában, hogy bár a nevetés mozzanata a 18. fejezetben négyszer is előfordul, fölöttébb érdekes, hogy a születendő gyermek neve egyáltalán nem is jelenik meg itt (RÓZSA 2009, 2: 470. o.).

A történet kezdetén a szentíró egy kilátástalan helyzetet mutat be. Emberileg nincs megoldás, megszűntek Ábrahám és Sára számára a gyermekvállalás utolsó esélyei, reményei is. Az öregség és a meddőség így, együtt bizony áthidalhatatlan nehézség. Ez azt jelenti, hogy az ígéret, amelyet Isten egykor Ábrahámnak adott (lásd 15. és 17. fejezet), nem fog teljesülni. Az elbeszélés háttérében ez a csalódottság, reménytelenség, egzisztenciális krízis húzódik. Itt azonban Isten és angyalai kerülnek a kezdeményező szerepbe. Ami a történet emberhőseinek lehetetlen, az a Segítőnek, a természetfeletti lényeknek, a legnagyobb Hatalomnak gyerekjáték. A szövegben (18,14) így olvassuk: „Van-e valami lehetetlen (szó szerint: rendkívüli/csodálatos) JHVH számára?” Isten világa és az ember földi élete között most

átjárható lett a mezsgye. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ember hirtelen isteni képességek birtokába kerül; csupán megtanulja lassanként elfogadni az isteni segítséget és az új jövőt. A természetfölötti lények mindentudása előtt hiába próbál magyarázkodni az ember, Sárára egyszerűen „rápirít” az Úr: „*De bizony neveltél!*” (18,15)

Isten megvendégelése, az önzetlen szolgálat jutalommal jár: a „jótett helyébe jót várj” elv alapján ez a viszonzás az idős házaspár számára egyben óriási kihívást is jelent. Felül kell emelkedniük a megszokásokon, a társadalmi konvenciókon, megkövesedett elveiken. A „mához egy esztendőre” szóló jövődőlés és ígéret sok meséből ismerős, az Ószövetségben csupán egy párhuzama van: 2Kir 14,16–17, ahol is Elizeus ígéri a súnémi asszonynak, hogy egy év múlva fiút kap az Úrtól. Gen 21,1 elbeszéli, hogy miként valósult meg a Sárának és Ábrahámnak adott ígéret: az Úr meglátogatta Sárát, és úgy cselekedett vele, ahogyan megígérte. Eszerint a második isteni vizitáció kizárólag a feleségnek szól, Ábrahám egészen a háttérben marad...

A történetet, amely tulajdonképpen az epifániaelbeszélések sorába tartozik, olyan természetességgel beszél el a szerző, mintha mindennapi tapasztalata lehetne a bibliai idők emberének az, hogy Isten a földön jár-kel követeivel együtt.

Ábrahám Istennel való alkudozásának története 18,16–33-ban a Mamré tölgyesében és Lót házában történő két vendéglátást köti össze. Magyarazatot próbál adni arra a kérdésre, miért éri el a büntetés és nyomában a pusztulás Sodoma és Gomora városait. Ábrahám Lótra és családjára való tekintettel megy bele ebbe a kissé „üzleties” alkudozásba Istennel. A prófétai hagyomány is ismeri azt a gondolatot, hogy az igaz ember szolgálataért megmenekülhetnek a többiek (vö. Ézs 53).

Érdekes a történet kiindulópontja: Ábrahám elkíséri a két férfit, aki Sodoma felé indult (18,16), mialatt mi Isten gondolataiba nyerünk betekintést a szentíró révén. Majd pedig néhány verssel később azt olvassuk, hogy Ábrahám odalép Istenhez, ő pedig beavatja terveibe. Ilyesmi az ember fiával nem nagyon szokott előfordulni. Ábrahám azonban kiválasztott, rá az a feladat vár, hogy Isten útjára tanítsa háza népét (19,19).

Isten és az ember egyik legérdekesebb párbeszéde jelenik meg előttünk. Érdekes módon itt megfordul az eddigi szokott rend: most az ember oldalán van a kezdeményezés, Isten pedig partner lesz ebben a tárgyalássorozatban. Ismert mesemotívum a licitálás, itt a számolást csökkennő sorrendben követhetjük nyomon, ötventől tízig. Ebben a történetben a ciklikusság, ismétlődés elvére épül a drámai fokozás irodalmi eszköze: Ábrahám újra és újra, egyre alázatosabban terjeszti elő kéréseit Istennek.¹⁶

Az alkudozás váratlanul ér véget, tíz igaz embernél hirtelen befejeződik a licit. Az ígéret erre a tízes számról is érvényes még: „*Nem pusztítom el!*” – Isten azonban már tudja, hogy sajnós még ennyi emberre sem számíthat Sodomában. Erre lassan Ábrahámnak is rá kell döbennie. Az alku folyamatában a pátriárka végig tisztában van azzal, hogy JHWH az egész föld bírja. Halandó emberként mégis lehetőséget kap arra, hogy Isten büntető szándékát és cselekedetét befolyásolhassa. Az alapkérdés: hogyan érvényesülhet Isten igazsága, ha azzal a helyzettel kell szembesülnünk, hogy a jók a gonoszokkal együtt pusztulnak el? Bizony, a mesékben is találkozunk ezzel a dilemmával.

A harmadik történet erre a kérdésre épülve tehát azt a jól ismert motívumot bontja ki, hogy a jók elnyerik jutalmukat, és a rosszak is méltó büntetésüket. Az elbeszélő azzal nyit, hogy a két követ Sodomába érkezik; így megteremt a kronológiai kapcsolatot a korábbi fejleményekkel. A város eljövendő sorsa egyelőre még nyitott kérdés, de hamarosan, miután az elbeszélő vázolja a városban uralkodó körülményeket, már nem lehet kétségünk afelől, hogy nincs itt tíz igaz ember...

Rózsa Huba alaposan összeveti a két látogatáselbeszélés nyelvi megfogalmazását, a bennük megjelenő hasonló motívumokat (RÓZSA 2009, 2: 489–490. o.). Lót Ábrahámmal hasonlóan szintén nagyon előzékeny vendéglátó, bár itt egy városi miliőbe helyeződik a látogatás. Megfigyelhetjük, hogy ez a találkozás sokkal drámaibb, mint a Mamré tölgyesében lezajlott látogatás. A cselekmény elbeszélésében végig érezzük a sietséget, az idő szűkét. A külső körülmények fenyegetőek: erősen eseteledik, az agresszív, randalírozáshoz szokott lakosság prédát keres. Lót betessékeli vonakodó vendégeit (akik már látják a veszélyt), házigazdaként felelősséget vállal értük, de ezzel saját és családja életét kockáztatja. Az elbeszélés ívében itt nevezi a látogatókat először angyaloknak a szentíró.

Az egész város apraja-nagyja összesereglik Lót háza előtt, csak percek kérdése, és betörnek az ajtót. Meg akarják ismerni a két idegen férfit. (A *jada* szó szerepel itt, amely magában foglalja a szexuális kapcsolatot is.) Lót számára a vendégek védelme fontosabb, mint saját leányainak sorsa, prédául vetné őket a felbőszült tömeg elé. Itt következik a drámai feszültség csúcspontja, amely a csodás megmenekülést hozza el. Az angyalok behúzzák magukkal Lót és a háza, és vaksággal verik meg a sodomaikat, akik így nem tudják megtalálni az ajtót. A gonoszok büntetésük első adagját megkapták ezzel, mint a mesékben.

Az átvirrasztott éjszaka után Lótnak hajnalban útra kell kelniük Sodomából. Lót két vője tréfának tartja az egészet, így aztán az angyalok sürgetésére Lót a feleségével és két lányával indul el, pontosabban az angyalok a

¹⁶ Rózsa Huba részletesen tárgyalja kommentárjában a dialógus menetét és irodalmi „finomságait”. Lásd RÓZSA 2009, 2: 476–482. o.

kezüknél fogva vonszolják őket.¹⁷ Ezen a ponton egy másik alkudozási helyzetbe jutunk: Lót nem akar a hegyre menekülni, mert fél, hogy elpusztul, inkább egy kisvárosba. A követek engednek neki, az indokot is tudhatjuk: „...mert az Úr megszánta őt” (19,16). Érdekes, hogy Lót „közbenjárására” most megmenekül egy település a pusztulásra ítélt régióból. Ábrahámnak ez az előző történetben nem sikerült.

Elhangzik a komoly figyelmeztetés is: „Ne nézz házra!” Ez az instrukció is sok meséből ismerős. A múltat végérvényesen el kell hagyni, nem szabad már kötődni hozzá: a múlt nem jelent jövőt. Lót felesége azonban kíváncsi – ezekkel az időződő asszonyokkal mindig baj van a mesékben –, hátratekint és „sóbálvánnyá” lesz a látványtól, ahogyan a kénköves eső és a tűz éppen elemészi a környéket. A Holt-tenger partvidékén furcsa oszlopalakzatokat láthatunk: a kicsapódott sót a szél formáló ereje „bálványszobrokká” alakította. Minden bizonnyal egy ilyen szobor szolgált alapul az etiológikus történethez.

Végül Ábrahám is feltűnik újra – egy vers erejéig – az elbeszélés ívében. Megkönnyebbülhetünk, hogy neki sem lett baja: hiszen Isten nem feledkezett meg róla. A csodálatos megmeneküléssel záródó elbeszélés megint abban erősít meg minket, hogy az igaz emberek számíthatnak a Felső Hatalom és a Segítők támogatására. Az Ábrahám-ciklus történetei ugyanakkor számomra nagyon érdekesen járják körül azt a kérdéskört is, hogy melyek valójában az ember lehetőségei, és hol vannak a határai, a korlátai a Magasságossal közös történetében.

„Itt a vége, fuss el véle”

Kezdetben volt a Történet, és a Történetben az erő, amely megannyi világot hoz létre; az embert pedig e nagyszerű világok közepébe ülteti. A történeteket mesélni szokták, ezért középben ott ül a mesemondó és a mesehallgató is. A mesék a szabadság történetei: le lehet telepedni, oda lehet hallgatni, aztán fel is lehet kerekedni: ahogyan kinek-kinek kedve tartja. A mesét el lehet vinni magunkkal – akár el is futhatunk vele jó messzire –, és ott lehet hagyni másoknak, vagy egyszerűen továbbmesélni. A mesék magukkal visznek, ha hagyjuk.

„Isten történik” – hirdeti a folyamatteológia; és talán e tanulmány végéhez érve mi is csatlakozhatunk ehhez a megállapításhoz. Hiszen tapasztalhattuk: Isten hagyja elbeszélni magát, összekapcsolja önmagát az életünkkel,

az ő történetei a mieink, a mieink pedig mind ott vannak nála...

A Nagy Könyv nem mesekönyv, de páratlan gazdagságához a mesék világából beszüremlett képek, gondolatok, színes mesealapanyagok is hozzájárulnak. Nagyon élővé, valóságossá, nagyon nekünk szólóvá, lélekérintővé válnak általuk évszázadok istenkeresőinek vallomásai, tanúságtételei. A mesebeszéd régi ismerősünk: gyermekvilágunk tanúja, az ősbizalom nyelve és az eredendő Jó üzenetének tolmácsolója. Talán ezért választotta a Magasságos is hozzánk szóló szavai ékes foglalatául...

Hivatkozott művek

- AESOPUS 2000. *Állatmesék*. Szukits Kiadó. Web: <http://mek.oszk.hu/00600/00660/00660.htm>. (Letöltés: 2012. augusztus 31.)
- BARTH, Karl 1993. *Die Kirchliche Dogmatik*. 4. köt. *Die Offenbarung Gottes*. 5. köt. *Die Heilige Schrift*. Theologisches Verlag, Zürich.
- BERNÁTH István (szerk.) 1970. *Észak-európai népek irodalma*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BETTELHEIM, Bruno 2008. *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Budapest.
- BICZÓ Gábor 2006. A mese hermeneutikája. Néhány bevezető megjegyzés. In: Bálint Péter (szerk.): *Közelítések a meséhez. A mese értelmezhetőségei*. Didakt Kiadó, Debrecen. 11–34. o.
- BOLDIZSÁR Ildikó 2010. *Meseterápia*. Magvető, Budapest.
- GOLDBERG, Michael 1982. *Theology and Narrative. A Critical Introduction*. Abingdon, Nashville.
- GUNN, David M. – FEWELL, Danna Nolan 1993. *Narrative in the Hebrew Bible*. Oxford University Press. /Oxford Bible Series./
- GUNKEL, Hermann 1921. *Das Märchen im Alten Testament*. Mohr Siebeck, Tübingen.
- GUNKEL, Hermann 1964. *Genesis*. 3. kiad. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- HELTAI Gáspár 1987. *Száz fabula*. Európa, Budapest. Web: http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/heltai_g/fabula/html/index.htm. (Letöltés: 2012. augusztus 31.)
- HONTI János 1962. *A mese világa*. Magvető, Budapest.
- KÁDÁR Annamária 2012. *Mesepszichológia. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
- KARASSZON István 2002. Történetírás az ókori Izraelben. In: uő: *Az Ószövetség fényei. Veterotestamentica*. Mundus, Budapest. Web: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/oszovetseg-fenyei/cho4.html>. (Letöltés: 2012. augusztus 31.)
- KORBAI Hajnal (szerk.) 2010. *Az aranytők. Terápiás történetek és mesék traumát átélt gyermekeknek*. L'Harmattan, Budapest.
- LAMMEL Annamária – NAGY Ilona 2005. *Parasztbiblia*. 3. kiad. Osiris, Budapest.
- METZ, Johann Baptist 1973. *Kleine Apologie des Erzählens. Concilium*, 9. évf. 334–341. o.
- METZ, Johann Baptist 2005. *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*. L'Harmattan, Budapest.
- ORTNER, Gerlinde 1996. *Gyógyító mesék. Mesekönyv szülőknek*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- ORTUTAY Gyula (szerk.) 1977. *Magyar néprajzi lexikon*. 1. köt. A–E. Akadémiai Kiadó, Budapest.

¹⁷ A *Parasztbiblia* kicsit másképp beszéli el a történetet: „Mikor üldözték Lót, Lót családja menekült. Az üldözők elé egy csomó mákot dobott el. Olyan sűrű erdő lett belőle, hogy nem tudtak az erdőn továbbmenni.” Lásd LAMMEL–NAGY 2005, 76. o.

OVIDIUS, Publius Naso 1982. *Átváltozások (Metamorphoses)*. 3. kiad. Európa, Budapest. Web: <http://mek.oszk.hu/03600/03690/03690.htm#60>.

PRITCHARD, James B. (szerk.) 1969. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton, New Jersey.

PROPP, Vlagyimir Jakovlevics 1975. *A mese morfológiája*. Gondolat, Budapest. 2. kiad.: Osiris, Budapest, 2005.

PROPP, Vlagyimir Jakovlevics 2006. *A varázsmese történeti gyökerei*. L'Harmattan, Budapest.

RAD, Gerhard von 2000. *Az Ószövetség teológiája*. 1. köt. Osiris, Budapest.

RICOEUR, Paul 2010. Az egyik szövetségről a másikra. In: Thomka Beáta – Horváth Imre (szerk.): *Narratív teológia*. Kijárat Kiadó, Budapest. /Narratívák 9./

RÓZSA Huba 2009. *A Genesis könyve*. 2. köt. *A pátriárkák*. (Gen 11,27–20,18). Szent István Társulat, Budapest.

SEYBOLD, Klaus 2010. Tanítási célok. Narratív teológia. In: Thomka Beáta – Horváth Imre (szerk.): *Narratív teológia*. Kijárat Kiadó, Budapest. /Narratívák 9./

TIMÁRNÉ HUNYA Tünde 2006. A népmese és a műmese műfaji sajátosságairól. In: Bálint Péter (szerk.): *Közelítések a meséhez. A mese értelmezhetőségei*. Didakt Kiadó, Debrecen. 125–138. o.

VÁLYI-NAGY Ágnes 1999. Narratív teológia, narratív igehirdetés. *Théma*, 1. évf. 2–3. sz. 4–13. o.

WEINRICH, Harald 1973. Narrative Theologie. *Concilium*, 9. évf. 329–334. o.

WESTERMANN, Claus 1989. *Genesis. Kapitel 12–36*. 2. kiad. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. /BKAT I/2./

Gyermekbibliák a keresztény–zsidó párbeszéd fényében*

■ VOLKER MENKE

Személyes motiváció

A disszertációm címében két témakör találkozik, amelyek régóta különös jelentőséggel bírnak számomra. A keresztény–zsidó dialógus kérdései már az egyetemen foglalkoztattak. Hogyan beszélnek zsidókról, zsidóságról? Hogyan néz ki a kapcsolat zsidók és keresztények között? Hogyan ábrázolják ezt a kapcsolatot? Néhányszor voltam Izraelben, Palesztinában, egyebek között gyülekezeti csoportokkal is. Egy ilyen utazás előkészületeiben és végrehajtásában a zsidó–keresztény viszony természetesen témává vált.

Az egykori németországi gyülekezetem közelében a nemzetiszocialista időben a bergen-belseni koncentrációs tábor feküdt, amelynek sok tízezer áldozata között a legnevezetesebb volt Anne Frank. Bergen-Belsentől nem messzire egy oktatási és konferenciaközpontot üzemeltet a KIE, amely Anne Frank nevét viseli. A ház egyik tematikus súlypontja a holokauszt, a soa és annak okai, formái, következményei. Több alkalommal jártam konfirmandusokkal együtt az Anne Frank-házban. Különösen jelentős marad számomra egy keresztény–zsidó emlékünnepe a közel fekvő Celle városának régi zsinagógájában, ahol igehirdetőként a keresztény oldalt képviselhettem. Azt a zsinagógát 1938-ban, a birodalmi pogrom éjszakáján csak azért nem pusztították el, mert egy hosszú középkori házhoz tartozott, és attól féltek, hogy a lángok leégethetnék a szomszédos házakat is.

A dolgozatom másik pólusa a gyermekbibliák. Mivel a gyermekekkel, fiatalokkal való munka az egyházi tevékenységemnek mindig is egyik súlypontja volt, a gyermekbibliák mint a vallási irodalom egy fajtája fontos szerepet játszanak szolgálatomban. Ez a két pólus – a keresztény–zsidó párbeszéd egyfelől, a gyermekbibliák másfelől – 2007 tavaszán találkozott egymással egy Gottfried Adam professzorral folytatott beszélgetés során. Ő vezette a bécsi egyetem protestáns teológiai karának valláspedagógiai intézetét, és úttörőnek számít a gyermekbibliák valláspedagógiai kutatása területén. Vele beszélgetve alakult ki disszertációm témája.

A gyermekbibliák valláspedagógiai kutatása

A gyermekbibliákkal való foglalkozás a valláspedagógiai kutatás legújabb területeihez tartozik, és csak a 20. század '70-es-'90-es éveiben kezdődött.¹ Ez meglepő, mert a gyermekbibliák a vallási irodalomnak több száz éves műfaját képviselik. Némelyeket éveken, évtizedeken keresztül nagy példányszámban adtak ki. Vannak olyanok, amelyeknek példányszáma a másfél milliót is bőven meghaladja (lásd ERB 2004). A gyermekbiblia műfaj történelmi kezdetének legtöbbször Luther 1529-ben megjelent *Passionaléját* tartják.² Csak a német nyelvű könyvpiacra aktuálisan százánál több gyermekbibliát találhatnánk (ADAM 2006, 63. o.).

¹ RENZ 2006, 33.o.; RENTS 2001, 1008. o.

² ADAM 2006, 53. o. (A témáról magyarul megjelent tanulmány: ADAM 2003 – a szerk.)

* A dolgozat a szerző azonos című doktori disszertációjának összefoglalása.

Néha még szupermarketekben is ajánlják, és nagy darabszámban értékesítik. A háttér felvázolásából adódik a gyermekbibliák minőségi normáinak kérdése. Mi jellemzi a jó gyermekbibliát? Nincs általános érvényű válasz e kérdésre, mégis három pont kristályosodott ki a minőségbiztosításra nézve.³

1. Egy gyermekbiblia mindig választást jelent a sokféle bibliai történet, textus közül. Ehhez kapcsolódik a kérdés: Mely textusokat választják ki, és hogyan bánnak a bibliai textussal? Megfelelnek-e a bibliai textusnak, hűek maradnak hozzá, vagy távolodnak tőle? (ADAM 2002, 41. o.)

Alapvetően két elbeszélési típus van: az egyik az, amelyik a bibliai szövegek elbeszélésében elég közel marad a mintához, az eredeti szöveghez, a másik szabadabban beszél el, jobban eltávolodik a bibliai szövegtől. Néhány gyermekbibliában beépített keretselekményt találhatunk, amely például egy történet háttéréről mesél, vagy vannak információkat adó bevezetések, illetve közszövegek.

2. Egy második pont a gyermekbibliákra vonatkozó minőségi normákkal kapcsolatban felveti a kérdést, hogy egy gyermekbiblia megfelel-e címzettjeinek, a gyerekeknek abból a szempontból, ahogyan bibliai textusokat mesél el. Gyerekeknek való ez a mód? A címzettek korának tekintetében sokszor láthatunk egy hármas felosztást: a) az iskolás kor előtt álló gyermekeknek szóló gyermekbibliák; b) alsó tagozatos gyermekeknek való gyermekbibliák; c) idősebb gyerekeknek és fiataloknak szóló gyermekbibliák (lásd *Kinderbuch Bibel*, 3. o.). Vannak olyan gyermekbibliák is, amelyek címzettként az egész családot veszik célba. Egy gyermekbiblia címe például kifejezetten az, hogy *Die Bibel für Kinder und alle im Haus* (A biblia gyermekeknek és mindenkinek a házban, 2006). Mindenesetre a felnőttek szerepet játszanak abban az összefüggésben, hogy sokszor ők azok, akik a gyerekeknek gyermekbibliából olvasnak fel, és így a felnőtteket is befolyásolja, amit olvasnak, illetve látnak egy gyermekbibliában.

3. Egy harmadik minőségi kritérium a gyermekbibliákban található képekre, rajzokra vonatkozik: azok tartalmára az elbeszélte bibliai textusok összefüggésében, valamint a gyermekbiblia címzettjeinek összefüggésében.

Ehhez a három említett általános minőségi kritériumhoz még néhány további speciális szempont társul. Ilyen például az a kérdés, hogy tartalmazznak-e a gyermekbibliák antijudaista, zsidóellenes motívumokat és állításokat (ADAM 2002, 59. o.).

Dolgozatom összedolgozza a három általános szempontot ezzel az utóbbi speciális kritériummal, és együtt átfó-

gó vizsgálat alá veti. Foglalkozik olyan kérdésekkel, hogy hogyan beszélnek a gyermekbibliák a zsidókról, zsidóságról. Hogyan jut bennük kifejezésre a zsidóság és a kereszténység közötti viszony?

A disszertáció hipotézise

A dolgozat hipotézise, ami néhány gyermekbiblia áttekintése után adódott számomra, a következőképpen szól: a keresztény–zsidó dialógus kérdésfelvetéseit, témáit, tartalmait, felismeréseit, amint fejlődtek a holokauszt, a soa után, többnyire nem vették figyelembe a gyermekbibliákban. Eszerint sok gyermekbibliában különböző súlyossággal és gyakorisággal antijudaista állításokra, motívumokra bukkanhatunk. Ez azért problematikus, mert a gyermekbibliák az elsődleges vallási irodalomhoz tartoznak, és ezzel egy olyan korosztályt érintenek, amelyben már elkezdődik az előítéletek képződése; ez pedig a 3-5 éveseket jelenti mint a legkorábbi életkort, amelyben találkozunk a gyermekbibliákkal. Fennáll az a veszély, hogy a gyermekbibliák a zsidóellenességnek, az antijudaizmusnak egyik első forrásává lesznek, ha általánosító, eltorzított, negatív meg meghatározott ábrázolásokat közvetítenek a zsidókról, a zsidóságról, valamint a zsidóság és a kereszténység közötti kapcsolatáról.

Metodológia

A gyermekbibliákat tizenegy dokumentum segítségével vizsgálom. Ezeket a zsidó–keresztény párbeszéd kulcsszóvegeinek nevezhetjük, és az 1947-től 2000-ig terjedő időszakból származnak:

1. Seelisbergi tézisek, 1947
2. Az Egyházak Világtanácsának (EVT) nyilatkozata a keresztények és zsidók viszonyáról, 1948
3. A II. vatikáni zsinat *Nostra aetate* nyilatkozata az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról, amelynek 4. cikkét a zsidóságnak szentelték, 1965
4. A francia katolikus püspöki konferencia pásztori segítségnyújtása. *A keresztények zsidókkal szemben tanúsított magatartásáról*, 1973
5. Irányelvek és tanácsok a *Nostra aetate* zsinati határozat véghezviteléhez, 4. cikk, 1974
6. A Németországi Evangélikus Egyház tanulmánya: *Christen und Juden 1.* (Keresztények és zsidók 1.), 1975
7. A Rajnai Evangélikus Egyház Zsinatának határozata: *Keresztények és zsidók kapcsolatának megújításához*, 1980. január
8. A német katolikus püspöki kar nyilatkozata az Egyház és a zsidóság kapcsolatáról, 1980. április

³ A gyermekbibliák kiválasztásának kritériumaihoz lásd például ADAM 2006, 62–63. o.; ADAM 2002, 41. o.

9. *Ökumenikus megfontolások a zsidó–keresztény párbeszédhez*, EVT, 1982
10. *Útmutatás a zsidók és a zsidóság helyes ábrázolásához a katolikus egyház igehirdetésében és katekézisében*, Zsidókkal Való Vallási Kapcsolatok Vatikáni Bizottsága, 1985
11. *Dabru emet* (Igazat szóljatok!), Zsidó állásfoglalás a keresztényekről és a kereszténységről, 2000⁴

Ezek a szövegek egyrészt a tematikus kérdéseket, másrészt a tartalmi irányelveket szolgáltatják a gyermekbibliák elemzéséhez, azaz a hermeneutikai keretet képezik. További támaszt nyújtanak azok a „kezdeményezések és kritériumok”, amelyeket kidolgoztak az úgynevezett „Lernprozess Christen Judenben” (keresztény–zsidó tanulási folyamat); ez a németországi freiburgi egyetem katolikus teológiai karának projektje volt, amelyet azzal a céllal indítottak, hogy megfelelő módon, helyesen beszéljenek a zsidó tradícióról, a zsidóságról és a keresztény–zsidó viszonyról. Ez a projekt eredetileg az iskolai hitoktatást célozta meg (FIEDLER 1989, 21–67. o.).

A keresztény–zsidó dialógus már említett kulcstextusainak alapján a következő kérdéseket vetem föl és elemzem a kiválasztott gyermekbibliákban:

1. A gyermekbibliákban található bibliai szövegek kiválasztása megfelel-e a keresztény–zsidó dialógusnak?
2. Hogyan ábrázolják az átmenetet Ószövetség és Újszövetség között?
3. Hogyan válik világossá, hogy Jézus zsidó, és a környezete zsidó színezetű?
4. Hogyan ábrázolnak írástudókat és farizeusokat?
5. Ki hordozza Jézus halálának a felelősségét? – A passiótörténet ábrázolása a gyermekbibliákban.
6. Hogyan beszélnek a gyermekbibliák újszövetségi részei azokról az emberekről, akik először hittek Jézusban mint Krisztusban?
7. Milyen szerepet játszik a gyermekbibliákban Róm 9–11 szakasza?

A könyvpiacon található gyermekbibliák nagy száma miatt természetesen ki kellett választani az analizálandó bibliákat. Ez a következő szempontok alapján történt:

- Legyenek közöttük ismertebb és részben sokak által ajánlott kiadások is, de legyenek ismeretlenebbek is.
- Szólítsanak meg a gyermekbibliák különböző korosztályokat.
- Különböző keresztény felekezetekből származzanak a gyermekbibliák.
- Tükrözzenek különböző vallásossági tradíciókat.

A végleges válogatás tizennégy gyermekbibliából állt, amely meggyőződésem szerint reprezentatívnak nevezhető. A válogatás bizonyos nemzetköziséget is nyújt, mivel néhány gyermekbiblia eredetileg nem németül jelent meg, hanem más nyelvekből fordították le. A következő gyermekbibliákat választottam ki:

1. *Das große Bibel-Bilderbuch*. Szöveg és utószó: Hellmut Haug. Illusztráció: Kees de Kort. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.
2. *Unter Gottes weitem Himmel. Die Bibel für Kinder*. Szöveg: Christiane Herrlinger. Illusztrálta Dieter Konsek. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2003.
3. *Die große Ravensburger Kinderbibel*. Szöveg: Thomas Erne. Illusztrálta Ulises Wensell. Ravensburger Buchverlag, é. n.
4. *Neukirchener Kinderbibel*. Szöveg: Irmgard Weth. Illusztrálta Kees de Kort. 15. kiad. Kalenderverlag des Erziehungsvereins, Neukirchen-Vluyn, 2004. (1. kiad. 1988.)
5. *Elementar Bibel*. Szöveg: Anneliese Pokrandt. Illusztrálta Reinhard Herrmann. 1. teljes, átdolg. kiad. Verlag Ernst Kaufmann, Lahr, 1998.
6. *Die große Kinderbibel*. Szöveg: Murray Watts. Illusztrálta Helen Cann. 4. kiad. Brunnen Verlag, Gießen, 2007. (1. kiad. 2002.)
7. *Kinderbibel*. Szöveg: Werner Laubi. Illusztrálta Annegert Fuchshuber. 6. kiad. Verlag Ernst Kaufmann, Lahr, 1997. (1. kiad. 1992.)
8. *Die Kinderbibel*. Szöveg: Eckart zur Nieden. Illusztrálta Ingrid Schubert – Dieter Schubert. 1. különkiadás. Brockhaus, Wuppertal, 2004.
9. *Die große Arena Kinderbibel*. Szöveg: Joaquín María García de Dios – María Menéndez-Ponte. Illusztrálta Rocío Martínez – Teresa Novoa. 3. kiad. Arena Verlag, Würzburg, 2006. (1. kiad. 2002.)
10. *Auf dem Weg. Bibel für Kinder*. Szöveg: Baukje Offringa. Illusztrálta Lika Tov. Auer Verlag, Donauwörth, 1996.
11. *Mit Gott unterwegs. Die Bibel für Kinder und Erwachsene neu erzählt*. Szöveg: Regine Schindler. Illusztrálta Štěpán Zavřel. 8. kiad. Bohem Press, Zürich, 2007. (1. kiad. 1996.)
12. *Die Bibel für Kinder und alle im Haus*. Szöveg: Rainer Oberthür. Illusztrálta Rita Burrichter. 4. kiad. Kösel, München, 2006. (1. kiad. 2004.)
13. *Die Bibel für Kinder*. Válogatta és magyarázta Josef Quadflieg. Illusztrálta Rita Frind. 2. kiad. Patmos, Düsseldorf, 1999. (1. kiad. 1994.)
14. *Gütersloher Erzählbibel*. Szöveg: Diana Klöpfer – Kerstin Schiffner. Illusztrálta Juliana Heidenreich. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2004.

Ezeknek a gyermekbibliáknak az elemzésénél mindekelőtt a textusok és textusösszefüggések állnak a középpontban, de figyelttem képekre, rajzokra is.

⁴ A szövegek megtalálhatók: RENDTORFF–HENRIX 2001, illetve HENRIX–KRAUS 2001.

Az analízis néhány eredménye

A szövegek válogatása

Egy dialógus lényegéhez hozzátartozik, hogy a beszélgetőpartnerek elmondhatják mindenkori saját nézetüket, értelmezésüket. Az Ószövetségre nézve ez azt jelenti például, hogy Izrael hangjára is kell figyelnünk, mert foglalkozunk olyan textusokkal, amelyek először és elsősorban Izrael szent iratai. Ezek az iratok a teljes Bibliának körülbelül 75%-át teszik ki. Fontos kiindulási pont az a tény, hogy zsidók és keresztények a szent iratok többségét megosztják egymással. Nem lehet figyelmen kívül hagyni az ószövetségi történetek arányát egy gyermekbiblián belül. Ugyanis egy gyermekbiblia általános minőségi kritériumaihoz hozzátartozik, hogy mennyire tükrözi az eredeti Bibliát például arányaiban is. Az Ószövetség és Újszövetség közötti arálynak vissza kell tükröződnie egy gyermekbibliában is. Ezt az eredeti arányt ritkán találjuk meg. A tizennégyből csak egy gyermekbiblia van, amelynek az ószövetségi részaránya 70 százalék; öt gyermekbibliában az Ószövetség részaránya 60 százaléknál több; hat gyermekbibliában 50 és 59 százalék között; kettőben az ószövetségi történetek aránya kisebb az újszövetségiéknél.

Egy másik szempont a bibliai textusok konkrét válogatását érinti. Vissza kellene tükröződnie annak, hogyan látja magát Izrael. Ezért egyes témáknak, mint például a következők, egy gyermekbiblia kánonjához kellene tartozniuk: a teremtés; Ábrahám elhívása és a vele kötött szövetség; Izsák megkötözése (héberül: *aqeda*, nem áldozása); szabadulás Egyiptomból; a páskaünnep; a Tóra etikai és rituális utalásai; a *Smá Jisráél* (Halld meg, Izrael), amely Izrael központi hitvallása az egyetlen Isten mellett, valamint a hozzá fűződő szeretet parancsolata; a próféták igehirdetése, háttérben a saját korukkal (visszafordulás az egy Istenhez, igazságos életfolytatás, messiási, eszkatológiai elképzelések).

A tematikus összefüggésben az tűnik föl például, hogy a tizennégy gyermekbiblia közül csak egyetlenegy beszél azon a helyen a szeretet kettős nagy parancsolatáról, ahonnan az eredetileg származik, és pedig a Tórából, konkrétan 5Móz 6-ból, illetve 3Móz 18-ból. Ez az eljárás például hozzájárulhat ahhoz, hogy ezt a két parancsolatot újra és újra újszövetségi jellegzetességnek, illetve keresztény felismerésnek tartják.

Egy másik példa: sok gyermekbibliában a próféták egyik nagy témája, az igazságosság nem játszik szerepet. A próféták igehirdetését messiási jövődölésekre redukálják, de nem figyelnek arra sem, hogy az Ószövetségben többféle messiási, eszkatologikus elképzelést találhatunk.

Szeretnék még utalni az „Ószövetség” fogalomra. Németül azt mondják, hogy „Altes Testament”, vagy angolul

„Old Testament”. Ez az „alt”, vagy „old” szó különösen az „új” szóval szemben kétértelmű. „Alt”, „old” azt is jelentheti, hogy valami elavult. Az ebből adódó félreértést elkerülendő fogalmi alternatívákat kerestek. Ennek eredményeként sok helyen beszélnek például az „első szövetségről”. Ezt az alternatívát két gyermekbibliában is megtaláltam.

Az Ószövetség és Újszövetség közötti átmenet

Néhány gyermekbiblia azt a benyomást kelti, hogy az Ószövetség magától értetődően az Újszövetség felé fut, és ezzel Krisztus története felé. Ez például úgy történik, hogy egy gyermekbiblia Ószövetsége egy messiási jóslattal fejeződik be, és ez így pontosan illeszkedik az Újszövetséghez, azaz ennek a jóslatnak Krisztusban való beteljesedéséhez. Az Ószövetség krisztológiai értelmezésében pedig problematikus pontok rejlenek.

A mi értelmezésünknek nem kell feltétlenül mások értelmezésével megegyeznie. A zsidóság az Ószövetségből más következtetéseket von le, mint a kereszténység. Nálunk az Ószövetség az Újszövetségbe torkollik, a zsidóságnál a Misnába és a Talmudba. Kinek van igaza? Talán kettős valósággal is kell számolnunk.

Mi mint keresztények Jézusban mint Messiásban nem az ószövetségi messiási, eszkatológiai jóslatok alapján hiszünk, hanem Jézus feltámadásának hirdetése miatt. Ez keresztény hitünk sarokpontja. Abban bízunk, hogy Isten, pontosabban Izrael Istene, aki az egész világ teremtője, újra és eszkatológiai módon cselekedett Krisztusban. Az Ószövetség krisztológiai értelmezése pedig csak egy utólagos, másodlagos interpretálás Krisztus feltámadásának fényében.

Észre kell vennünk, hogy az Ószövetség a messiási üdv idővel kapcsolatosan több különböző elképzelést ismer. Nem feltétlenül vannak ezek egy messiás személyével összekötve; a messiás személye csak egy elképzelés mások között, amint például Deutero-Ézsaiás bizonyítja azzal az eszkatológiai elképzeléssel, hogy a legvégén a Sionhoz zarándokolnak a világ népei, hogy ott Isten a Tórát tanítsa nekik.

Azok a gyermekbibliák, amelyek az Ószövetséget krisztológikailag Jézusra, az Újszövetségre mint egyetlen értelmezési lehetőségre hegyezik ki, azt a veszélyt hordozzák – tudat alatt legalábbis –, hogy vaknak tekintik a zsidóságot Jézussal mint messiással szemben, mivel már annyira világosan és félreérthetetlenül Jézusról van szó az Ószövetségben. Már említettem, hogy ószövetségi eszkatológiai állítások Jézusra vonatkoztatása egy lehetőség, és zsidók voltak az elsők, akik ezt tették, annak fényében, hogy Izrael Istene feltámasztotta Jézust a halottak közül; ez az értelmezés azonban nem az egyetlen lehetőség.

A keresztény–zsidó párbeszéd fényében egy gyermekbibliának azt is kellene közvetítenie, hogy Krisztus messiásként való felismerése végső soron lelki, hitbeli megismerési aktus; a Szentlélek adja (lásd Mt 16,17). Ezért azok a zsidók, akik nem osztják azt a hitet, hogy Jézus a Messiás, azaz a Krisztus, nem megismerés nélküliek, hanem a szerint a megismerés szerint élnek, amelyet adott nekik Isten, keresztény nézet szerint legkésőbb addig az időpontig, amikor az egyetlen Isten, Izrael Istene, akiben keresztények és zsidók együtt hisznek, a két utat összetereli és üdvösségesen teljesíti be.

Jézus zsidó léte és Jézus környezetének zsidó színezete

Többé-kevésbé minden gyermekbibliában található olyan állítások, amelyek foglalkoznak Izrael/Palesztina földrajzával, történelmével az újszövetségi időben. Néhány gyermekbiblia arám, illetve héber szavakat vagy mondatokat is vesz át a Bibliából, ami nemcsak az olvasók figyelmét kelti fel, hanem annak a minőségi kritériumnak is megfelel, hogy egy gyermekbiblia legyen hűséges a bibliai textushoz.

Néhány gyermekbiblia képi anyagához héber írásjegyek, szavak és szimbólumok tartoznak, mint például a menóra vagy a páska elemei; találhatók vallási ruhadarabok is, mint a *talit* (imasál) vagy a *kippa*, holott ez még nem volt használatos Jézus földi életének idején. Kritikus az, ha olyan képek szerepelnek, amelyek a ruházat ábrázolása által Jézus ellenségeit zsidónak mutatják be, Jézust és tanítványait pedig nem. Szeretnék utalni egy bibliai jelenetre, éspedig Mt 9,20-ra, amely Jézust ruházata által töráhu zsidónak mutatja. Itt arról van szó, amikor a tizenkét éve vér folyós asszony „megérintette ruhája szegélyét”. Mit jelent ez? Megérintette a *talit*, az imasál végén lévő fonalakat (*zizit*), amelyek emlékeztetnek Izrael szabadító Istenére, azaz Isten Tórájára, aki népét rabszolgaságból vezette ki.

Az írástudók és farizeusok ábrázolása

Nem utolsósorban az írástudók és farizeusok újszövetségi ábrázolása gyakran befolyásolja sok embernek a zsidókról, zsidóságról való legalábbis vallási elképzelését. Az általános történelmi és teológiai kutatás, különösen a keresztény–zsidó dialógus már hosszabb ideje arra utal, hogy Jézus földi életében egyrészt a farizeusok csak egy csoportosulás voltak egy sokrétegű zsidóságon belül, másrészt nem volt egységes a farizeusok csoportja. Ugyanaz érvényes az írástudókra, mint a Tóra elemzésének a szakembereire, akik többségükben a farizeus csoportosulás tagjai voltak.

A legtöbb elemzett gyermekbiblia nem felel meg egy differenciált látásmódnak a farizeusok és írástudók tekin-

tetében. Legtöbbször általánosító módon ábrázolják őket mint zárt blokkot, amely elutasítóan, ellenségesen áll Jézussal szemben. Ritkán esik szó az írástudók, farizeusok pozitív céljáról, éspedig arról, hogy Isten üdvakarátának megfelelően élnek, és mindennapi életüket annak megfelelően alakítják, hogy a nép megszentelődjön. Ilyesfajta tájékoztatást adnak ugyan néha egy-egy gyermekbiblia közbenső szövegeiben és függelékében, elbeszéléseiben azonban a farizeusok és írástudók legtöbbször csak negatív nézőpontból tűnnek fel. Így keletkezhet ellentmondás a közbenső szövegekben, illetve függelékben olvasható dolgok és az elbeszélések között. Ritkán tűnnek fel a gyermekbibliákban semleges, sőt pozitív történetek írástudókkal, farizeusokkal összefüggésben, pedig ilyeneket még magában az Újszövetségben is találhatunk. Ilyen semleges történetek például, hogy Jézus vendégségben van farizeusoknál és velük eszik. Pozitívan ábrázol farizeusokat Lk 13,31, ahol óva intik Jézust egy merénylettől, amelyet Heródes Antipás tervez ellene: „*Még abban az órában néhány farizeus ment oda hozzá, és így szóltak: Menj, távozz el innen, mert Heródes meg akar ölni.*” Baráti szívességet tesznek Jézusnak. Csak egyetlenegy gyermekbiblia meséli el az alighanem legpozitívabb történetet, amely egy írástudó és Jézus közötti kapcsolatot ábrázolja. Mk 12,28–34-ről van szó, ahol a kölcsönös rokonszeny légkörében egy írástudó és Jézus teológiai vitát folytat a Tóra legnagyobb parancsolatáról, és abban egyetértenek, hogy a legmagasabb parancsolatok azok, amelyek az Isten és az embertárs iránti szeretetről beszélnek.

Elemzésem szerint azonban még az is előfordulhat, hogy gyermekbibliákba egy-egy történetbe becsempésznek negatív aspektusból bemutatott farizeusokat és írástudókat, holott a bibliai eredetiben nincs szó róluk.

Ritkán találunk gyermekbibliákban utalást arra, hogy az általában farizeusokról, írástudókról rajzolt újszövetségi kép nem a Jézus földi idejének megfelelő, hanem erősen befolyásolja az a szituáció, amely az evangéliumok keletkezésének idején uralkodott; amikor már növekvő mértékű elválasztó folyamatok zajlottak egyrészt a Krisztusban hívő zsidók, másrészt a Krisztusban hívő zsidók között.

Eredményként elmondhatom, hogy a farizeusokkal és írástudókkal kapcsolatos, legtöbbször negatív ábrázolási módot az egyik különösen nagy veszélynek tartom zsidóellenes, antijudaista előítéletek állandó újratermelésére keresztény oldalról.

Jézus haláláért való felelősség

Jézus passiójának ábrázolása az evangéliumokban szintén a most említett elválasztó folyamatok befolyása alatt áll, amelyek az evangéliumok keletkezésének idején, 70 és 100 között voltak jellemzőek. Ezekkel az elválasztó folyama-

tokkal kapcsolódik össze, hogy a Krisztusban hívő, zsidókból és pogányokból álló közösséget, amelyhez legtöbbször a pogányságból való emberek csatlakoztak, egyre inkább külön csoportosulásként és kritikusan szemlélik a római hatóságok. Így fennáll az az érdek, hogy a Krisztusban hívő közösség a lehető leglojálisabbnak mutakozzon a Római Birodalom iránt. Ez a helyzet visszatükröződik az evangéliumokban, ahol a Jézus haláláért való felelősséget elsősorban a zsidó oldálnak tulajdonítják, és nem Poncius Pilátusnak és a római oldálnak. Különösen világos ez Máté evangéliumában, ahol a római helytartó felesége férjét figyelmezteti, hogy ne ítélje el Jézust (Mt 27,19), és Pilátus később kezét mossza, hogy ártatlanságát kifejezze (Mt 27,24).

A gyermekbibliák többsége abba az irányba halad, hogy a zsidó oldalt ábrázolja fő felelősnek Jézus haláláért. Van néhány gyermekbiblia, amely úgy beszél Pilátusról, mint aki mindent megpróbál, kétségbeesetten küzd, hogy megmentse Jézust, de tehetetlen, erőtlenség a Jézus halálát követelő néppel szemben, és végül enged a nép akaratának. Ábrázolják a népet általánosító módon, mint egy Jézus elleni blokkot, tömeget, holott már térbeli okokból is csak a Jeruzsálemben élők vagy a páskaünnep alkalmán ott tartózkodók egy töredékéről lehet szó.

Arra is lehet figyelni, hogy a János evangéliuma szerinti passióeseményekben a nép egyáltalán nem lép föl Jézus ellen, hanem csak a főpapokról és azoknak a szolgálóiról van szó. Van egy gyermekbiblia, amely írástudókról beszél, akik Pilátus előtt Jézus halálát követelik, a bibliai eredetiben pedig ezt nem találjuk. Összességében megfontolandó, hogy farizeusok, írástudók, akikkel újra és újra vitatkozott Jézus éppen a Pilátus előtti eljárásban, amely a halálos ítéletre vezet, nem játszanak szerepet az újszövetségi textusok szerint.

A gyermekbibliák ábrázolása, amely a zsidó oldalt gyakran általánosító módon írja le Jézus passiótörténetének összefüggésében, szintén különösen nagy veszélyforrás lehet zsidóellenes, antijudaista előítéletek létrehozására.

Hogyan beszélnek a gyermekbibliák azokról, akik elsőként hittek Jézusban mint a Krisztusban?

Mióta vannak keresztények? Érdekes, milyen magától értetődően természetes, hogy a „keresztény” fogalmat használják az Újszövetségre, az újszövetségi történelemre vonatkozóan. Mondják, hogy keresztények az újszövetségi iratok, hogy István az első keresztény vértanú, hogy az első gyülekezet Jeruzsálemben az ókeresztény gyülekezet.

De meg kell jegyeznünk, hogy valószínűleg Márk evangéliuma és Lukács iratai kivételével az Újszövetség egy zsi-

dó könyv; István zsidó vértanú; a gyülekezet, amely a pünkösti események folyamán Jeruzsálemben Jézus tanítványai körül keletkezik, zsidó. Minden esetben zsidókról van szó, akik más zsidókkal ellentétben Jézust messiásnak, Krisztusnak vallják.

A „keresztények” fogalom az egész Újszövetségben csak három helyen található meg: ApCsel 11,26; 26,28; 1Pt 4,16. Az Apostolok cselekedeteinek könyvében található két helynek a jelentése, hogy „egy Krisztus nevű ember pártfogói, követői”. Ebben az összefüggésben a „keresztény” fogalom egy külső elnevezés, amelyet valószínűleg először a római tartományi hatóság használt Antiókhia városában, amikor látták, hogy a zsidósággal kapcsolatban volt egy csoportosulás, amely számára egy Krisztus nevű személy fontos szerepet játszott. Egyedül a Péter első levelében található vers mutatja talán azt, hogy a „keresztények” szó külső elnevezésből saját elnevezéssé válik, amely végre egy önálló vallásnak adja meg a nevét.⁵

Mindezekkel a háttérben meglátszik, hogy a bibliai textushoz a legtöbb gyermekbiblia is hűtlen, néha értékcsonkító módon használják a „keresztények” fogalmat. Legtöbbször nem lesz világos, hogy az úgynevezett „keresztények” esetében tulajdonképpen zsidókról van szó, akik Jézusban látják a messiást, a Krisztust.

Nyomatékos példát nyújt ApCsel 9,1–19, egy sok gyermekbibliában megtalálható történet, amelynek címe legtöbbször „Saul (illetve Pál) megtérése”. Már ez a cím is kérdéses. A „megtérés” fogalom ugyanis azt jelzi, hogy valaki a hitetlenségből lép át a hitbe vagy fordul hamis istenségtől az igazi Istenhez. Saul/Pál nem hitetlen, nem is hiányzik belőle az igazi Istenben való hit, hiszen mint zsidó hisz az egyetlen és igaz Istenben, Izrael Istenében. Új az, hogy ez az Isten Pálnak újra kinyilatkoztatta magát Krisztusban. A damaszkuszi élmény folyamán Saul/Pál egy Jézusban mint a messiásban nem hívő zsidóból egy Jézusban mint a messiásban hívő zsidóvá válik.

Sok gyermekbibliában nem világos, hogy Saul azért indul útnak Damaszkusz felé, hogy az ottani zsinagógai gyülekezetben lépjen föl azokkal a zsidókkal szemben, akik Jézusban mint a messiásban hisznek, amit eredetileg ő maga eretnekségnek tartott. Tehát be akar avatkozni egy zsinagógai gyülekezetben keletkezett belső zsidó konfliktusba, ami a körül a kérdés körül forgott, hogy kicsoda Jézus, mi Jézusnak a jelentősége (lásd ROLOFF 1988, 148. o.). Sok gyermekbiblia pedig azt a benyomást kelti, mintha Saul Damaszkuszban az ottani zsidókat szólítaná fel harcra a városban lévő keresztények mint egy másik vallás követői ellen. Ezek a gyermekbibliák úgy ábrázolnak egy belső zsidó konfliktust, mintha a zsidók üldöznék a keresztényeket.

⁵ A „keresztények” fogalmához lásd ROLOFF 1988, 181. o.; WENGST 2004, 119–120. o.

Manapság a zsidóság és a kereszténység két saját, önálló vallás, így fennáll a veszély, hogy a gyermekek ApCsel 9,1–19-et mai látószögből szemlélik, és azt a benyomást szerzik, mintha a zsidóság ellenségesen állna a keresztény hittel szemben. A „keresztények” fogalom alkalmazása a gyermekbibliákban nemcsak történelmi anakronizmust jelent, hanem például ApCsel 9,1–19-re nézve benne rejlik a zsidóellenes, antijudaista szemlélet veszélye is.

Róm 9–11 szerepe a gyermekbibliákban

A keresztény–zsidó dialógusban Róm 9–11 keresztény oldalról a legsúlyosabb textus, ami a keresztények és zsidók közötti viszonyt meghatározza. Félreérthetetlenül leszögezi, hogy a zsidóság a keresztények maradandó gyökere. A pogány világból való emberekről, akik belépést nyertek Izrael Istenéhez Krisztus által, azt mondja Pál, hogy „*nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged*” (Róm 11,18). Még hozzá Pál kifejezésre juttatja az egész Izrael és az Izrael Istenével Krisztus által összekötött pogányok eszkatológiai egyesülését (lásd Róm 11,25–32).

A gyermekbibliákra nézve a következőt állapíthatjuk meg: az újszövetségi levélirodalomból származó szövegeket ritkán vagy egyáltalán nem vették figyelembe gyermekbibliákban. Időközben ez változni kezd. Eddig nem található textusfajtákat, így a levélirodalmat is fölveszik a gyermekbibliák szövegei közé. Ebben az összefüggésben Róm 9–11 alig játszik szerepet. A tizennégy megvizsgált gyermekbiblia közül az egyik jegyzet formájában hivatkozik ezekre a fejezetekre, és egyetlenegy van, amelyik valóban elbeszél valamit ezekből a fejezetekből.

Záró megjegyzés

Minden gyermekbibliának vannak erős és gyenge oldalai; ideális gyermekbiblia nem létezik. Ez érvényes a keresztény–zsidó párbeszéddel kapcsolatban is. De azt is meg kell állapítanunk, hogy nagy a szakadék az elképzelhető eszménykép és a talált valóság között. A tizennégy megvizsgált gyermekbibliából van három, ami legalább nagyrészt közel áll a keresztény–zsidó párbeszéd témáihoz és felismeréseihez. Három következő gyermekbiblia meggyőződésem szerint a legnagyobb korrekcióra szorul ebben a vonatkozásban. A többiek a két pólus között találhatók, néha közelebb a pozitív oldalhoz, néha a negatív oldalra.

Összességében azt gondolom, hogy dolgozatomból bizonyítja a hipotézist, hogy a keresztény–zsidó dialógust

eddig alig vették figyelembe a gyermekbibliákban. Eből adódik az a kívánság, illetve feladat, hogy a keresztény–zsidó párbeszédet témáival és felismeréseivel az eddigénél sokkal tudatosabban vegyék észre azok, akik gyermekbibliákon dolgoznak mint írók, illusztrátorok és a kiadásért felelős személyek, azzal a céllal, hogy a keresztény–zsidó dialógus szempontjai szerepeljenek szövegben és képben egy gyermekbiblia koncepciójában és kidolgozásában. Csak így lehet megvalósítani, hogy polémia és torzítások nélkül, pozitívan, egymást megbecsülve ábrázolják a zsidókat, a zsidóságot, valamint a zsidók és keresztények közötti viszonyt a gyermekbibliákban mint nagy jelentőségű elsődleges vallásos irodalomban.

Hivatkozott művek

- ADAM, Gottfried 2002. *Kinderbibeln. Ein kleiner Leitfaden. In: Kirche mit Kindern. Eine Arbeitshilfe.* Evangelische Oberkirchenrat A.B., Wien.
- ADAM, Gottfried 2003. Luther Passióáléja. Az első evangélikus gyermekbiblia. *Lelkipásztor*, 78. évf. 10. sz. 376–380. o.
- ADAM, Gottfried 2006. *Kinderbibeln – Von Luther bis heute.* In: Adam, Gottfried – Lachmann, Rainer (szerk.): *Kinderbibeln. Ein Lese- und Studienbuch.* Lit Verlag, Wien–Berlin.
- Die Bibel für Kinder und alle im Haus.* Erzählt und erschlossen von Rainer Oberthür. 4. kiad. München, 2006.
- ERB, Jörg 2004. *Schild des Glaubens.* 61. kiad. St.-Johannis-Druckerei, Lahr bei Schwarzwald.
- FIEDLER, Peter 1989. Christen – Juden. Analysekríterien zum „Lernprozess Christen Juden”. In: G. Hilger – G. Reilly (szerk.): *Christen und Juden von den Wurzeln her verbunden. Leitlinien, Kriterien, Anregungen und Empfehlungen für die Verkündigung, die Erwachsenenbildung und den Religionsunterricht.* 2. kiad. Katechetisches Institut des Bistums, Aachen. (Hauptabteilung Erziehung und Schule im Bischöflichen Generalvikariat.)
- HENRIX, Hans Hermann – KRAUS, Wolfgang (szerk.) 2001. *Die Kirchen und das Judentum. Dokumente von 1986–2000.* Paderborn.
- Kinderbuch Bibel. Aktuelle Kinderbibeln im Überblick.* Religionspädagogischen Amt der Evangelische Kirche in Hessen und Nassau, Darmstadt, 2006.
- RENDTORFF, Rolf – HENRIX, Hans Hermann (szerk.) 2001. *Die Kirchen und das Judentum. Dokumente von 1945–1985.* 3. kiad. Paderborn.
- RENTS, Christine 2001. *Kinder- und Schulbibeln.* In: Mette, Norbert – Rickers, Folkert (szerk.): *Lexikon der Religionspädagogik.* 1. köt. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn.
- RENTZ, Irene 2006. *Kinderbibeln. Eine alte Tradition – ein neuer Bereich religionspädagogischer Forschung.* In: Adam, Gottfried – Lachmann, Rainer (szerk.): *Kinderbibeln. Ein Lese- und Studienbuch.* Lit Verlag, Wien–Berlin.
- ROLOFF, Jürgen 1988. *Die Apostelgeschichte.* Berlin. /NTD 5./
- WENGST, Klaus 2004. *Jesus zwischen Juden und Christen. Revisionen im Verhältnis der Kirche zu Israel.* 2. kiad. Stuttgart.

A konfliktuskezelés néhány alapelve bibliai esettanulmányok fényében*

■ VÁRADY ENDRE

Akár blaszfémiaának is tűnhet, de valójában inkább a tragikus realitást tükrözi Jézus Krisztus „*Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek...*” kezdetű mondatának (Mt 18,20) önkényes parafrázisa, amely a Megváltó jelenléte mellett (vagy még sajnálatosabban: helyett) nézeteltérés, véleménykülönbség vagy akár konfliktus jelenlétét is garantálnak véli. Térben és időben egyaránt egyetemes probléma az emberek között folytonosan kialakuló feszültségek kérdése. Gyakorlásának térbeli vetületét jellemzi, hogy a posztmodern érában egyre nagyobb létszámban mozgunk, és ezeket a mozgásainkat is felfokozott tempóban, hajszoltan végezzük, ami már matematikailag is növeli az összeütközések, konfliktushelyzetek kialakulásának valószínűségét. Témánk időbeli egyetemessége pedig abban rejlik, hogy a konfliktusra való hajlam a bukott állapotú emberiséggel egyidős, azaz nem beszélhetünk a történelemnek olyan pontjáról, amikor konfliktusmentes helyzetben élhetett volna az ember.

A téma aktualitását az a szomorú megfigyelés adja, hogy lehetetlen akár egy családot, akár egy szűkebb gyülekezeti vagy tágabb egyházi közösséget, munkahelyi testületet szemlélni anélkül, hogy nyomban valamiféle konfliktushelyzetre ne bukkannánk.

A konfliktusoknak alapvetően három nagy halmazát határozhatjuk meg: az egyénnek önmagával (GANGEL–CANINE 1992, 155. o.), egy vagy több másik személlyel, illetve Istennel való konfliktusát. Mindhárom kategória negatív hatással van a másik kettőre, így egykönnyen komplex konfliktushelyzet alakulhat ki – az ördögi kör természeténél fogva, ami az emberi kapcsolatrendszerek minden szintjét hamar megfertőzi. Jelen dolgozat keretei csupán az interperszonális síkon létező konfliktusok – limitált spektrumú, korántsem kimerítő – tárgyalására biztosít

nak lehetőséget, tekintet nélkül arra, hogy kezdeményezett vagy elszenvedett, gonoszságból vagy épp a jó ügy melletti elkötelezettségből fakadó konfliktusról van szó. Ezekhez esettanulmány-alapot a Szentírás néhány szelektált precedense¹ biztosít az adott helyzet megoldottságának vizsgálata céljából. „Mivel a konfliktusok áthatják egész életünket, a kérdés inkább csupán az, hogy az egyes konfliktushelyzeteket konstruktív vagy destruktív módon sikerül kezelni.” (GANGEL–CANINE 1992, 165. o.)

Abrám és Lót konfliktusa felületesen szemlélve kapcsolattromboló megoldással ért véget, miközben a mélyebb rétegekben ennek éppen az ellenkezője valósult meg, így méltán tekinthető a konstruktív konfliktusmegoldás egyik jó példájának.

„*De Lótnak is, aki Abrámmal ment, voltak juhái, marhái és sátrai, és az a föld nem bírta eltartani őket, hogy együtt lakjanak. Mivel sok jószáguk volt, nem lakhattak együtt. Össze is veszték Abrám jószágának a pásztora Lót jószágának a pásztoraival. Akkor még a kánaániak és a perizziek is ott laktak azon a földön. Azért Abrám ezt mondta Lótnak: Ne legyen viszály köztem és közted, az én pásztoraim és a te pásztoraidd között, hiszen rokonok vagyunk! Hát nincs előtted az egész ország? Válg el tőlem! Ha te balra tartasz, én jobbra megyek, ha te jobbra mégy, én balra térek.*” (1Móz 13,5–9)

A nézeteltérés az érintettek kapcsolatrendszerének több szintjére is áttért, mégis viszonylag korai stádiumban sikerült kezelniük a problémát, ezzel megakadályozva annak valószínűsíthető eszkalálódását. A konfliktuskezelés módszerét tekintve az elsimító/alkalmazkodó stílust érhetjük itt tetten, amelyben a felek mérlegelik az adott konfliktushelyzet megnyerésének érdemességét (SANDE 2001, 81. o.). A „ne legyen viszály... hiszen rokonok vagyunk” megjegyzés ar-

* A dolgozat az EHE doktori iskolájának gyakorlati teológiai kurzusa keretében készült.

¹ Mind az Ószövetségből, mind az Újszövetségből egy-egy konstruktív, illetve destruktív megoldott incidens.

ról tanúskodik, hogy érdemesnek találták védelmezni ezt a családi kapcsolatot. A konfliktus legalsó szintjéről, a pástorok közötti szóváltásokról ugyan nem sokat tudósít a történet, viszont mivel az magasabb szintre gyűrűzött, joggal feltételezhetjük azok rendszerességét és komolyságát. Az Ábrám és Lót közötti párbeszéd lényegét azonban közli a történet, amiből konstruktív megoldási metódus rajzolódik ki, hiszen a felek a konkrét kialakult problémára koncentráltak, nem bélyegezték vagy szidalmazták egymást. A múlt firtatása helyett a jelenre és a jövőre összpontosítottak. Nem törekedtek kizárólagos győzelemre, hanem mindkét fél érdekét – azaz a rokoni kapcsolat fenntartását – nézték, ami a konfliktusban rejlő pozitív hozadékok (CLOUD–TOWNSEND 2010, 23. o.) felismerésének, feldolgozásának záloga.

Egy elhúzódó, mély gyökereket eresztő konfliktus rövid epizódját örökíti meg Aháb király és Illés próféta szóváltása, amely a destruktív konfliktuskezelés esetét példázza.

„Amikor Aháb meglátta Illést, ezt mondta neki Aháb: Te vagy az, Izráel megrontója?! Ő így felelt: Nem én rontottam meg Izráelt, hanem te és a te atyád háza, mert elhagytátok az Úr parancsolatait, és te a Baalokat követed.” (1Kí 18,17–18)

Kiegyenlítetlen erőviszonyokról és eltérő hozzáállásról árulkodnak a felek modalitásukat tekintve kontrasztos mondatai: a király szubjektív nézőpontú, fölényt sugalló, illetve a próféta objektív tárgyilagosságot tükröző megnyilvánulásai ütköznek. Nem a találkozás során keletkezett a konfliktus, nem is a kialakult feszültség oldása céljából jött létre a találkozás (ellentétben az előzőleg tárgyalt esettel), hanem személyes kontaktus nélkül is régóta épülő érdekellentétéről tanúskodik a Szentírás. Egyik fél részéről sem érzékelhető a megoldás irányába mutató szándék, hiszen a király agresszív, megfélemlítő, vádaskodó fellépése (SANDE 2001, 19. o.) mögött tekintély- és hatalomféltésből fakadó személyes sértettség húzódik, a próféta pedig az isteni igazság képviselőjeként nem köthet kompromisszumot a valóságot torzító fél visszakozásának híján. Ezen a ponton érhető tetten az az igazság, hogy „a konfliktus gyakorta mélyebb problémákat is feltár” (GANGEL–CANINE 1992, 168. o.), ami itt történetesen a nép Isten iránti hűtlensége. Ahábnak – megbélyegző nyilatkozata alapján – egyetlen célja nyilvánvaló csupán: uralni a szituációt és megalázni Illést. Az imént vázolt érdekellentét-halmaz világossá teszi a konfliktus konstruktív megoldásának – a fennálló helyzethez kötött – lehetetlenségét.

A következő incidens Pál és Péter konfliktusába enged betekintést, miközben a tágabb értelemben vett kontextus látni engedi annak pozitív végkimenetelét, a felekben végbement pozitív változást, amely által a nézeteltérés végeredményben építőleg hatott.

„Amikor pedig Kéfás Antiókhiaába jött, nyíltan szembeszálltam vele, mivel okot adott arra, hogy megfeddjem. Mielőtt ugyanis odajöttek néhányan Jakabtól, együtt evett a pogányokkal. Amikor pedig azok megérkeztek, visszahúzódtam és elkülönültem, mert félt a zsidó származású testvé-

rektől. Képmutató módon viselkedett vele együtt a többi zsidó is, úgyhogy képmutatásukba még Barnabás is belesodródott. De amikor láttam, hogy nem az evangélium igazságának megfelelő egyenes úton járnak, mindnyájuk előtt ezt mondtam Kéfásnak: »Ha te zsidó létedre pogány módra, és nem zsidó módra élsz, hogyan kényszerítheted a pogányokat, hogy zsidó szokás szerint éljenek?« (Gal 2,11–14)

Tipikusan konfrontációs stílust látunk megmutatkozni, amint Pál nyíltan szembeszállt Péterrel, mivel értékpreferenciáik ütköztek egymással. „A konfliktus gyakran a perspektívánkban rejtőzik, mivel az ügyeket csak a saját korlátozott viszonyítási pontjaink felől szemléljük, így a definíció szintjén léteznek.” (GANGEL–CANINE 1992, 172. o.) Péter a zsidókeresztyénekkel való békességet konfliktuskerülő módon igyekezett fenntartani, integritását ennek szolgáltatába állítva, míg Pál a hitvallási következetességnek rendelve alá az emberi kapcsolatokat, fellépésével demonstrálva, hogy a konfliktust nem elkerülni, hanem kezelni szükséges (WESTERHOFF 2001, 56. o.). A konfliktus megoldásának folyamata ebben az esetben nem korlátozódik egyetlen epizódra, hanem graduális rendezésről beszélhetünk. Az alapszituációban a felek csak félútig jutnak el konfliktusuk konstruktív kezelésében, hiszen az természeténél fogva nem azonnali eredményre törekszik, hanem inkább hosszabb távú befektetésnek, magvetésnek tekinthető. Későbbi keletkezésű iratok számolnak be a teljesebb eredményről.

„A mi Urunk hosszútűrését pedig üdvösnek tartásátok, ahogyan szeretett testvérünk, Pál is megírta nektek – a neki adott bölcsesség szerint –, szinte minden levélben, amikor ezekről szól. Ezekben van néhány nehezen érthető dolog, amelyeket a tanulatlanok és az állhatatlanok kiforgatnak, mint más írásokat is a maguk vesztére.” (2Pt 3,15–16)

Ezek a későbbi fejlemények igazolják az eredeti konfrontációs stílus eredményességét, célravezető voltát, amely nem l'art pour l'art módon valósult meg, személyes harag vagy sértettség kifejezéseként, hanem kizárólag a konkrét problémára irányult, amelyet sikerült jól kezelni. Péter levelének szelíd, megbékélést tükröző hangneme a hatékony kommunikációs csatornák egyike.

János harmadik levelének tudósítása kiválóan rámutat arra az alaptézisre, hogy egy konfliktus sikeres rendezéséhez minden érintett fél konstruktív együttműködésére szükség van, amelynek hiányában csak destruktív kezelésről beszélhetünk.

„Írtam valamit a gyülekezetnek, de Diotrefész, aki közöttünk elsőségre vágyik, nem fogad el minket. Ezért tehát, ha megérkezem, emlékeztetni fogom azokra a dolgokra, amelyeket művel, amikor gonosz szavakkal rágalmaz minket, de nem elégszik meg ezzel, hanem maga sem fogadja be a testvéreket, azokat pedig, akik akarnák, úgyszintén megakadályozza ebben, és kiveti a gyülekezetből.” (3Jn 9–10)

E rövid leírás a konfliktus mibenlétét és a rendezési kísérleteket egyaránt tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy itt tekin-

télyfáltásról van szó, amihez hárító stratégia társul, a riválisok távoltartására törekedve. A „nem fogad el”, „megakadályoz”, „kivet” kifejezések jól érzékeltetik, hogy a konfliktus rendezéséhez elengedhetetlenül fontos társas érintkezésre esély sincs ebben a szituációban. Annak is példáját láthatjuk itt, hogy „...a konfliktus gyakran rejtett terveket is nyilvánkoztat. Olyan, mint egy kés, amely a felszínt átszelve eljut az alapvető alkotóelemekig, tehát mindig dinamikus, sosem statikus.” (GANGEL-CANINE 1992, 170. o.) A verbális összeütközés mögött valójában nem egy pillanatnyi szócsata megnyerésének szándéka húzódott, hanem a dominancia megőrzéséhez való ragaszkodás. Mindent átható versengő stílus tapasztalható Diotrefész részéről, aki kizárólagos győzelemre tartott igényt. „A konfliktusok során túl gyakran elvakít minket a vágyott eredmény (saját győzelmünk), minek következtében szem elől tévesztjük a folyamat értékét (lecke mindkét fél számára).” (Uo. 173. o.) Ez a hozzáállás eleve destruktív metódust vetít előre, olyan eszközök alkalmazásával, mint a rágalmozás vagy a megfélemlítés. Az említett személy esete tipikus példája annak, hogy „a konfliktus a jellemet is felfedi” (uo. 172. o.), hiszen a motivációja és annak szolgálatában álló eszközei valós énjéről árulkodnak.

Minden eset vizsgálatakor tudatosulnia kell annak, hogy az észlelt konfliktusjelenségek nagy része halmozott és többrétegű probléma, amelyek gyökere (többnyire időben) mélyre nyúlik, így a pillanatnyilag érzékelhető feszültség mindössze a felszínen generálódó tünet, aminek tűzoltásszerű kezelése nem ad hathatós megoldást. Szükséges tehát az eredeti problémahalmaz feltárása, ellenkező esetben tovább terebélyesedik a rendszer.

A fent idézett bibliai történetek több ezer évesek – azóta a környezet minden szempontból rengeteget változott. Éppen ennek kontrasztjában mutatkozik meg, hogy az ember maga és interperszonális problémái ellenben változatlanok maradtak, így minden lelkész és a Szentírással behatóbban foglalkozó ember számára könnyedén alkalmazható gyakorlati anyagot alkotnak ezek az esetek. A Bibliát leginkább elsődleges szereztetési céljának megfelelően olvassuk, azaz az Isten és az ember közötti konfliktus rendeződésének útját keressük benne. Ugyanakkor – amint e rövid tanulmány is igyekezett rámutatni – lapjain számos kidolgozott esettanulmányt és megoldási foratókönyvet, valóságos módszergyűjteményt találhatunk interperszonális konfliktusokra vonatkozóan. A fenti négy incidens legyen kezdete egy – az olvasó által felvállalt – sorozatnak, amely a Szentírás által dokumentált emberközi konfliktusok megoldásának elemző feltérképezését tűzi ki céljául, okulásképpen a mában.

Hivatkozott művek

- CLOUD, Henry – TOWNSEND, John 2010. *Játszmák nélkül. Hogyan kezdjünk hozzá a nehéz beszélgetésekhez?* Harmat, Budapest.
- GANGEL, Kenneth O. – CANINE, Samuel L. 1992. *Communication and Conflict Management in Churches and Christian Organizations*. Broadman & Holman, Nashville.
- SANDE, Ken 2001. *The Peacemaker*. Baker Books, Grand Rapids, Michigan.
- WESTERHOFF, Caroline A. 2001. Conflict. The Birthing of the New. In: David B. Lott (szerk.): *Conflict Management in Congregations*. Alban Institute, h. n.

Miben áll a művészetek gyógyító érintése?*

A művészetek prófétasága jelen korunkban

■ MÉZES ZSOLT

Jelen korunkban a művészetek tölthetik be azt a szerepet, amely a profán világból a vallásos tapasztalás felé vezetheti a keresőket. Ez egykor a próféták kiváltsága volt, akik személyes sorsukkal, tanításukkal és életükkel tették ezt. A nem a vallás világból érkező ember számára a művészetek területe az, amely mintegy megérintheti lelkét, és az üdvösség felé vezető úton elindíthatja a vallás igazságainak belátása felé. Tanulmányunk rövid áttekintést nyújt a művészetek és a spiritualitás kapcsolatáról, és megpróbál választ keresni e prófétai szerep okaira és mibenlétére.

A művészet jelentősége abból a tényből fakad, hogy Isten képére és hasonlatosságára lettünk teremtvé. A Teremtésben közvetlenül csak az ember ilyen teremtmői képmás, *imago Dei*.

Ha mélyebben megvizsgáljuk e latin szókapcsolat első tagját, rálehetünk arra, hogy az *imago* valószínűsíthetően az *imum agere*, vagyis a *mélyből hatni* jelentéssel függ össze. Ezáltal a kép egyfajta mélyből induló hatásra utal.¹ Mi lehet ez a mélység, ahonnan e hatás elindul? Az *imago Dei* alapján nem nehéz választ találnunk e kérdésre, mert Istenhez való hasonlatossága folytán az ember teremtmői művész és egyúttal művészi alkotás is. Tükröződik benne a Teremtő teremtmői minősége, kreativitása, amely fogalmat

* A dolgozat az EHE doktori iskolájának gyakorlati teológiai kurzusa keretében készült.

¹ Vö. az *imagináció* 'elképzelés', 'képzlet', 'képzeldés' jelentéseivel.

manapság egyre sűrűbben, egyre több életterületre kiterjesztve használunk. Maga ez a hatás és mélység tehát Istentől és Istenből ered. Az ember alkotás, Isten alkotása, képmás, ugyanakkor nem akármilyen képmás, hanem a Teremtő önmagához *mért* képe, ennek a képnek a mása, ezért benne rejlik a teremtés, alkotás lehetősége.

Az istenképűség, vagyis az *imago Dei* szó szerint tehát azt jelenti: „Istennek a mélyből hatottsága”. Ez a hatás, hatottság tulajdonképpen maga az ember. És ennek a hatásnak, ennek a teremtettségnek mint Istenhez vezető fonáknak a felgombolyítása adja még ma is, jelenkori profán világunkban a művészetek profetikus, vallásos jelentőségét és lehetőségét.

Az *eredeti*, vagyis a keresztény szellemiség eredőjéhez hű szemlélet szerint a művészet célja nem pusztán esztétikai, sőt elsősorban nem esztétikai, hanem metafizikai, amennyiben segít a fény közvetítése által visszavezetni (*re-ligare*) az embert önnön transzcendens eredetéhez (COOMARASWAMY 2000, 8. o. kiadói jegyz.). Ez adja a művészetekben rejlő spirituális lehetőségeket. Mert profetikus művészetnek tekinthetjük mindazt, aminek formái a szellem időtlen tartalmát tükrözik vissza, ezáltal lehetővé téve azt és alkalmat adva arra, hogy az ember hétköznapi, profán világából kiindulva a vallásosság küszöbéig eljusson.

A transzcendens eredettel való szembesülés legkoncentráltabban olyan művészetben jelenhet meg – származzon annak tárgya a hit területéről vagy egészen máshonnan –, amelynek lényege maga a spiritualitás. És itt spiritualitáson azt a kapcsolatot értjük, amely alkotás és alkotója, a teremtettség ember és Teremtője között feszül. Ez a kapcsolat sajátos dinamizmussal bír. Az *út* és *úton járás* hasonlatával szemléltetve az *út* mint lehetőség alkotja a spiritualitás keretét, statikusságát, *úton járás* nélkül azonban soha nem érhető el a cél, ezért ez az aktivitás, ez a dinamizmus tükrözi leginkább a spiritualitás lényegét. Az pedig, hogy mitől spirituális egy alkotás, és ezáltal mitől lehet profetikus szerepe, ezek után nyilvánvaló. Nem önmagában a művészet tárgya határozza meg ezt a szerepet, hanem annak *eredete*. Maga ez a „tárgy” – amely lehet festmény, szobor, zenemű stb. – utal a megfogható, látható világon kívüli, magasabb rendű világ, Isten létezésére, vagy akár csak egy ezt közvetítő értékhierarchiára. Ez az utalás pedig egy viszonyulást és egyfajta döntést kíván meg a befogadó részéről. Elsősorban egy megértést igénylő viszonyulást, mert a befogadónak meg kell értenie, tudatosítania kell a művet. Másodszor viszont egy olyan döntést is kíván, amely a mű célját beteljesítheti: felhívhatja a befogadó figyelmét az eredetre, és el is indíthat ezen eredet felé a spiritualitás dinamizmusa értelmében. Ezt az eredetet, célt Szent Ágoston egyszerűen és tisztán fogalmazza meg: „...mert magadnak teremtetttél minket, s nyughatatlan a szívünk, míg csak el nem pihen benned.” (AUGUSTINUS 2002, 24. o.)

Lényegében tehát a korábbi korok szakrális művészete mellett a velük azonos eredetből táplálkozó mai műalkotások lehetnek azok a „próféták”, amelyek a ma emberét a

szakralitás és a spiritualitás felé vezethetik. Mert ezek az alkotások, hasonlóan az ószövetségi prófétai szerepkörhöz, felhívhatják a figyelmet, egzisztenciális kérdésekben elgondolkozathatnak, ugyanakkor tovább is vezethetnek. Mindhárom szempont – a figyelemfelhívás, az elgondolkoztatás és a továbbvezetés is – fontos lehet ebben az esetben.

A *figyelemfelhívás* lényege az, hogy ráébressze korunk emberét arra, miben él és miben élhetne. Tükör- és tükröztető szerepe lehet. Természetesen ennek a kiindulópontja is maga az ember. Tehát meg kell látnia magát és korát ebben a művészetben. Ha ez – e mindenek megelőző lépés – nem történik meg, akkor a figyelemfelhívás is hiábavaló. Abban az esetben viszont, ha ez megtörténik, a művészet tükrre megértethet bizonyos összefüggéseket, és felhívhatja a figyelmet további kérdésekre.

Az *elgondolkoztatás* ezek után arra vonatkozik, hogy az embernek *imago Dei*-ként igenis foglalkoznia kell azokkal az egzisztenciáját gyökeresen érintő határhelyzetekkel, amelyeket a művészet visszatükröz, és amelyek találkoznak saját alaptapasztalataival. Érdekes módon az ezekkel a határhelyzetekkel való foglalkozást modern korunk egyre távolabb tolja magától, és egyre kevésbé tűnik úgy, hogy az élet szerves részét alkotják. Ilyen például a halál jelenségeinek családtól eltávolodó szemlélete, amely igazából csak fokozza az élet végétől való elidegenedésünket.

A *továbbvezetés* pedig olyan értelemben fogható fel, hogy mindezek után ösztönözze az embert élete értelmének keresésére, adott esetben a transzcendens megtapasztalása felé. Így mindhárom szempont a művészet illetően való *eredeti* felfogásában egyszerre van jelen, és tulajdonképpen *Isten nevében Istenhez hívó* prófétai jellegét fejezi ki modern korunkban.

Ez a prófétai szerep jól tükröződik Andrej Tarkovszkij, a múlt század egyik leginkább a szakralitás felé vezető filmrendezőjének munkásságában. A művészetről szóló vallomásaiban írja: „Minden művészetnek az a célja – hacsak nem »fogyasztásra«, eladásra szánják, mint egy árucikket –, hogy a művész megmagyarázza önmagának és környezetének, miért él az ember, mi létének értelme.” (TARKOVSZKIJ 1998, 35. o.) A művelés tehát nem lehet öncél, nem lehet az individuum kiszolgálása, mert ha az, akkor az nem művészet, legalábbis nem szakrális művészet, nem viszi az embert közelebb céljához, önmaga megértéséhez. Viszont cél lehet megtapasztalni az élet értelmét, és mindazt, ami ebben segít, mert valójában ez a művészet viheti előbbre az embert. „A művészet célja abban foglalható össze, hogy felkészítse az embert a halálra, művelje a lelkét, képessé tegye a jóra.” (Uo. 43. o.) Ezek azok a pontok, amelyeken a ma kereső emberét a film, az irodalom, a képzőművészet, a zene megérinthesi.

Nyikolaj Bergyajev, a 20. század első felének filozófus gondolkodója szerint a művészet mint teremtettség még nem tényleges átlényegítés, de annak a megelőzése. Legtökéletesebb megjelenési formáiban szimbolikus jelentőséggel bír, és az emberiség magasabb rendű rendeltetésé-

re utal (BERGYAJEV 1997, 300. o.) A művészet annak a lehetőségnek a kinyilatkoztatása, hogy az ember felül tud emelkedni önmagán olyan szférákba, amelyek nem világiak. Az időtlenségbe. A művész kapcsolatot teremt az emberfeletivel, de mindennek színtere mégis maga az ember marad.

Ezt továbbvihetjük a művészetet befogadó személyre is: az a művészet viheti az embert közelebb Istenhez, amely őt az örökkévalóság fényében, *sub specie aeternitatis* és nem individuumként értelmezi, segítve ezzel eredeti helyét megtalálni.

Ezek után nem marad más hátra, mint hogy konkrétan megfogalmazzuk annak az emberi hozzáállásnak az összetevőit, amelynek alapján a szakrális művészetek eme mélyből hatottsága láthatóvá válik, prófétai jellemvonásai feltáruhatnak számunkra.

A három legfontosabbat emeljük ki ezúttal: érzékenység, nyitottság és felfelé törekvés. Az érzékenység és nyitottság ennek a hozzáállásnak a keretei, fenti hasonlatunknál maradva ők alkotják az *utat*. Az *úton járás*t pedig a felfelé törekvésben lehet megfogalmazni.

Az érzékenység egy befelé és felfelé meghatározott keret. Nagyon fontos, hogy nem lefelé való érzékenységről van szó, állértékektől zavaros korunkban ezt fokozottan ki kell emelnünk. A befelé való érzékenység egyfajta önismeret, öntudatosság, önfigyelem és önfigyelem, annak vágya, hogy életünket felfelé: Isten és a hozzá kapcsolódó értékek szerint rendezzük. A megkülönböztetés bölcsességeként, az értékek állértékektől való elválasztásaként is meghatározhatjuk ezt az érzékenységet.

A nyitottság esetében azt feltétlenül ki kell emelnünk, hogy nem minden felé és nem mindenre való nyitottságról van itt szó. Mert lefelé is nyitottak lehetünk – azonban ez a keretektől, az útról való letérést, szó szerinti értelemben vett *de-viációt* takar. Álláspontunk határozott abban a tekintetben, hogy egyáltalán nem kell mindenre nyitottnak lennünk. A negatív, rossz, értéktelen iránt igenis lehetünk zártak, lehetnek figyelmeztető sorompóink.

A felfelé törekvés az előbbi kettőnek élettel való megtöltése. A „szüntelen imádkozzatok”, „legyetek éberek” evangéliumi felszólításainak megvalósítása. Erőforrás meg tapasztalása is egyúttal, de e forrás megtalálásához erőt kell kifejtenünk. Magunkévá kell tennünk egy alkotást. Az alkotó folyamat életre kell hogy keljen bennünk. Ekkor azonosulunk ugyanis a teremtető minőséggel a művészetben.

Ehhez útmutatást adni nehéz, mert miközben e sorokat olvassa az olvasó, legfeljebb mindezek belátására juthat, de e belátás integrálása, megelevenítése kizárólag önmagán múlik. Ezek a lépések nem nagyok, de rajtunk kívül senki más nem teszi, nem teheti meg ezeket.

A spiritualitással így összefüggésbe hozva a művészetek értelmezését, ezek után nyilvánvaló lesz a válasz arra a kérdésre, hogy mi okozza a művészetek gyógyító érintését. Egészen pontosan a benne rejlő spiritualitás mint lehetőség. A gyógyulás ugyanis egy vallásos fogalom és kategó-

ria. Az üdvösség latin szava a *salus*. Ez egyfajta gyógyulást jelent, a bűn emberi állapotából való kigyógyulást. És a vallás, amelynek megvallása – a magyar nyelvben e törekvés szépen tetten érhető a vallás, megvallás és vállalás szavainkkal – mindezt elősegítheti. Előszobaként, egyfajta missziós erőterként azonban ott vannak a művészetek, a jelenkori ember számára sokszor egyedüli lehetőségként a vallásosság felé vezető úton. A művészetek, és azok közül is a fenti kritériumoknak megfelelő alkotások mintegy Isten öltözeteként – amelyek egyaránt elfednek, de meg is mutatnak valamit az ő jelenlétéből – vallásos kérdések felé indíthatnak, betöltve ezáltal profetikus lehetőségeiket.

Gyakorlati szempontok

Hogyan lehet alkalmas a művészet a spiritualitás elmélyítésére?

Az alábbiakban olyan kérdéseket foglalmaztunk meg, amelyek mentén néhány perc elmélkedéssel eljuthatunk egy személyes tapasztalatig.

- Válasszon ki egy, az Ön számára spirituális értelemben fontos művészeti alkotást.
- Először idézze fel ezt az alkotást, időzzön benne, képzelje el minél részletesebben.
- Majd elevenítse fel azokat az érzéseket, amelyeket kiváltott ez az alkotás.
- Mi volt az, ami leginkább megérintette?
- Milyen természetű volt ez az élmény? Mihez tudná hasonlítani? Keressen egy szimbólumot hozzá!
- Próbálja megfogalmazni, mi hozta elő ezt a szimbólumot. Az alkotás egy mozzanata, részlete, vagy az a lelkiállapot, amelyben a befogadáskor volt?
- Ha az utóbbi, akkor találja meg a lelkiállapot és a művészet tárgya közötti kapcsolódási pontot; mi volt az az alkotásban, ami elindította?
- Ha az előbbi, gondolkozzon el, hogy mi ragadta meg ebben a részletben.
- Most próbálja megragadni ennek az élménynek a spiritualitását. Miben tudja ezt megtenni?
- Merre indítja ez az élmény?
- Mit gondol, mi miatt?
- Milyen volt felidézni, újraélni mindezt?

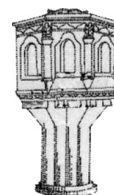
Hivatkozott művek

AUGUSTINUS, Aurelius 2002. *Szent Ágoston vallomásai*. Ford. Vass József. Szent István Társulat, Budapest.

BERGYAJEV, Nyikolaj 1997. *Az ember rabságáról és szabadságáról*. Európa, Budapest.

COOMARASWAMY, Ananda K. 2000. *Keresztény és keleti művészetfilozófia*. Arcticus Kiadó, Budapest.

TARKOVSKIJ, Andrej 1998. *A megörökített idő*. Osiris, Budapest.

Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap

► 1Móz 1,26–28.31

Igehirdetési előkészítő

Belehelyezkedve igénkbe és az egyházi évbe

Az ember teremtése csodálatos része a Bibliának. Egy jól ismert szakasz, amelyet azonban sok esetben – csupán részleteit szemlélve – tévesen értelmeznek gyülekezeti tagjaink. Nagy segítséget tud adni a biztos lábakon álláshoz számunkra Gerhard von RAD *Az Ószövetség teológiája* című könyve (2000), amely egy egész fejezeten keresztül tárgyalja igénket és kontextusát.

A készüléskor arról sem szabad megfeledkezni, hogy az egyházi év sajátos láncba fűzi az igénket megelőző és követő vasárnapokat. A 17. vasárnap az ige a hitben való nagykorúságra (Ef 4,11–16), a 18. a törvényre figyelésre, majd a jelen textus az ember teremtmény voltára (1Móz 1,26–28.31) és végül a 20. vasárnapé az ember Istenre szorultságára (Ézs 5,1–7) figyelmeztet.

Exegézisből a dogmatikába, majd vissza

Emberközpontú világ: „Megteremtette Isten az embert” (1Móz 1,27a)

A Bibliában található két teremtetéstörténet (papi irat: 1Móz 1,1–2,4a; Jahvista: 1Móz 2,4b–25) megegyezik abban, hogy Isten teremtése az ember megalkotásában csúcsonyul ki. Veszélyes azonban ennek következményeként az embert túlzott jelentőséggel felruházni, de még veszélyesebb elfogadni a materialista-naturalista emberszemlélet nézőpontját, amely Nagy Gyula megfogalmazása szerint mindig csak lefelé tekint (NAGY 2004, 294. o.). Talán Gerhard von Rad fogalmazza meg a kérdést legtökéletesebben: „az ember

megalkotására Istent szíve legmélyéből eredő, egészen sajátos és magasztos elhatározás indította.” (RAD 2000, 123. o.)

Isten az embert igénk szerint *megteremtette* (1Móz 1,27a). Ez a kifejezés teljes egészében teológiai természetű, a papi nyelv szakszava volt. Az a valaki, akire ezt a kifejezést használták, semmihez sem hasonlítható, hatalmas, az isteni világból való. A szó a Biblia más helyein használva válik különösen is beszédessé. Az Ószövetség használja a 102. zsoltárban, az újjáteremtett nép kontextusában, valamint az 51. zsoltárban is: „*Tiszta szívet teremts bennem, Istenem!*” Erőt adó azt hallani, hogy a bűnös világ újjáteremtése sem történhet másként – még akkor sem, ha az ember vágyik az önmegváltásra –, mint az isteni világból érkező erők által.

Leigázni: „Hódítsátok meg a földet, uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain” (1Móz 1,28c)

A Biblia erőteljes szavakat használ az ember Istentől kapott feladatának meghatározására. A héber kifejezések, amelyeket az új fordítású Biblia a „hódítani” és „uralkodni” szavakkal ad vissza, keményebb jelentéseket is hordoznak: ’le-tiporni’, ’leigázni’, ’taposni’. Nem jelent ez mást, mint azt, amitől a ma embere gyakran megretten. Isten nem egynek a sok közül teremtette az embert, hanem olyannak, aki döntéseket tud hozni, aki vezeti és irányítja a Földet, aki képes felelősséggel gondolkodni a Föld jövőjéről, annak minden rossz vagy épp jó következményével együtt.

Képmás: „Maga képmására, Isten képmására teremtette” (1Móz 1,27b)

Milyen érdekes, hogy Isten csakúgy, mint a földi királyok, dicsősége megmutatására a teremtés végén saját képmását használja fel, vagyis a mennyei világból kölcsönöz modellt. Gyakran félünk erről is beszélni, pedig a 8. zsoltár a 6. versben azt fogalmazza meg, hogy az embert bizony kevéssel tette Isten kisebbségi önmagánál. Itt érkezik el az exegézis a dogmatika határához, hiszen az istenképűség (*imago Dei*) elsősorban a

dogmatika témaköre. Az igehely szempontjából a legfontosabb azt tudatosítani önmagunkban, hogy a bűneset előtti és utáni állapot az ember szempontjából lényegesen eltér egymástól.

Amiről mai ígénk ír, az a bűneset előtti állapot, ahol az Isten az embert a vele való személyes közösségre választotta ki. Ez volt a történelem előtti időszak. Történt azonban egy hatalmas törés Isten és az ember kapcsolatában, ez a törés pedig a bűn megjelenése. Isten az embert a bűnbeesés után eltaszítja magától, sőt meg is szünteti az eredeti állapot személyességét. A Biblia így fejezi ki mindezt: lángpallost kezükben tartó kerubok választják el a régit az újtól (1Móz 3,24). Az átjárás tehát lehetetlen, és ezzel együtt megjelenik az emberen istenképűségére tekintve az örökké tartó, kiáltó hiány. Valami megszakadt Isten és ember között. Augustinus minderről így ír: „Magadra nézve alkottál meg minket, és nyugtalan a mi szívünk, amíg nyugalmat nem talál benned, Urunk.”

Mint minden hiányból, ebből is következik valamiféle vágy. A vágy pedig arra vonatkozik, hogyan lehetne az ígénkben látható csodálatos időszakot visszaállítani.

Az *Ágostai hitvallás* II. cikkében ezt olvashatjuk: „Ádám bűnbeesése után a származás természetes rendjében minden ember bűnnel születik, vagyis istenfélelem és Istenbe vetett bizodalom nélkül és bűnös kívánsággal.”

Luther hasonlóan radikális ebben a kérdésben. A régiiek tekintélye nyomán Erasmus az emberben a jónak valamiféle csíráira hivatkozik, „...amelyek segítségével valamiféleképpen látják és kívánják a jót, ám durvább hajlamok járulnak hozzá, amelyek az ellenkezőjére indítják.” (ERASMUS 2004, 138. o.) Luther Erasmus gondolataira válaszolva így fogalmaz: „...a pogányok legjobb erényei, a filozófusok legkiválóbb gondolatai, az emberek legszebb tulajdonságai a világ szemében ugyan tiszteletreméltóak, s jónak is tartják őket, de Isten előtt testieknek számítanak, a sátán birodalmának szolgái, istentelenek, szegyeteljesek és minden tekintetben gonoszak.” (LUTHER 2006, 201. o.)

Mit akar ezzel Luther kifejezni? Azt a fájdmát, hogy a bűnesetben olyan törés érte az ember testi és lelki valóját, Istenhez hasonlóságát, istenképűségét, hogy azt saját erejéből – akárhogy is próbálkozik – nem tudja visszaállítani. (Érdemes a lekcio képét használni: az új ember felöltözése, Ef 4,20–28.) Luther számára azonban itt következik az evangélium. Egyedül *Krisztus*. Mert ami az embernek lehetetlen, az Istennek lehetséges. Ugyanezt a gondolatot Pál így világítja meg Kol 1,15-ben: noha az ember elvesztette az istenképűség állapotát, de ő, Krisztus a láthatatlan Isten képe. Vagyis rá nézve, vele közösségben meglátható és megtapasztalható újra a történelem előtti állapot csodája.

Áldás: „Isten megáldotta őket” (1Móz 1,28a)

Fontos az igében meghallani, hogy az ember teremtése után Isten áldást oszt. Hitünk szerint ennek az Isten által adott áldásnak az a következménye, hogy az ember a bűne után mégsem pusztulásra, hanem Krisztusért bűnbocsánatra és életre lett elhíva.

Igen jó: „És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó” (1Móz 1,31a) Isten teremtése jó. Olyan sokszor megkeverednek gyülekezeti tagjaink ennél a kérdésnél, sőt gyakran még mi magunk is. Hogyan teremthetett az Isten ilyen világot, ahol ennyi a rossz, ennyi a bűn? Istennek rójuk fel azt, amit önmagunknak köszönhetünk. Isten megkérdőjelezhetetlenül világossá teszi mai ígénkben, hogy az ő alkotása jó volt. A következményekért már mi, emberek vagyunk a felelősek.

Igehirdetési vázlat

1. Az ideális állapot

Kérdés: Milyennek képzelte el Isten a világot a történelem előtt?

Isten a világot ideális, nyugodt és békés helynek képzelte el, ahol minden „igen jó”, ahol olyan élet van, amiről mi, hívő emberek csak álmodunk. Ott, a történelem előtt az ember személyes kapcsolatban tudott lenni az Istennel. Színről színre látta azt, amit most csak homályosan. Az ideális állapotban az Isten szólt, az Isten áldott, az Isten gyönyörködött.

2. A bűn pusztít

Kérdés: Milyennek képzelte el az ember a világot a történelem előtt?

Az ember a világot olyannak képzelte el, ahol ő az úr. Ahol ő lehet az isten, ahol ő lehet mindennek az ura. Ahol minden a kezében összpontosul, mindent befolyásolhat és irányíthat. A lehetetlenre vágyott, de a jól ismert reklám szavaival szemben mindez a valóságban nem lehetséges. Az ember nem lehet istenné. A teremtményből sosem lehet teremtő. A nagyravágyás következményét ma fájón érezzük. A bűn állapotában az Isten nem szól, az Isten nem áld, az Isten elfordítja arcát.

3. Krisztus épít

Kérdés: Milyennek képzelte el Isten a világot a történelemben?

Isten a világot a történelemben Krisztussal képzelte el. Egy Úrral, aki legyőzi a bűnt, aki kínálja a gyógyulást a bűnbe betegedett emberek számára. Egy Úrral, aki a bűnt gyűlöli, de az Istenhez menekülő bűnöst szereti és megmenti. Hogy helyreálljon Isten és ember között a kapcsolat, hogy Isten újra szóljon, újra áldjon és újra gyönyörködjön teremtésében.

Hivatkozott művek

- ERASMUS, Rotterdami 2007. *A szabad döntésről*. Jel Kiadó, Budapest.
LUTHER Márton 2006. *A szolgai akarat*. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest.
NAGY Gyula 2004. *Az egyház mai tanítása. Evangélikus dogmatika*. 2/1. köt. Luther Kiadó, Budapest.
RAD, Gerhard von 2000. *Az Ószövetség teológiája*. 1–2 köt. Osiris, Budapest.

Tallózó

(Tekintettel arra, hogy a *textus 2008-ban Jubilate vasárnapján is [részben] alapige volt, és a Lelkipásztor 2008/4. számának 143–144. oldalán már olvasható egy tallózó az 1,1–4.26–2,4a versekről, az ott már megjelent kommentár-részleteket mellőzöm.)*

„Minden teremtett »jó« magában véve; de valamennyinek harmonikus összessége, az univerzum jelzője »nagyon jó«.” (Hertz-Biblia jegyzetei. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.)

„Ha Isten tényleg a saját képére alkotta az embert, hogy őt képviselje, akkor butaság más istenképet alkotni!” (A Biblia ismerete kommentársorozat. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány)

„A »teremteni« (*bara*) szót csak háromszor használja az ige. Az 1. versben az eredeti teremtsére vonatkozik, amikor Isten mindent a semmiből hívott létre. Ezután a 21. versben találjuk az élőlények létrehívásával kapcsolatban (*nephes*: »lélek«), majd a 27. versben az emberrel kapcsolatban. (...) A teremtsési beszámoló előképi és üdvtörténeti jelentőségű.” (Arno C. Gaebelein: *Ószövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

„Az ember az istenség szobra, de nem mint statikus lény, hanem mint cselekvő, aki uralkodni fog minden korábban teremtett felett.” (Jeromos-bibliakommentár. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat)

„Jelentős, hogy Isten képmása (...) hangsúlyozottan a férfi és a nő. Csak ebben a kettősségben teljesen Isten képmása.” (Biblia magyarázó jegyzetekkel. Magyar Bibliatársulat – Kálvin Kiadó)

„Miként értendő, hogy Isten képére és hasonlatosságára teremtetett? Első rendben nem az emberről mond el valamit az ige, hanem az Alkotóról. A legmagasabb rendű mintát, önmagát vette tekintetbe.” (Szabó Andor: *Lábam előtt mécses a Te igéd*. Kálvin Kiadó)

„...a képmás főként abban a tényben mutatkozik meg, hogy az ember személyes, értelmes és erkölcsi lény. (...) A kígyó az asszonyt csalta meg, a férfi tudatosan vétkezett (1Tim 2,14). (...) Az ember kezdetben olyan értelemmel rendelkezett, amely a maga korlátozott voltában alkalmas volt a tanulásra, kezdetben azonban nem ismerte a világmindenség minden titkát. Azt a parancsot kapta, hogy »hajtsa uralma alá a földet«, azaz ismerje meg földi környezetét, uralkodjon felette és használja azt az emberiség javára.” (C. I. Scofield D. D.: *Magyarázó jegyzetek a Bibliához. Az új Scofield-Biblia 1967. évi kiadása alapján*. Evangéliumi Kiadó)

„...most vállalja Isten a nagy kockázatot, amikor *Embert* teremt, aki léte, sorsa felől dönteni tudó lény. Aki önmaga színvonala alá is süllyedhet, de önmaga fölé is emelkedhet. (...) Hogy mit »kockáztatott« az Isten az ember teremtsével, azt igazán csak a kereszt tövében tudjuk meg.” (Gyökössy Endre: *Az őstörténet*. Szent Gellért Kiadó)

Illusztrációk

TÖRTÉNET

Jörg Zink: *A teremtsőtörténet visszája*

Kezdetben teremtette Isten
az eget és a földet.
Sokmillió év múlva azonban
az ember végre elég okos lett.
Azt mondta:
Ugyan, ki beszél még itt az Istenről?
Én magam veszem kezembe a jövőmet!

Megtette,
és elkezdődött
a Föld utolsó hét napja.

Az *első* nap reggelén
elhatározta az ember,
hogy szabad lesz és jó,
szép és boldog.
Már nem Isten képmása,
hanem *ember*.

És mert valamiben hinnie kellett,
hitt a szabadságban és a szerencsében,
a bőrében és a haladásban,
a tervszerűségben és saját biztonságában.

Aztán – biztonsága érdekében –
megtöltötte lába alatt a Földet
rakétákkal és atombombákkal.

A végső idők *második* napján
elpusztultak a halak
az ipari szennyvizektől,
és a madarak a vegyipar mérgező porától,
amit a hernyóknak szántak.
A mezei nyulak is
az utakon hagyott ólomfelhőkben,
az ölebek a kolbász szép piros színétől.
A heringek a tenger színén úszó olajtól
és az óceánok mélyén lévő szemétrakásoktól,
mert a szemét radioaktív volt.

A *harmadik* napon
kiszáradtak a füvek a mezőkön,
a lombok a fákon,
a mohák a sziklákon
és a virágok a kertekben.
Mert az ember
maga irányította az időjárást,

és pontos tervek szerint osztotta el az esőket.
Csupán egy kis hibát követett el az,
aki kiszámította az eső elosztását.
Amikor végre megtalálták a hibát,
már a szép Rajna
kiszáradt medrében feküdtek a hajók.

A *negyedik* napon
a négy milliárd emberből
három milliárd elpusztult.
Egyesek olyan betegségekben,
amelyeket az ember maga tenyésztett ki.
Mert nyitva felejtették a tartályokat,
amelyek a következő háborúra
készen állottak.
És az orvosok sem segítettek.
Mert ezeket túl sokat használták már
az arckrémekben és a disznóvészekben.
Mások az éhségtől haltak meg,
mert a gabonarakarók kulcsait
eldugták előlük.
És káromolták az Istent,
mert nem tette boldoggá őket.
Persze, minderről Isten tehet!

Az *ötödik* napon
az utolsó emberek
megnyomták a piros gombot,
mert támadástól tartottak.
Tűz borította el a Földgolyót.
Égtek a hegyek,
elgőzölögtek a tengerek
és a városok betoncsontváza
füstölögve, feketén meredtek az égre.
És az égből látták az angyalok,
hogyan válik a kék bolygó vörössé,
majd piszkos barnává,
végül hamuszürkévé.
És énekük elhallgatott tíz percre...

A *hatodik* napon
kialudt a fény. Por és hamu borította
a Napot, a Holdat és a csillagokat.
És az utolsó svábbogár,
amely egy atombunkerben
mindezt túlélte,
elpusztult a kibíratatlan melegtől.

A *hetedik* napon
nyugalom lett.
A Föld puszta és üres volt,
és kiégett réseiből és hasadékaiból
sötétség áradt.

És az ember lelke
holt kísértetként kóborolt
a Káosz felett.

Mélyen lent
a kárhozatban
elmesélte az ember
az izgalmas történetet:
az emberről,
aki saját kezébe vette a sorsát –
és a gúnykacaj felhatolt
egészen az angyalok karáig.

Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap

► Ézs 5,1–7

Igehirdetési előkészítő

A vasárnap jellege

„Járjunk elhívásunkhoz méltóan! – Megszentelt életben!”
– hangzik a Szentháromság ünnepe utáni 20. vasárnap fő-
kusza. Az evangéliumi és a levélbeli lekciónk is azt emelik ki,
hogy az Istentől ajándékkul kapott hitnek következménye
van: az elhívottnak követővé, a hívőnek a jó cselekvőjévé
kell válnia. Vagyis termést kell hoznia.

Szemponthoz a textushoz

A szőlőhasonlat a Bibliában többször is előfordul, ebből
kétszer Ézsaiás könyvében. A leírások közül azonban ige-
szakaszunk az egyetlen, amelyben Isten tanácsstalanságá-
ban költői kérdéssel fordul az ember felé: „Mit kellett vol-
na még tennem?” Ha az ember erre válaszolni próbál, csak
önmaga felett hozhat ítéletet.

Kortörténeti szempontból fontos tisztában lennünk azzal,
hogy a szőlőhegy és tulajdonosa közötti viszony ábrázolása egy
férfi és egy nő közti szerelmi kapcsolat, udvarlás folyamata-
ként érthető. Erre a fajta képes beszédre sok példát találunk
a magyar népdalokban is. Csavart az visz a történetbe, hogy
az Énekek énekéhez hasonlóan Ézsaiás a kitartható, majd vára-
kozásában csalódott szerelmes szerepében Istent mutatja be.

Műfaja szerint a szöveg egy szerelmes dalból (1–2. vers),
illetve egy perbeszédből vagy vádbeszédből (3–7. vers) tevő-
dik össze. Így egyrészt magán a megfogalmazáson belüli tö-
rés hoz létre kontrasztot, másrészt éles ellentét érzékelhető
a forma és a tartalom között is. Ezek még inkább kiemelik
a mondanivaló fontosságát – egyben könnyen megjegyez-
hetővé is teszik azt.

Ami a textus istenképét illeti, az szintén kétoldalú. Olyan Istent állít elénk, akinek szenvedélyes érzései vannak. Megjelenik itt az ő mérhetetlen szeretete és gondoskodása, ugyanakkor haragja és ítélete is. A próféta Isten elvárásait, valamint az emberek cselekvését szójáték formájában állítja szembe egymással: „Törvényességre várt, és lett önkényesség, igazságra várt, és lett kiáltó gazság!” Az Úr ítélete abból áll, hogy magára hagyja a népét: tegyenek, amit akarnak, éljenek úgy, ahogyan akarnak – nélküle.

A szakasz ígéret nélkül zárul. A fejezet további verseiben is a nép gonoszságának következményeiről esik szó. Így a komor alaphangulat megmarad. Reményt keltő az lehet, hogy a történet negatív kicsengését követően Ézs 27,2–6-ban már arról olvasunk, hogy még van folytatás a szőlőhegy számára. Szintén éneket mond a próféta: „Azon a napon énekeljétek a színbort adó szőlőről! Én, az Úr vagyok az őrizője, minduntalan öntözgetem. Éjjel-nappal őrzöm, hogy senki ne bánthassa...” Végül érdemes még párhuzamként Jézusnak az igazi szőlőtől szóló példázatára (Jn 15,1–8) utalni, amely a hasonlat értelmezését egy új szintre emeli, továbbviszi.

Teológiai szempontból nehézséget okozhat, hogy az igeszakasz alapján könnyű az ítéletes prédikáció irányába elmozdulni. A másik kísértést az jelenti, hogy tompítsuk a komoly üzenet élet. Jelen textus esetében nem spórolhatjuk meg, hogy átgondoljuk életünket az ige fényében. Ugyanakkor fontos felmutatni a törvény mellett a kegyelmet is: a szabadulás lehetőségét, amelyet nem érdemlünk meg, Isten mégis nekünk ajándékozza.

Közelítések a prédikáció felé

A művészet felől

Már a reformáció korában is megtették azt, hogy a szőlőhegy képét egy az egyben az egyházra alkalmazták. A wittenbergi Mária-templomban található *Az Úr szőlőhegye* című festmény, amelyet Lucas Cranach készített. Az alkotó egy másik szemszögből közelít: a reformátorokat úgy ábrázolja, mint az Isten népe között munkálkodó vincelléreket. Luther Márton az utat gereblyézi, Melanchthon vizet húz a kútból, másvalaki a töveket öntözi vagy köveket gyűjt, ismét más a kerítést javítja. A szomszédos telken – nem minden célzás nélkül – elhanyagolt kert látszik, amellyel kertészei nem törődnek, növényei pusztulnak, kerítése leomlott. A kép kapcsán érdemes átgondolni: milyen szőlőskert az életem, a gyülekezetem? Tapasztalhatók-e benne a gyümölcstermés jelei, vagy elgazosodott, tönkrement?

Az irodalom felől

A szőlőhegyről való ének parafrázisa ma talán valahogy így szólna: „Dalt éneklek kedvesemről, szerelmesem szőlőjéről! Szőlője volt kedvesemnek a ...-i gyülekezetben, kövér hegyoldalon. Fölásta és megtisztította a kövektől, beültette

nemes vesszővel. Közepére tornyot helyezett, egy templom-tornyot, amely messzire ellátszik, keresztelőkutak készített és oltárt épített benne. Várta, hogy jó szőlőt teremjen...” Hogyan folytatódik a dal? Nem tudom. De abban biztos lehetek, hogy Isten irántunk való szenvedélyes szeretete és köztünk való munkálkodása ma is tart.

A film felől

Több játékfilmben is előkerül a szőlőskert, szőlőhegy motívuma. Ezek közül most kettőt emelnék ki. A *Bor, mámor, Provence* (A Good Year) című moziban egy férfi élete radikálisan megváltozik, amikor megörököl egy szőlőbirtokot. Rákényszerül, hogy átgondolja addigi értékrendjét. Majd amikor arra a döntésre jut, hogy lemond addigi életéről, és ott marad, rádöbben arra, hogy az ölébe csöppent föld valódi kincset rejt. A *Pár lépés a mennyország* (Walk in the Clouds) című alkotásban pedig egy, a háborúból visszatérő katona talál új családot, új munkát és élete értelmét egy szőlőhegyen. Sőt egy tragédiát követően ő az, aki a remény, az új esély hordozója lesz. Mindkét filmben közös, hogy a szőlőskertet ideális helyként ábrázolja, ahol a természet közelségében az ember rátalálhat az élet valódi értékeire. Mit jelent számomra, hogy Isten szőlőjének nevezi népét? Az egyház mint az Úr szőlőhegye lehet-e az a hely, ahol mások erőre, bátorításra, közösségre találhatnak?

Az igehirdetés vázlata

1. Isten ajándékai

Kivételezett helyzetben élünk. Isten teremtményei vagyunk, tőle kaptuk tehetségünket, családukat, otthonunkat, a világot, amelyben élünk. Isten azt szeretné, hogy életünk ne csak felszínes legyen, hanem mélyen meggyökerezzen benne és gyümölcsöt hozzon. Mindent megtesz azért, hogy jó talajunk legyen. Minden istentiszteleten ezen munkálkodik: átforgatja, előkészíti a talajt. Azon fáradozik, hogy életünk gyökeret verjen őbenne. Milyen sok követ eltávolított már – az utunkról, az életünkéből. A félelem és az aggodalom köveit. Jósága és kegyelme által nagy kő esett le a szívünkről.

2. Isten elvárásai

Ő törődik velünk – és várakozik. Szereti az ő szőlőjét – és vár. Táplál és ápol minket – és vár. Isten azt akarja, hogy termékeny életünk legyen. Hogy az ő szeretete, amelyet gyökereinken keresztül magunkba szívunk, áthasson minket. Szeretné, hogy állandó kapcsolatban legyünk vele. A gyümölcstermés azt jelenti, hogy Isten akarata szerint élek, és Isten erejét beengedem életem minden területére és apró elágazásába. Azt jelenti, hogy mindaz, amit Isten nekem ajándékozott, kivirágozhat és megérhet bennem, hogy így mások javára váljak.

3. A termékenység titka

Hogyan folytatódik a történet a kudarc után? Ézsaiásnál nincs vége. Van új esély – mert Isten nem hagyja abba a rajtunk való munkát. A nemes szőlőtövek nem hoztak megfelelő termést. Szeretett teremtményei nem tudták teljesíteni mindazt, amit az Úr várt tőlük. Ezért elültette az igazi szőlőtövet, hogy belőle erőt és életet meríthessünk. A Krisztusban való, belőle táplálkozó lét lehetősége Isten legnagyobb ajándéka, amely minden emberi elvárást felülmúl. A termékeny élet titka az, hogy nem önmagunk törekszünk rá, hanem nyitottá válunk arra az erőre, amely Istentől jön. Ez a folyamatos nyitottság irányítsa gondolatainkat és döntéseinket, formálja jellemünket, határozza meg szavainkat.

■ ADÁMI MÁRIA

Tallózó

(Tekintettel arra, hogy a textus 2008-ban böjt 2. vasárnapján is alapige volt, és a Lelkipásztor 2008/2. számának 28. oldalán már olvasható egy tallózó, az ott már megjelent kommentárrészleteket mellőzőm.)

„Jézus is felhasználja ugyanezt a képet a gyilkos szőlőművesekről szóló példabeszédében (Mt 21,33–44), de a legmélyebb értelmét Jn 15,1–2-ben mutatja meg.” *(A Szent István társulati Biblia jegyzetei. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.)*

„Mintha csak a vidám ünnepi hangulatot akarná fokozni, úgy kezdi el dalát (...) olyasmi történt, ami a természet világában lehetetlen: a nemes szőlő vadszőlőt termett! (...) Hadd mondja ki maga a hallgatóság a neki szóló ítéletet, mint egykor Dávid, 2Sám 12,1–12. De még mielőtt felelhetne a nép, tovább folytatja a »dalnok«: a gazda lerombolja azt a védőfalat, amelyet maga emelt. (...) »Törvénytartás« héberül majdnem úgy hangzik, mint »törvénytíprás«, »igazság« majdnem úgy, mint »kiáltó gazság«. (...) A gazda nélkül nincs lehetőség a gyümölcstermeszre, Jn 15,5: A kemény ítélethirdetés mögött is ott van Isten mentő szeretete. Ő idejében szól. Szavával akarja megtisztítani népét (Jn 15,3), hogy óvja népét az ítélettől, Mt 21,33–41.” *(Jubileumi kommentár. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.)*

„A levelessátrak ünnepén egész Jeruzsálem kivonult a szőlőhegyekbe, s ott lombsátrak alatt lakva, hét napon át ünnepelt csapongó – sokszor kicsapongó – jókedvvel ének, tánc, lakodalmas és szerelmi játékok között. Lantosok járták be a sátrakat. (...) Fölfigyelve hallgatják: ki az énekes, ki a szőlő ura, és kit jelent, mit jelent itt a szőlő? Könnyedén, gyönyörözve halad az ének. (...) méltán várhatta a gazda, hogy jó szőlő terem.

Az énekes szünetet tart s azután kimondja: Egrest termett. Vége szakad a könnyed, világi ritmusnak, s megszólal a prófétai hang. (...) Azért a próféta most már az Úrnak, a szőlőkert gazdájának akaratát és ítéletét nyilvánítja ki.” *(Ravasz László: Az ÓÚjszövetség magyarázata. Kálvin Kiadó)*

„...be'űšim: nem kifejezetten vad-, hanem rothadt szőlő (a »büzlik« jelentésű igeből).” *(Jeromos-bibliakommentár. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat)*

„Ézsaiás kétszeres hivatkozása az Úrra, mint kedvesére és szerelmesére (...) nem hamis vagy kimódolt költői fogás. Az Isten iránti szeretet fontos része az ószövetségi kegyességnek.” *(Barry Webb: Ézsaiás könyve. Harmat Kiadó)*

Illusztráció

VERS

(Törvényességre várt, és lett önkényesség)

Ismeretlen szerző: Fohász

Uram! Szeretem a Te szent egyházadat
S jelenléted földi helyét.
De míg Zöld Gergely lesz a papunk,
Nem viselem semmi terhét

Szeretlek Téged, áldott Uram,
S vágyom, hogy akaratod tegyem.
De a mellettem ülő testvértől
– Ó kérlek, szabadíts meg engem!

Köszönöm neked a hangomat
S az éneklésre kapott erőt.
De míg Nagy Pál lesz a kántor,
Az éneklésben nem segítem őt.

Asztalodra, drága Jézus,
Kegyelmednek kelyhét helyezed.
De ha Kiss Bálint osztja ki azt,
Sem bort, sem kenyeret magamhoz nem veszek.

Mindenem, mikkel megáldottál,
Tőled jöttem, s tieid ezek.
De ha Rácznét is segítyezik,
Az adakozásban részt nem veszek.

Könyörgöm hozzád esdekelve,
Készíts nekem helyet a mennybe',
Égi lakást. De kérlek, Uram,
Semmiképpen ne a Nagyné mellett!

GONDOLAT

(...de vadszőlőt termett!)

„100 emberből csupán egy, aki megvalósítja önmagát, és képességeit teljes egészében kihasználja. A többség anélkül létezik, hogy igazán élne. Általános vélekedés szerint a legtöbb ember csupán 10 százalékát használítja életener-

giáinak. Csak 10 százalékát látják a világ szépségének, az emberi érzésvilág mélységének és gazdagságának csupán 10 százalékát élik át. Botorkálnak a világban anélkül, hogy elmélkednének róla, anélkül, hogy kutatnák azt. Úgy élnek, hogy közben a szeretet tört hányadát adják és kapják.”

John Powell (1963–) brit filmzeneszerző

Szentháromság ünnepe után 21. (Biblia-) vasárnap

► 2Tim 3,14–17

Igehirdetési előkészítő

A textusról

Pál szeretett tanítványához írt második levele különleges kontextusban született. Keletkezése Kr. u. 64-re tehető, ez a Páltól származtatott utolsó levél, ugyanis valószínű, hogy az apostol a hatvanas évek második felében, a Néró-féle keresztyénüldözésben halt mártírhálált. Tanácsai, kérései a végrendelet súlyával hangzanak attól a nagy misszionáriustól, aki a nemes harcot megharcolta, futását elvégezte, és a hitet mindvégig megtartotta (2Tim 4,7). Timóteus törekény természete és ifjúkora ellenére az apostol leghűségesebb szolgatársa és fiaként féltett tanítványa. Számtalan levél megírásánál segített, Pál fogsága idején pedig küldötként látogatta és igazgatta a fiatal gyülekezeteket. A hagyomány szerint Efezus első püspöke. A páli teológia gondolatait tolmácsoló levél minden időben az ige elhívott szolgálóihoz és egyben minden keresztyén emberhez szól.

14. vers: „De te maradj...!” – Az imperatívuszban felszendülő ige arra kéri Timóteust, hogy maradjon meg abban, legyen hűséges ahhoz a tanításhoz, amelyet eddig elsajátított. Minden más tanítással szemben maradjon ehhez hű, mert ezt nemcsak informálisan tanulta, hanem tapasztalati úton meg is bizonyosodott helyességéről. Ő maga látta, hogy Pál apostol ezen üzenet hirdetése közben milyen csodás módon szabadult meg az őt megsemmisíteni igyekvő erőktől. Ő maga látta, hogy ez az üzenet hogyan szabadít fel és egyesít közösségbe embereket. Pál hitelesíti tanítását. Olyan személyes példát hagy tanítványára, amely az élet és a tanítás egységén keresztül igazi evangéliumi tartalmat közvetít. De nemcsak Pál, hanem Timóteus nagyanyja, Lóisz és édesanyja, Eunike is azok közé tartozik, akik életükkel, hitükkel hitelesítik és megerősítik a fiatal igehirdető számára a keresztyén üzenetet.

15. vers: „gyermekségedtől fogva” – Timóteus a zsidó hagyományoknak megfelelően már kisgyerekkorában, öt évesen édesanyja gondos nevelésének köszönhetően elkezdte tanulni az írásokat. Zsenge kortól kezdve ivódott

mélyen gondolkodásába Isten szabadításának gondolata. Édesanyja keresztyén lett, és fia is követte őt ebben a hitben. A „szent írások”, amelyeket ismert, valószínűleg eleinte imák, istentiszteleti zsoltárok voltak, később a Tóra és a próféták. Ezek a szent írások *bölcsésé tehetnek* – δυνάμειν σε σοφίσαι – erővel, hatalommal, dinamikusan, nem gnosztikus, titokzatos megvilágosodással, hanem folyamatos, dinamikus növekedés útján. Nem természettudományos tudásra oktat az írás, hanem az üdvösségre tesz bölcsésé. A szó szerinti, betű szerinti írástisztelet még nem segítség az élet értelmét kutató keresésben. „A Szentírás igazi értelme csak Krisztusban tárul fel.” (RAVASZ 1991, 2: 240. o.) A kulcs Isten felé maga a Krisztus-hit, és ezután az evangélium fényében értelmezett írás. A hitben megélt tartalom Isten országának kezdete, amely az üdvösségre vezet.

A korai keresztyénség idején a tévtanítások miatt veszélyeztetett helyzetben kellett a második generációnak megfogalmaznia, rögzítenie a viszonyítási alapokat, amelyek továbbra is mutatták számukra a túléléshez vezető utat. Szenttanúk hiányában az ő bizonyágtételüket összefoglaló iratokhoz nyúltak. Az iratok által közvetített tanításban való megmaradás, a hozzájuk való hűség először egy konzervatív magatartás benyomását kelti. Azt a mozdulatlan magatartást feltételeznénk, amely zár az új ötletek előtt, és vakon-süketen ismételteti az elévült gondolatokat. Bár talán ma is – a gnosztikusokhoz hasonlóan – állandóan valami nagyszerűre és újszerűre vágyunk, a keresztyén hit alapja egy egyszeri, örökké nagyszerű esemény. A Krisztusban történt megváltás örökkévaló üzenet. A tanításban való megmaradás nem az álláspontok megváltoztathatatlanságát, a dogmatikai korrektséget jelenti. A „maradás”, a „hűség” élő folyamat. Az tud valóságosan Isten embere lenni, aki Krisztusban él, marad, aktív lelki életet él. Csak így lehet tevékeny keresztyénné valaki.

Az ehhez vezető út, a megmaradás elsősorban nem egy betűbe kapaszkodó, kizárólag intellektuális teljesítményen nyugvó feladat, hanem egy elfogadó, közvetlen magatartás, amely újra és újra bizalommal fordul a gyakorlatban életre kelő íráshoz. A hitben való növekedés már kisgyerekkorban elkezdődik. Lehetséges, hogy gyerekbibliakörön, reggeli, esti imán, asztali áldáson, születésnap, ünnepi keresztyén énekeken keresztül, a hitben megélt élet példáján keresztül a Szentlélek már Istenhez vezeti a gyerekeket. A neveltetés önmagában nem üdvözt, de Krisztus szava mindig testet öltve érint meg hangon, olvasott betűn, képi előadáson, bizonyágtévként viselkedésen keresztül. Isten, amint szívünk legmélyén meg tud szólítani, úgy a legkisebb gyermeknek is utánanyúl. Minden gyermek fontos számára (VOIGT 1971, 210–216. o. alapján).

16. vers: „minden írás Istentől ihletett” – A levél megírásakor sem az újszövetségi, sem az ószövetségi kánon nem volt végleges. Az LXX könyveit tartotta Pál apostol tartalmuk alapján ihletett könyveknek. Tartalma alapján pedig

az Újszövetség még inkább az ihletett szent iratok közé sorolható. A teljes, vagy eredeti fordítás szerint minden írás ihletettségét két irányból is igazolhatjuk. Igazolja a könyv hitelességét a szemtanúk bizonyágtétele és a történelmi közelség Jézus földi életéhez. Igazolja hitelességét továbbá hatása. Az ige üzenete ma is érvényes, újabb és újabb mondanivalója van, és hitet teremt a legváratlanabb helyzetekben is. Mindez még nem jelenti azt, hogy a Philo szerinti vagy a lutheri ortodoxia verbális inspiráció tana érvényes. A biblikus emberképnek megfelelően, a test és lélek egységében teljes ember – nem a lélek kikapcsolásán keresztül –, hanem aktívan közreműködve vett részt az Isten által sugallt mű születésében. Amint csak a Szentlélek munkája nyomán vallhatja bárki Jézust Úrnak, úgy senki sem tud inspiráltság nélkül szent iratokat összefoglalni. Isten Szentlelke hatott mindvégig a könyv kialakulásában. Minden redakciós munka, az iratok történetisége, a Szentírás végső formája, a kánon kialakulása is a történelem Urának, a Szentháromság egy Istennek a műve.

„hasznos” – A Krisztus-hit fő forrása az isteni értékrendet közvetíti, továbbá hasznos, mert újra és újra feltárja az Istenhez vezető utat. Ha előítéletek nélkül, komolyan figyelünk az Írás szavára, feltárja hasznát. Egy sarkított példával élve, ha valakit leszúrnak és vérzik, nem azt kell mérlegelni, hogy milyen ívben talált a kés, hanem rögtön segítségre szorul.

„a tanításra” – Mi történik, ha megérint az Írás? Az ige ilyenkor útbaigazít, tanít. A διδασκαλία a pásztori levelekben a 21 újszövetségi előfordulásból 15-ször fordul elő. Senki se féljen attól, hogy a keresztyén hit a tudás és gondolkodás tisztaságát szeretné elvenni. A hit pont ezt akarja adni. A hit útján magától értetődően fakad a megismerés, a megértés utáni vágy is. Az Újszövetség számára fontos a tanítás. A tanítás itt nem a Tóra szavából, hanem a kéznyújtás, útmutatás szavából származik. A hirdetett ígének mindig kell legyen katechézis, útmutatás jellege, amely az egészséges és gyógyító tanítás szerint pásztorolja a rábízottakat. „A feddésre” hasznos. Nem nyomoz a bűn után, hanem felfedi a tévedést, a bűnt, az igazságot, és rámutat a helyes útra. „Mert Isten igéje élő és ható, élesebb minden kétélű kardnál, és áthatol az elme és lélek, az ízületek és a velők szétválásáig, és megítéli a szív gondolatait és szándékait.” (Zsid 4,12) Az ige munkáját kitűnően bemutatja Nátán és Dávid beszélgetése (2Sám 12,1–25).

„A megjobbításra” hasznos. A felfedés után nem a megsegényítés, hanem a felszabadítás, a jobbítás a Szentírás célja. Aki foglalkozik az írásokkal, valóságosan megtapasztalhatja mindkét munkáját. A fellélegző embernek minden etika alapjául szolgáló jézusi üzenet alapján utat mutat a változás felé.

„Hasznos az igazságban való nevelésre.” A Szentírással való intenzív foglalkozás az igazságban való jártasságot hozza el. Nem moralizálásra, hanem igazságban való alázatos életre nevel, megment a pusztulástól.

17. vers: Az itt használt görög szó Isten emberének egy fontos tulajdonságára mutat rá. Isten embere nem az, aki tökéletes, minden titok tudója, hanem rendeltetését betöltő, „fit” ember. Az ἄριστος jelentése: minden követelménynek megfelelő, saját mivoltának, lényének, teremtett helyének megfelelő; VARGA 1992: amilyennek éppen lennie kell, felkészült. A mi tökéletesség szavunk a τέλειος – valaki csak a végső kifejlét, az „egész út” megtétele után lesz olyanná, amilyen né a lényegében rejlő lehetőségek révén kell lennie; VARGA 1992: végér ért, befejezett, teljes, érett korú, célba ért, tökéletes, végérvényes. Az igével napi kapcsolatban élő ember nem valaki, aki tökéletességében már a föld fölött jár, hanem az, aki az életben a helyén van. Ez az állapot, amely minden ember vágya. Az ige hozza ki az emberből Isten emberét. A hagyomány szerint Mózes, Illés, Elizeus voltak Isten emberei. Az apostolok, tanítók és minden Krisztusban gyökerező ember Isten embere. Az ember, akinek van belső tartása, belső egyensúlya. A cél nem csodálandó emberi vagy keresztyéni tökéletesség, hanem szeretetből a szeretet cselekedeteinek megszületése. Az ige gyümölcsként az, aki a helyén van, tudja, mit kell tennie. A gyakorlati életben gyümölcsöt terem Isten és embertársai hasznára. Jézus mondja: „Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők: aki énbennem marad, és én őbenne, az terem sok gyümölcsöt, mert nélkülem semmit sem tudtok cselekedni. (...) Ha megmaradtok énbennem, és beszédeim megmaradnak tibennetek.” (Jn 15,5,7)

Gondolatok az ige hirdetés felé

Nyár elején láttam az erdélyi nemzetközi filmfesztiválon (TIFF) a Dávid című filmet, amely egy 11 éves muzulmán kislány kalandjairól szól. A 2011-ben készült filmben a Brooklynban dolgozó imám fia, Daud 11 évesen elvégzi a napi öt imát, és a kisebbeknek tanítja a Korán részeit, amelyeket ő már kívülről fűj. A féltett kincsét, a Koránt egyszer véletlenül összekeveri egy héber Bibliával. Annak érdekében, hogy visszaszerezze, Dávidként 11 éves zsidó gyerekek iskolájába kezd járni. Igyekszik a zsidó gyerekekhez hasonló jártassággal kiejteni a héber betűket, és szorgalmasan betűzeti velük Dávid zsoltárait. Egy kalandokat hozó barátság szövődik, végül visszaszerezve Koránját, jó pár tanulással a nyakában visszakerül az imám melletti mindentudó Korán-szakértő helyére, 11 évesen a 21. század New Yorkjában.

Ámulatba ejt, hogy ez lehetséges. Még az ötlet is önvizsgálatra indít. Egyáltalán vannak olyan kegyes emberek, muzulmánok, zsidók, akik egy modern, kapitalista társadalomban ilyen figyelmet tulajdonítanak az írásnak?

Hogy állunk mi, keresztyének az Írással? Egy ortodox testvérem szerényen megkérdezte, mikor kiderült számára, hogy én lutheri protestáns vagyok: ugye nálatok mindenki nagyon jártas a Szentírással? Milyen jó nektek, hogy Luther ezt ennyire kihangsúlyozta! Gondolom, velem együtt

mindannyian lesütnék a szemüket, és velem együtt szomorúan ismételnék: „Igen, fontos volt Luther fordítása, és mi igyekszünk olvasgatni.”

Az igehirdetésben a reformáció előtt pár nappal mindenképpen figyelembe kell venni a közelgő ünnep kontextusát és a lényegét, a reformáció egyik ajándékát, az anyanyelven olvasható Szentírást.

Ha társadalmunkban mind kevesebbet és kevesebbet olvasnak az emberek, az nem azt jelenti, hogy a spirituális keresés megszűnt volna. A blogok, internetes oldalak mindenféle életmentő tanáccsal, illetve az ezoterikus könyvek szaporodnak, mint gombok az esőben. A keresés, a vágy az ember rendeltetése szerinti helye után óriási.

Az igehirdetés, ha moralizáló feddésként, vádolva és ujjal mutogatva igyekszik a Szentíráshoz vezetni a hallgatóit, célját téveszti. Ha eltéved az ihletettséget vitató pro és kontra dogmatizáló fejtegetésében, szintén célját téveszti. Már rég nincs idő ily módon megnyerni az Írás számára a hallgatóságot.

El kell ismerni, hogy sokan porosnak, réginek tartják. Tudományosan meghaladottnak, régi korok hiteltelen meséjének, csupa ellentmondásnak, érthetetlen fejtegetésnek mondják, amelyet az egyház hatalmi céloktól vezérelve, félrevezetésül állított össze az emberiség számára. Minden szószéken álló igehirdetőnek megadatik most a lehetőség, hogy ezeknek ellentmondva, helyesen és egészségesen tanítson az Írásról.

A végső cél, hogy ostorcsattogtatás, ujjal mutogató vádolás helyett felébresszük a vágyat arra, hogy hallgatóink kezükbe vegyék a Bibliát. Hívjuk fel a figyelmet az Írás, a megváltó üzenetről született ihletett tanúságtételek jelentőségére, és lopjuk a szívünkbe a Szentírás szeretetét, olvasása utáni vágyat. Igen, lehetséges, hogy ezeréves szavakon keresztül Isten személyesen hozzám szól, Szentlelkét adja és vezet, hogy boldog, a helyemen levő ember legyek a világban.

Igehirdetési vázlat

1. a) „Fit” ember szeretnék lenni. Minden ember belső vágya, hogy élete értelme szerint élve, tökéletes, helyén levő (ἄριστος) ember legyen. Ez egy nagyon helyes, egészséges vágy. Érthető, hogy a cél érdekében sok mindent képes is megtenni a kereső.

b) Milyen út vezethet ehhez? Milyen megoldások vannak, milyen ajánlatokat ismerünk? Diéták, egészséges életmód, mindenféle spirituális kúra, könyv és mester. Minden hordoz valamit a nagy igazságból, de Isten embere csak akkor lesz a helyén, ha Teremtőjével és Megváltójával élő kapcsolatban él.

2. a) *Maradj meg a Szentírás tanításánál!* Az Írás olvasása, az írott és élő Igével való rendszeres táplálkozás lényeg-

günknek megfelelő helyre vezet. Megadatik, hogy felismerjük a pillanatnyi helyzetben a megfelelő döntést.

b) A köztudomásban élő ellenvetések a Szentírás időszerűségével kapcsolatban. Mi alapján lehet az Írás a spirituális vezetés alapvető vezérfonala?

c) Timóteus számára miért mérvadó az Írás? (Élő tanúk ismerete.) Mit jelent az, hogy ihletett? (Isten személyes útmutatása ma számodra.) Mi a haszna? (Hit, tanítás, feddés, jobbítás, igazságban való jártasság, jó cselekedetek és „fitség”.)

3. *Keresztýén és evangélikus örökségünk az anyanyelvünkön olvasható Szentírás ajándéka.* Előítételek nélkül üljünk le komolyan figyelve, és kóstoljuk meg a zsoltárok, az evangéliumok ízét! Növekedjünk naponként a teljes Íráson keresztül az örök Isten felé!

Felhasznált irodalom

- BARCLAY, William 2006. *Auslegung des Neuen Testaments*. 12. köt. *Briefe an Timotheus. Brief an Titus. Brief an Philemon*. Aussaat – Schriftenmissions Verlag, Wuppertal.
- BÜRKE, Hans 1997. *Der erste Brief des Paulus an Timotheus*. 7. kiad. Brockhaus, Wuppertal–Zürich. /Wuppertaler Studienbibel 14./ *Jubileumi Kommentár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1974.
- RAVASZ László 1991. *Az Újszövetség magyarázata*. 2. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- VARGA Zsigmond 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Magyar Bibliatanács – Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- VOIGT, Gottfried 1971. *Die neue Kreatur. Homiletische Auslegung der Predigttexte der Reihe VI*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

■ KALIT ESZTER

Tallózó

(Tekintettel arra, hogy a textus 2011 bibliavasárnapján is alapige volt, és a *Lelkipásztor* 2011/10. számának 394. oldalán már olvasható egy tallózó, az ott már megjelent kommentárreszleteket mellőzöm.)

„...az ősegyház az Ószövetséget a Krisztus-esemény világosságában értelmezte.” (*Jubileumi kommentár. Biblia-Téka CD-ROM*. Arcanum Digitéka Kft.)

„...a teljes írásról beszél, határozottan utal az egész Ószövetségre, de az Újszövetségnek azokra a részeire is, amelyek akkor már léteztek. Az 1Tim 5,18-ban Lukács evangéliumából idéz (10,7), mint szent Írásból. Péter pedig úgy beszél Pál leveleiről, mint Írásokról (2Pt 3,16). (...) Minden részlete hasznos. Noha az ember csodálkozhat bizonyos nemzetségi táblázatokon vagy homályos igehelyeken, a Szellem által tanított elme megérti, hogy szellemi táplálék van minden szóban, amely Isten szájából származott. (...) hasznos a megjobbításra is. Nemcsak rámutat arra, ami rossz, hanem elénk állítja a kijavítás mód-

ját is.” (William MacDonald: *Ó/Újszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

„Krisztus igazolja az Ószövetség ihletettségét (...). Az apostolok ugyanerről tesznek bizonyosságot (...). Az isteni ihletettség erejével beszéltek az Írás írói hitelesen az ismeretlen múltból, írták le isteni vezetéssel a történelmi részleteket, jelentették ki a törvényt, foglalták írásba a Biblia áhítatos irodalmát, jegyezték fel az egykorú prófétai üzenetet és prófétálták meg a jövőt.” (C. I. Scofield D. D.: *Magyarázó jegyzetek a Bibliához. Az új Scofield-Biblia 1967. évi kiadása alapján*. Evangéliumi Kiadó)

„Azért maradjon meg abban, amit tanult, mert Páltól tanulta. És Timóteus ismeri Pált. (...) Timóteus bízott Pálban és tanítói tekintélyében. Mi is bízhatunk benne. Pál evangéliumát ma is hitelessé teszi apostoli tekintélye. (...) A második érv tehát az, hogy Pál tanítása teljes összhangban áll ezekkel az írásokkal. (...) az »Isten lehelete által teremtet« sokkal pontosabban visszaadja a görög jelző értelmét. Tehát ne úgy képzeljük a dolgot, hogy a Szentírás már létezett, amikor Isten belelehelte Lelkét, hanem úgy, hogy a Szentírást Isten Lelke teremtette.” (John Stott: *A Timóteushoz írt második levél*. Harmat Kiadó)

„...amint Angliában minden falucskából van egy út, amely más utakra torkollik és végül Londonba vezet, éppúgy a Biblia minden szövegrészéből, még a legtávolabbiból és legvalószínűtlenebből is van egy út Krisztushoz.” (John Stott: *A prédikátor arcképe*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány)

Illusztrációk

GONDOLATOK

„Miközben Isten igéjét olvasod, ezt ismételd meg magadban: hozzám szól, rólam beszél.”

Søren Kierkegaard (1813–1855) dán filozófus és teológus

„A Biblia él, beszél hozzám, lábai vannak és utolér, kezei vannak és megragad.”

Luther Márton (1483–1546) német reformátor

VERS

(*De te maradj meg abban, amit tanultál, és amiről megbizonyosodtál*)

Reményik Sándor: *Világ világossága*

Magas állványon nyitott Biblia –
Mögötte szikár gyertyaláng lobog.
Ember sehol.

Ez az Ige –

Akit talán mindenki elhagyott.

Ketten vannak csak: a Könyv és a Fény. –

Ez az Ige –

Világ végén talán,

Vagy kezdetén.

Úgy érzem most:

Világ végén talán.

Ez az Ige:

Társtalan Fölség, fölséges Magány.

Ki bírja ki?

Ember nem bírja ki.

Poéta ki nem bírja.

Ezt a magányt. –

Csak a Világ Költője,

Ki verseit a végtelenbe írja.

Ez az Ige.

Nem a megszokott kép.

Nincsen gyülekezet.

A családi kör nem üli körül.

Nézd, be szikáran lángol,

Félelmesen világol.

Önmagának örül.

Világok tornyosodtak fel Öléből

S vissza világok hullanak Ölébe.

S nézd, mily magára van:

Még egy szerzetes sem hajol fölébe.

Költő, – ha egyszer minden elhagyott,

S nyitott lelkeddel magadra maradsz,

Magadra, mint a nyitott Biblia,

Magas polcon és olvasatlanul:

Szövétnak légy, ki ég,

Önmagának elég –

S egyedül lenni Istentől tanul.

Reformáció ünnepe

► Róm 3,20–27

Igehirdetési előkészítő

Bevezetés

„Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet” – hangzik Deutero-Ézsaiás szava, amely a fogságban vergődő nép számára hirdeti a szabadulás örömét. Akik ebben az évben reformáció ünnepén evangélikus templomok szószékéről hirdetik Isten szent igéjét, azoknak ugyanezt kell tenniük: hirdetni a vigasztalás és a szabadulás evangéliumát a bűneiben vergődő ember számára. Az igazi vigasztalást ugyanis Isten szabadítása hozza el – semmi más. „Ha a Fiú megszabadít, valóban szabadok lesztek.” Két feladata van az igehirdetőnek: nevének nevezni a bűnt, amely valós veszély, amely „ránk

vágyódik”, életünkre tör, s nevén nevezni, hirdetni a kegyelem evangéliumát, amely valós szabadulás a bűn terhe alatt összeroppant, megrettent lelkű ember számára. A bűn nem pusztán aktuális cselekedetekben megjelenő vétkek sokasága, hanem a szív gonoszsága, a teljes elfordulás Istentől! Késérű a törvény szava: születésünktől fogva a másik oldalon állunk – szemben Istennel. Ez minden bajunk forrása. Így az Istenhez való visszatérés sem formális változás csupán, hanem minőségi, amely az emberi élet minden területét átjárja. Ennek a valódi, minőségi változásnak a lehetőségét Isten teremtette meg szent Fia szolgálata által. Ez az evangélium, vagy amiképp Pál mondja másutt: a keresztség. Aki reformáció ünnepén a templomba tér, ezzel szembesül.

Versről versre

20. vers: Gyakori fordulat az apostolnál az ἐξ ἔργων νόμου kifejezés. Pál ebben az ígében nem pusztán a cselekedetek káros voltára utal, hanem a törvény cselekedeteit kárhoztatja. Nem általában beszél, hanem az üdvösség elnyerése, a megigazulás (δικαίωσις) szempontjából. Kifejezetten azokat a vallásos cselekedeteket állítja pellengérre, amelyeket az ember Isten irányában hajt végre mint Istennek tetsző s Isten előtt kedves, érdemként megjelenő áldozati ajándékokat. Ezek nem segítők, hanem épp akadályai az üdvösségnek, hisz elbizakodottá tesznek. Luther azt mondja, hogy az ember mindaddig nem alázható meg szíve mélyéig, míg be nem látja, hogy üdvössége érdekében semmit nem tehet. Az igevers másik kulcskifejezése: a törvényből a *bűn felismerése* (ἐπίγνωσις ἁμαρτίας) adódik! Ha az eredeti szóra figyelünk: a bűn természetének a megértéséről, valóságának megtapasztalásáról van szó, amely elválaszt Istentől s elválaszt embertársainktól. Ez a törvény második használata, az *usus theologicus*, Luther törvényértelmezésének a kulcsa. Jó az elején tisztázni: reformáció ünnepén *nem a iustitia civilis, hanem a iustitia coram Deo világába lépünk*. E kettőt fontos helyesen megkülönböztetnünk. Meglehet, hogy valakit a *iustitia civilis* értelmében igaznak találunk (még kitüntetés is kap érdemeiért, szolgálataiért), de elkárhozik, s igaz ez fordítva is. Gondoljunk a latorra a kereszten. A *iustitia civilis* értelmében bűnösnek mondatott, de kegyelmet talált Istennél: „*Még ma velem leszel a Paradicsomban.*” Ő volt az első, akinek a keresztség eseménye döntő változást hozott az életében. Reformáció ünnepén a lényegre figyelünk: nem a földi érdemekre, hanem az üdvösség elnyerésére. A keresztség előtt állva először azt vesszük észre, hogy megtört, megroppant emberek vagyunk. A keresztség úgy tör össze, hogy felfedi, megmutatja valós helyzetünket Isten előtt. Megláthatjuk, hogy nincs mivel dicsekednünk. Együttal a keresztség ígéje a megoldást is kínálja.

21. vers: Α πεφανέρωται α φανερώω jelen idejű perfectum alakja. Vagyis egy múltban megtörtént eseményt

jelöl, amelynek hatása van a jelenre is. Ez pedig a keresztség eseménye. Pál minden kétséget kizáróan az Isten és ember viszonyában végbement fordulatot Krisztus kereszthalálán rögzíti. Tehát Krisztus halála a megigazulásnak nem csupán eszköze, hanem megvalósítása; nemcsak lehetővé teszi, hanem létre is hozza azt. Vagyis a Megfeszített által kerülünk új kapcsolatba az élő Krisztussal. Ez a látszólag paradox állítás Pál teológiájának lényege, amelyet Luther értett meg legjobban az egyháztörténelem folyamán. A keresztség ígéje pedig hívogat az Istennel való kibékülésre személyválogatás nélkül mindenkit. S ezzel tovább léptünk a következő szakaszhoz.

22–24. vers: Pál a már előzőekben is megpendített húron játszik tovább, s világossá teszi: Krisztusban jelent meg Isten igazsága, ahogyan János apostol is hirdeti: „*a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Krisztus által jelent meg.*” Isten igazsága (δικαιοσύνη Θεοῦ) Luthert sokáig gyötörte, míg megértette az evangélium szavát: Isten Krisztus érdemét nekünk tulajdonítja. *Az ő igazsága hit által a miénk lesz.* A keresztség ígéje által – amely egyszeri, megismételhetetlen eseményen alapszik, de amelynek a jelenre is hatása van – bevon minket is az üdvörtörténetbe. Mert nincs különbség. A görög διαστολή nagyon beszédes. Nincs megkülönböztetés ember és ember közt. Nincsenek kategóriák. Isten előtt egyelők vagyunk: nincs semmi jó és szerethető bennünk, kegyelemre szorulunk.

A szükség, a hiány ma égető, fájó érzése sokaknak. Nagy baj azonban, ha a földi szükség vagy az attól való félelem eltakarja előlünk az igazi veszélyt, a velünk született nagy szükségét és hiányt: „*Mindnyájan híján vagyunk Isten dicsőségének.*” Erre kell felhívunk a gyülekezet figyelmét. Ez sokkal nagyobb veszedelem, mint az előbbiek együttvéve.

De mi nemcsak ebben vagyunk közösek. Mindenki bűnös? Igaz, de ennél szorosabb a kötelék közöttünk. *Nem csupán bűnös voltunk kapcsol össze minket, hanem a Krisztusban nyert bocsánat öröme.* A szabadulás lehetősége ugyanis Krisztus váltságahalála által mindenki számára valóságos lehetőség. „Akármilyen súlyos is a bűn, ez az ige sokkal nagyobb és erősebb” – tanítja Luther, majd hozzáteszi: „E földön nincs semmim, de ott fenn kincsem van: Krisztus, aki ölében tart, s a csupa kegyelem árnyékában szárnyai-val betakar. Hiszen a bűnbocsánat éppen azt jelenti, hogy Isten előtt valóságos bűnösök vagyunk. Sőt minden, ami bennünk van, csupa bűn, még ha minden emberi igazság a miénk volna is. Ha az ige bűnről beszél, akkor ott valóságos és nagy bűnnek kell lennie. Mint ahogy a bocsánat sem tréfa, hanem valóságos bűnbocsánat.”

25–26. vers: Isten ezért tette Krisztust bűnné, hogy mi Isten igazsága legyünk őbenne. Boldog cseréről beszél Luther e versek kapcsán, amikor ezt írja: „Nézd, milyen csodálatos csere! Más vétkezik, és más tesz eleget érte. Másnak járna a békesség, és más nyeri el azt.” Vagy másutt: „Krisztusé a javak sokasága? Ez mind a miénk lesz. Bűn, véték nyomja

vállunkat? Ez mind Krisztusé. Boldog csere és versengés kezdődik. Mivel Krisztus Isten-ember, aki bünt nem cselekedett, akinek kegyessége legyőzhetetlen, örök és mindenható, a hívő lélek bűneit a hit jegygyűrűjével sajátjává teszi, s úgy veszi, mintha ő maga követte volna el azokat. Ez pedig azt jelenti, hogy a bűnök elnyeletnek. Mert Krisztus felülmúlhatatlan igazsága minden bűnért elégtétel. Hitének Istentől vett ajándékáért így szabadul meg az ember minden bűnétől, s így kapja ajándékuul vőlegényének, Krisztusnak örökkévaló igazságát.”

27. vers: Az egyház egykor ott követte el a legnagyobb vétket, hogy némelyeket vállon veregetve talmi dicsőségbe, képmutatásba kergetett, másokat pedig, lelkükön súlyos sebet ütve, a teljes kétségbeesés határára sodort. Reformáció ünnepén meg kell próbálnunk Isten szemével látni magunkat. A farizeus és a vámszedő példázata segítségünkre van. Két imádság hangzik el a történetben. Az egyik: „Uram, köszönöm, hogy nem vagyok olyan, mint ő, bűnös, mindent megteszek, amit lehet...” A másik: „Uram, irgalmazz nekem!” Földi síkon tájékozódva égbekiáltó a különbség a két ember között (egy kegyes farizeus és egy pogány vámszedő, már az összehasonlítás is sértő – gondolnánk). De Isten szemével már más perspektívából tekinthetünk az eseményekre. Jézus pedig világossá teszi, hogy az utóbbi ment haza megigazulva. Luther tanítja: „...a bűn elveszi minden szentséged, akármilyen kegyes vagy is földi értelemben. Viszont a bocsánat levesz rólad minden bünt és haragot. Így sem a bűnöd nem taszíthat pokolba, sem a kegyességed nem emelhet az égbe! Isten előtt inkább bűnös akarok lenni, hogy ez az ige igaz legyen. Mert különben a megigazulásom nem bűnbocsánat és kegyelem volna, hanem saját érdemem koronájának kellene azt nevezni. A bűnbocsánaton kívül csak elkárhoztató bűn van, s marad.”

Meditáció

Hányszor hallhatjuk: itt már nincs szükség rád! Családban, munkahelyen, egyetemen, néha még a gyülekezetben is. A kiközösítés, kiutálás sokak osztályrésze manapság. Isten igéje vigasz a szorult helyzetben lévő ember számára. Isten szava, az evangélium élő hangja így szól reformáció ünnepén: „Szükségem van rád.” Nem emberek, hanem maga az élő Úr mondja: „...megváltottalak, enyém vagy.” Nemcsak mondja, hanem a kereszten odaadó szeretetét és örök hűségét meg is mutatta. „Annyira szeretlek, annyira értékes vagy a számomra, hogy Fiamat adtam érted.” Van-e nagyobb vigasztalás? Ez az örömuzenet mindent felülmúl. Isten magához ölel s megváltottjainak szent közösségébe állít. Amikor ma sokak előtt bezárulnak az ajtók és a lehetőségek, az egyház, a gyülekezetek számára hatalmas lehetőség mutatkozik. Amikor sokan szomorúan távoznak különféle helyekről, mondván, itt már nincs számomra hely, felesleges vagyok,

akkor nekünk kétszer olyan erősen kell hirdetni: itt van számodra hely! Nem azért, mert oly nyitottak, befogadók vagy jók vagyunk. Hogy is tehetnénk mást, amikor Krisztus nekünk annyi mindent megbocsátott? Hogy is lehetnénk mások, amikor Krisztus minket minden vétünkkel együtt elfogadott, s magáévá tett? Ezen az ünnepen különösen is fontos, hogy igehirdetésünk minden rezdülését áthassa az Isten irántunk tanúsított féltő szeretete. Olvassuk el többször a *Kis káté* magyarázatát a második hitágazatról, mielőtt az igehirdetésre való készülésnek nekilátnánk. Mert a vigasztalás evangéliumát kell meghirdetnünk. Ezt a páratlan csodát pedig az úrvacsora közösségében, a nagy hálaadásban kézzelfogható közelségben élhetjük át. Abban a közösségben, amely nyitott, amelyben mindnyájan vendégek vagyunk, ahol a házigazda, a vendéglátó maga Jézus, s keresztyének gyümölcseivel, javaival gazdagon áraszt el minket. Külön is szeretném felhívni a figyelmet Jánosy Lajos reformációval kapcsolatban leírt szavaira: „E nap megülését kiváltképp meghatározza az evangéliummal való buzgó élés, Isten igéjének tiszta és igaz hirdetése, hívő hallgatása és az úrvacsora szentségének rendelészzerű ünneplése, kiszolgáltatása és vétele, amelyet átfog a hálaadás és a bűnbánó könyörgés.” A hallható és a látható, kézzel tapintható ige egyaránt legyen jelen október 31-én az istentiszteleten, s ha lehet, minden istentiszteleten. Isten ugyanis – ahogyan Luther tanítja – az oltáriszentségben a „torkunkba kiáltja” a bűnbocsánat örömét.

Megajándékozott emberek vagyunk. Valódi kincset kapunk. Romolhatatlant. Luther szerint az egyház igazi kincse Isten szent evangéliuma. Nemcsak akkor, ma is! Mert mi sem kaptunk kevesebbet, mint a régiek. Ez is nagy vigasztalás. Ugyanazt az ajándékot kaptuk, mint Pál és a többi apostol, még ha mi nem is tudjuk oly szilárdan hinni és vallani, mint ők. Luther szerint olyan ez, mint amikor két ember ugyanazt a serleget tartja a kezében. Egyiknek remeg a kezében, a másik szilárdan tartja. A kéz, ha erős, ha gyenge, semmit nem tesz hozzá a serleg értékéhez. Nem a mi hitünk ereje számít ugyanis, hanem a kegyelem igéjének ereje, amely képes minket is átformálni és megtartani.

Ekkor döntő fordulat következik be. Az ige megváltoztatja egész életünket, s meglátjuk, mi a valóság. Mert a kereszty teológusa nem a látszatról beszél, hanem a valóságot hirdeti. Pál nem véletlenül nevez kárnak és szemétnak mindent, amit önmaga erejéből a Krisztus nélküli életében elért. Pedig sok mindent letett az asztalra, amire büszke lehetett volna. Csak épp ezek takarták el előle sokáig egyfelől a lényegét önmaga bűnös voltáról, másfelől Isten szeretetéről, amely a Krisztusban jelent meg. Mert amíg valaminek tartom ezt a világot és ezt az életet, addig nem hiszem el, hogy szükségem van Isten kegyelmére. Ha rádöbben az ember, hogy Jézus nélkül semmi, akkor Jézus ebből a semmiből valami egészen csodásat teremthet. Nem véletlen, hogy a lelki szegényeket vagy

Lukácsnál a szegényeket nevezi boldognak Jézus, nem véletlenül mondja: a szegények mindenkor veletek lesznek, mert az ő szívük, lelkük még nincs tele sok e világi hívsággal. Boldogok a lelki szegények – boldogok, akiket Isten Lelke gazdagít. Boldogok, akik sírnak – boldogok, akiket Krisztus szava vigasztal meg. Boldogok, akiket üldöznek az igazságért – boldogok, akik Isten Igazságánál, Krisztusnál találnak menedéket. Azok a boldogok, akik megértik: nincs sok mindenre szükség, valójában csak egyre. Ezt pedig csak az élő Úr adhatja és adja övéinek – bűnbocsánatot és örök életet –, ez az evangélium kristályosodott ki újra a reformáció idején.

A Kyrie istentiszteletünk fontos liturgikus része, önmagában is prédikál. Hiszen abból az időből való, amikor nem volt szabad Krisztust Úrnak vallani. A kyrios a császár volt. Keresztýén eleink pedig katakombák mélyén, elhunyt testvéreik sírjánál jöttek össze az igazi Urat imádni. Mert voltak, akik „dalolva mentek lángsírba”, s vállalták a halált is. Miért? Mert szívükben erős volt a meggyőződés, s tudták: ha a császár megkegyelmez nekik, megmenekül az életük, s talán jobb lesz a soruk is a földön, de akinek az Úr megirgalmaz, annak örök élete van. Legyen a mi imádságunk és imádásunk is ez a mondat: Uram, irgalmazz! Akkor mienk a menny örökre. Az ő országában pedig biztosan lesz hely minden gyermeke számára. Vigasztaljuk így a gyülekezeteket!

Vázlat

1. Mindnyájan vétkeztünk, híján vagyunk a kegyelemnek.
2. Krisztus keresztje által bekövetkezett a döntő fordulat – egyedül a kereszt legyen a mi teológiánk, ahogyan Luther tanítja.
3. Hit által a kereszt diadala az én győzelmem lehet.

Felhasznált irodalom

- Bibliaismereti kézikönyv. Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
 Biblia magyarázó jegyzetekkel. Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
 Computer-Konkordanz zum Novum Testamentum Graece. Walter De Gruyter, Berlin – New York, 1980.
 GYÖRKÖSY Alajos – KAPITÁNYFÉ István – TEGYEY Imre 2007.
 Ógörög–magyar nagyszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 Jer, örvendjünk, keresztýének! Luther írásából mindennapi áhítatra. Budapest, 1990.
 JÁNOSSY Lajos 1944. Az egyházi év útmutatása. Sopron.
 LUTHER, Martin 1937. Vorlesung über den Römerbrief 1515/1516. Chr. Kaiser, München.
 LUTHER Márton 2006. A szolgálai akarat. 2. jav. kiad. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest. /Magyar Luther Könyvek 11./
 Novum Testamentum Graece. 27. jav. kiad. Deutsche Bibelgesellschaft, 2001.

■ WELTLER GÁBOR

Tallózó

„A keresztýén (hívó) közvélemény ezzel szemben azt tartja, hogy az ember a jó megcselekvésével és a rossz elkerülésével, illetve legalábbis az erre való törekvéssel szerez jó »bizonyásglevelet« Isten előtt. A törvény tükör, mely a hibát megmutatja, de nem segít a hiba eltüntetésében. Ezt a megállapítást kizárólag a lutheri teológia képviseli ma a keresztýénségen belül; valamennyi antropocentrikus, »szabadakaratossá« etika markánsan szembefordul vele. (...) minden törvényvallás személytelen, minden igaz krisztushit személyes.” (Id. Magassy Sándor: *Perikópák*. Magánkiadás)

„Használhatunk tükröt, hogy meglássuk arcunk szennyezettségét, de a tükör nem arra való, hogy lemossa a piszkos arcot.” (William MacDonald: *Ó/Újszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

„Bár Krisztus eljövételéig a bűnös emberek Isten haragjának voltak alávetve (1,18), ez a harag nem mindig nyilvánult meg a bűn megbüntetésében, hiszen valójában eszkatologikus. Isten türelme tervén alapult, melynek értelmében tudta, hogy Krisztus halálában annak idején ezek a bűnök kiengeszteltetnek majd.” (*Jeromos-bibliakommentár*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat)

„A törvény lényege éppen abban áll, hogy rosszabbá, nem pedig jobbá tegye az embereket; másképpen szólva, hogy megmutassa nekik bűnüket, hogy annak ismeretében megalázza, megrémítse, megsértse és megtörje őket, és ezáltal a kegyelem keresésére és az áldott Mag (Krisztus) megtalálására indítsa őket. (...) Mi módon nyilváníthatja az igaz Isten igaznak a hamisakat anélkül, hogy gyanúba hozná igazságát, vagy jóváhagyná gonoszságukat? Ez a mi kérdésünk. Isten válasza pedig: a kereszt. (...) A megigazulás (...) az evangélium lényegét képezi, és csak a keresztýénségre jellemző. (...) A kegyelem és a törvény, az irgalom és az érdem, a hit és a jócselekedetek, az isteni megváltás és az önmegváltás ellentéte áthidalhatatlan. Nincs lehetőség semmilyen békéltető kotyvalékra. Választanunk kell. (...) Amilyen mélységes következetlenség, ha a keresztýén ember önmagával dicsekszik, ugyanolyan mélységesen hiteles, helyénvaló és vonzó, ha a keresztýén ember Krisztussal dicsekszik.” (John Stott: *Pál levele a rómaiakhoz*. Harmat Kiadó)

Illusztrációk

GONDOLATOK

„Hinni – mégpedig olyan mélységesen, hogy az irányítsa a gondolatainkat – meglehetősen nehéz. Szellemi fegyelmet igényel. Önfeláldozást igényel. Teljes odaadást igényel. A hit

nemcsak valami felszínes dolog az agyunkban. Nemcsak holmi sekélyes meggyőződés szavakba öntése.”

Norman Vincent Peale (1898–1993) lelkész: *Hit*

„Mivel háláljam meg Uramnak azt, hogy emlékezetem végigjárhatja e dolgokat, s lelkemnek immár nem kell félnie tőlük? Szeretettel, Uram, szüntelen hálaadással s neved dicsérésével hálálom meg, hogy e nagy bűneimet és igen gonosz cselekedeteimet megbocsátottad. Tudom: kegyelmes irgalmasságod olvasztotta el, mint a jeget, bűneim tömegét. A Te kegyelmednek köszönöm azt is, ami gonoszt el nem követtem: hisz mi mindenre vetemedhettem volna, ki a bűnhöz önmagáért vonzódtam!

Hirdetem, Uram, hogy mindent megbocsájtottál, azt is, amit akaratom szerint végrehajtottam, azt is, amiben vezető kezed megakadályozott. Senki emberfia, ha csak egyszer is rágondol esendő mivoltára, tisztaságát, ártatlanságát nem tulajdoníthatja a maga erejének, s nincs oka kevésbé szeretni téged, mintha nem volna teljes nagy szüksége a megtérő bűnösök bűneit megbocsájtó irgalmadra!”

Aurelius Augustinus (354–430) püspök, teológus, latin egyházatyja: *Vallomások*

„Később természetesen, amikor azt olvastam, hogy az igaz ember hitből él (Róm 1,17), és emellett még Augustinus irait is átnéztem, egyszerre megörvendeztem. Amikor felismertem, hogy Isten igazsága nem más, mint könyörületesség, mellyel minket igazaknak számít, ebben kaptam meg a segítséget.

»Igaz« és »Isten igazsága«, ezek az igék villámcsapásként hatottak lelkiismeretemre. Megborzadtam, amikor hallottam őket. Ha Isten igazságos, akkor büntetnie kell. De amint egyszer ebben a toronyszobácskában tépelődtem ezek fölött az igék fölött: »Az igaz ember hitből él« (Róm 1,17) és »Isten igazsága«, Isten kegyelméből ezt gondoltam: Ha nekünk, mint igazaknak, hitből kell élnünk, és ha Isten igazsága minden hívőnek üdvösségére van, akkor az nem lehet a mi érdemünk, hanem csak Isten irgalmassága. Mert Isten igazsága az az igazság, mellyel minket Krisztus által igazzá tesz és megvált. Így ezeket az igéket megszerettem. A Szentírás értelmét ebben a toronyban tette világossá előttem a Szentlélek. (...)

Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének: az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott (passiv) igazság, mellyel minket a kegyelmes Isten igazzá tesz a hit által, amint megíratott: »Az igaz ember hitből él.« (...)

Ekkor úgy éreztem, mintha teljesen újjászülettem volna, s mintha tárt kapukon át magába az Édenkertbe léptem volna be. Erre előttem az egész Szentírás más értelmét nyert.”

Luther Márton (1483–1546) német reformátor (Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*)

Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap

► 1Móz 50,15–21

Igehirdetési előkészítő

*Versről versre*¹

15. vers: Hátha – ilyesmi mindig akad, ami miatt rettegni lehetne. Lehet, hogy eddig csak Jákób állt a bosszú útjában, és nem volt őszinte József megbocsátása? Az ókori Keleten az apa halála után több részre oszlohatott az addigi vagyonszösség, vagy a legidősebb fiú vezetésével egyben maradhatott. Mi lesz, ha József szélnek ereszti őket? Fontos, hogy bűnüket nem takargatják, nem szépítik. Andorka Eszter így ír erről: „Ugyanakkor textusunk a rosszat sokszorosan, nagyon határozottan néven nevezi. A כְּלִדְרָעָה kifejezés jelentése istentelenség, gonoszság, szerencsétlenség, csapás. (Lásd Gen 6,5; Zsolt 107,34; Num 11,15 stb.) A héberben ez a legkeményebb szó a rossz megjelölésére.” (ANDORKA 2002, 50. o.)

16–18. vers: Először üzennek, aztán odamennek és leborulnak előtte. Sok magyarázó ebben a kettősségben elmentmondást lát. De talán csak ugyanaz a bizonytalanság és alázat tükröződik benne, mint ami 1Móz 32–33-ban Ézsau és Jákób kibékülése előtt megjelenik. Mindenesetre az apa szavaira hivatkoznak – kétes hitelességgel. Az viszont komolyabb érv, hogy ugyanannak az Istennek a szolgálatára hivatkoznak. Testvéri kapcsolatukra nem mernek utalni. József sírása talán a meg nem értettség fájdalomából fakad, hiszen ezek szerint nem vették komolyan megbocsátó szavait, tetteit. A leborulással újra teljesül a búzakévékről szóló álom, a József-történet első és utolsó verseiben keret rajzolódik ki. Az, hogy a megbocsátás kérésekor a családi kötelekre hivatkozás helyett szolgának ajánlkoznak, a tékozló fiú példázatával mutat párhuzamot.

19–21. vers: József válaszában lényege: „*Ne féljete!*” A kétszer szereplő mondat között található annak az indoklása, hogy miért ne féljenek. Az első indoklás negatív, talán ugyanezt bontja ki Róm 12,19. A 20. vers teológiai értelemben a csúcspontja nemcsak textusunknak, hanem az egész József-történetnek is. Ugyanezt 45,5–8 bővebben fejti ki, mégis ez a tömörebb megfogalmazás egyrészt korrektebb, másrészt nagyobb távlatot sejtet. Ez a mondat a József-történet magasabb nézőpontból mutatja be. Azt a történetet, amely az emberek felől nézve csak bűnök, ügyesség és véletlenek összjátéka, ebből a nézőpontból viszont az áldás és az ígért útja. Fontos, hogy József is néven nevezi és elítéli a bűnt. A „sok nép” kifejezés vonatkozhat az éhhaláltól megmenekülő egyiptomiakra, Jákób családjára, a majdani nagy vá-

¹ Előkészítők a *Lelkipásztorban*: 1940, 34. o.; 1946, 114. o.; 1969, 571. o.; 1980, 565. o.; 1988, 546., 550. o.; 2002, 395. o.; Őszötvetség a szószeréken 2002. II. 50–54. o., 2007, 233. o.

lasztott népre, és utalhat azon ígéret beteljesedésének folyamatára, amely szerint Ábrahám utóda által nyer áldást a föld valamennyi népe. Mindenesetre az élet megtartásáról van szó, Istennek ez a terve. József eltartja testvéreit, ezzel ebben az életmegtartó isteni tervben vesz részt. Ezt a párhuzamot a LXX azzal is érzékelteti, hogy ugyanazt az ígét használja a 20. vers végén és a 21. elején. A szívhez szóló beszéddel kapcsolatban ezt írja Andorka Eszter: „A fivérek körülményes óvatossággal, hírvivők által, apjuk tekintélye mögé rejtőzve közelítették meg Józsefet. József ezzel ellentétben egyenesen hozzájuk szól, »beszél a szívükhöz«, hangsúlyozza a szöveg. A félelem és büntudat elszemélytelenít, a megbocsátás azonban mindig személyes odafordulás.” (Uo. 51. o.)

Hangsúlykeresés

A vasárnap témája egyértelműen az emberek közötti megbocsátásra fókuszál. Az evangéliumi lekción is erről szól, bár a szkopusznál jóval többet mond Isten tettéről. A történet menetében betöltött szerepe szerint textusunknak is ez a téma a lényege. Viszont a megbocsátás – egyébként fontos – eseményéből kiemelkedik a 20. vers kinyilatkoztatása Isten cselekvéséről. Adná magát egy olyan szerkezetű igehirdetés, amelynek – a textusban található arányoknak megfelelően – a nagyobb része a megbocsátásról szól, és megoldásként vagy teológiai csúcspontként jelenik meg benne az üzenet Isten rosszat jóra fordító tervéről. De ebben az esetben vajon nem fokoznánk-e le ezt a csodálatos kijelentést csupán a megbocsátás erőforrásává? Talán többet tudunk közvetíteni az örömhír lendületéből, biztatásából, ha a textus középpontjában álló isteni cselekvés válik főtémává, és a történet menetéhez és a vasárnap szkopuszához illeszkedő megbocsátás melléktémaként szólal meg.

Isten tud görbe vonalakra is egyenesen írni

Ez a szólás jól tükrözi a 20. vers tartalmát. Vannak terveink, amelyekkel igyekszünk biztosítani az érdekünket, hiszen azok nélkül kiszolgáltatottnak éreznénk magunkat. Ezekről a tervekről igénk kijózanító módon beszél. Ahelyett, hogy rendeznék az életet, egészen össze tudják kuszálni, és a pusztulás szolgálatába tudnak állni. De van terve Istennek is, ami csodálatos módon érvényesülhet a mi terveink ellenében, azokat titokzatosan felhasználva, megfordítva.

Ezzel egy népszerű témához érkezünk, miszerint a sorunk úgy a legjobb, ahogyan megtörténik. Nincs felelősségünk, hiszen minden, amit megteszünk, ami megtörténik, az Isten akarata, tehát a lehető legjobb. Legfeljebb csak pillanatnyilag látszik rossznak. Thomas Mann ezt az okfejtést adja József szájába: „Ha bocsánatot kérték tőlem, akkor úgy látszik, hogy nem értettétek meg igazában az egész

történetet, amelyben benne élünk. Nem korhollak érte. Bizony az ember benne élhet egy történetben, amelyet nem ért. [...] ő is részt vett a játékban, Isten játékában. Az ő védelme alatt kellett gonoszságra ingerelnem benneteket, égbekiáltó éretlenségemben, de persze Isten jóra fordította, úgyhogy sok népnek adtam kenyeret, és így idővel mégiscsak megérttem. De ha közöttünk, emberek között, megbocsátásról van szó, akkor nekem kell tőletek bocsánatot kérnem, mert nektek kellett a gonosz szerepét játszanotok, hogy minden így történjék.” (MANN 1975, 930–931. o.)

Viszont igénk nem erről beszél. Isten tervének nincs szüksége a mi rossz terveinkre ahhoz, hogy jót hozhasson ki a dolgok alakulásából. Egyértelműen rossznak nevezi a testvérek irigységtől és haragtól vezetett tervét. Van felelősségünk! De ennek ellenére ezt a testvérgyilkos indulatot Isten jóra tudja és akarja fordítani.

Így használta fel jóra a „gonosz szőlőmunkások” gyilkos tettét Jézus Krisztus szenvedésében és halálában, az ártatlan megölésében.

Isten tervének tartalma

Hogy mi ez a jó célja Isten tervének? Ezzel kapcsolatban a kulcsszó igénkben az élet megtartása. Nem pusztán a lét védelmezése mondjuk az éhhalál ellenében, hanem minőségi, teljes élet teremtése. Hozzá tartozik a magtárak létesítése egy olyan országban, ahol nem tudják, kinek köszönhetik életük megmenekülését. De még inkább az üdvösség története, amiben Isten embereket szólít meg, ígéretet tesz nekik, és rajtuk keresztül örök életet ad sokaknak.

„Ismét elrontsam, amit Isten jóvátett?”

Thomas Mann József beszédét találóan fejezi be: „És vajon most arra használjam Fáraó hatalmát, csak mert élhetek vele, hogy megbosszuljam rajtatok a háromnapos áristomot a veremben, és ismét elrontsam, amit Isten jóvátett? Ezen már aztán nevetnem kell! Mert nevetséges az, aki jog és józan ész ellenére csak azért él hatalmával, mert az az övé.” (Uo. 931. o.) Aki átéli azt, hogy Isten a gyilkos indulatot az élet érdekében jóra fordítja, annak számára magától értetődő a megbocsátás. És ott szűnhet a görcsös félelem is a régi kérdések felmelegítésétől. De ez a kapcsolatrendezés nem lehet végleges és megnyugtató, amíg nem Isten irgalmán alapszik.

Hivatkozott művek

ANDORKA Eszter: Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap.

Őszösvetség a szószeréken II. 2002–2003. 50–54. o.

MANN, Thomas 1975. *József és testvérei.* 2. köt. Ford. Káldor György. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Tallózó

(Tekintettel arra, hogy a textus 2007-ben Szentháromság ünnepe utáni 4. vasárnapon is alapige volt, és a Lelkipásztor 2007/6. számának 236. oldalán már olvasható egy tallózó, az ott már megjelent kommentárrészleteket mellőzöm.)

„...atyád Istene szolgáinak. Noha atyád meghalt, atyád Istene él (Rási). Megbocsátást kérnek, és kérésüket a közös hit tényével támogatják.” (Hertz-Biblia jegyzetei. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.)

„Figyelemre méltó, hogy Isten nemcsak a saját népéről gondoskodik, hanem sok nép életéről, az egyiptomiakéról is.” (Biblia magyarázó jegyzetekkel. Magyar Bibliatársulat – Kálvin Kiadó)

„Ti rosszat terveztek ellenem, de Isten terve jóra fordította azt». Nemcsak őt, de sokak életét, a gonosz tervezőket is ezen az úton tartotta meg.” (Szabó Andor: *Lábam előtt mécses a Te igéd.* Kálvin Kiadó)

„»Vajon Isten vagyok én?« (18–19. vers). Nagyon fontos mondat ez, mert rámutat, hogy József a megfelelő fényben látja a dolgokat. József tudja, hogy az Úr az ítélet. (...) »Vajon Isten vagyok én?« – ez rávilágít József hozzáállásának titkára: Istenre bízta ezt a területet is. Nekünk is Istenre kell bízunk az ítéletet. (...) Ha azonban mersz bármit is tenni az Úrért, akadnak majd téged bírálók. És akkor majd vagy elvesztegeted minden idődet azzal, hogy minden kritikára válaszolsz, vagy egyszerűen csak végzed az Úr munkáját, és megengeded, hogy Isten foglalkozzon bírálóiddal. (...) Sátán egyik kifinomult taktikája elérni nálunk, hogy ne az Úr munkájára koncentráljunk, hanem inkább folyamatosan védekezzünk és magyarázkodjunk. Azt akarja, hogy mindig valami ellen harcoljunk – a kommunizmus ellen, a liberalizmus ellen, ezernyi dolog ellen. És akkor hirtelen már nem is Isten szeretetét hirdetjük, és nem az ő munkájával vagyunk elfoglalva, hanem mindenféle dolog ellen harcolunk. A Sátánnal tusakodunk. (...) Érdekesnek tartom, Isten milyen sokszor megfordítja a Sátán széljárását. A Sátán gondosan előkészít egy csapdát Isten gyermekeinek, de Isten egy szempillantás alatt megfordítja a széljárást! József fivéreinek esetében sincs másként. Rosszat akartak, ez egyértelmű, de a színfalak mögött Isten munkálkodott, és jót hozott ki ádáz tervükből. Igaz ez életünk minden napjára is.” (Chuck Smith: *A Biblia lépésről lépésre.* The Word for Today)

Illusztrációk

TÖRTÉNET

Volt egyszer egy nagyon rossz természettel megáldott fiú. Az apja adott neki egy zsák szöveget, és így szólt hozzá:

– Verj be egyet a kert kerítésébe minden alkalommal, amikor elveszíted a türelmedet, összeveszel valakivel, vagy valami rosszat mondasz valakiről.

Az első nap harminchét szöveget vert be a fiú a kerítésbe. A következő hetekben lassan megtanult uralkodni az indulatain, és a bevert szövek száma napról napra csökkent. Végül elérkezett az a nap is, amikor a fiúnak egyetlen szöveget sem kellett bevernie a kerítésbe. Ekkor odament az apjához, és elújságotla neki a jó hírt. Az apa örült, és a következőkre kérte fiát:

– Húzz ki egy szöveget minden egyes nap, amikor nem vesztetted el a türelmedet, és nem veszekedtél senkivel, nem mondtál rosszat senkiről.

Teltek-múltak a napok, s a fiú végre azt mondhatta az apjának, hogy kihúzta az utolsó szeget is a kerítésből. Az apa ekkor odavitte a fiát a kerítéshez, és ezt mondta neki:

– Fiam, szépen viselkedtél, büszke vagyok rád, hogy így megváltoztál. De gyere közelebb, nézd csak, mennyi lyuk van a kerítésben. Ez a kerítés soha többé nem lesz már olyan, mint régen volt. Ha veszekszel valakivel, vagy rosszat mondasz valakiről, megsebzod őt. Olyan sebet hagysz az ő lelkében, mint ezek a lyukak itt. Hátba szúrhatasz egy embert, majd kihúzhatod a kést a hátából, a seb örökre ott marad. Akárhány alkalommal is kérsz bocsánatot, a seb talán örökre ott marad. A szóbeli sértés ugyanakkora fájdalmat okozhat, mint a testi.

Nagyon nehéz meg nem történné tenni a meggondolatlanságból elkövetett dolgainkat. A kiengesztelődés és megbocsátás titka az, ami segíthet a lyukak eltüntetésében.

Egy pesti temetőben egy sírra különös mondatot véstek fel. Így szól: „Egy ki nem mondott szó ölte meg.”

Ki nyugszik itt? Miért?

Utánanézték.

Apa–fia megromlott kapcsolat. A fiú tékozló volt, de átélte a hazafelé vezető utat is. Egyetlen gond volt: az apja nem várta az ajtóban, sőt képtelen volt kimondani: megbocsátottam. A fiú ezt nem tudta elhordozni.

„Egy ki nem mondott szó ölte meg.”

Hány ki nem mondott szó van a hátunk mögött? Nem volt kötél, pisztoly, halálos ütés. Vagyis volt halálos ütés, de nem tenyérrel, hanem szóval és csenddel. Ezekkel is lehet ölni!